

ՄԻՈՆ

ՅՈՒՆԻՏ

ՕԴՈՍՏՈՍ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ԹԻՒ 7 - 8 - 9

1998

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՆԱԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՄԼ-ԳՐԱԿԱՄԼ-ԲԱՆԱԿԱՐԱԿԱՄԼ

ՊԱՇՏՈՂԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ
ՀԲ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1998	ՅՈՒԼԻՍ - ՕԳՈՍՏՈՍ - ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ	ԹԻՒ 7 - 8 - 9
1998	JULY- AUGUST - SEPTEMBER	No. 7 - 8 - 9

SION

VOL. 72

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press , Jerusalem

from the office of the
Diocese of the Armenian Church of America

630 Second Avenue, New York, N.Y. 10016, tel: (212) 686-0710

news:

Հ Ա Ղ Ո Ր Դ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ՎԻՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ԵՆԹԱՐԿՈՒԵՅԱԹ

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆԸ «ՇԱՏ ՅԱԶՈՂ» ԱՆՑԱԾ Է, ՀԱՄԱԶԱՅՆ ՎԻՐԱԲՈՑԺԻՆ

Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Նաթակ Արք. Պարսամեան կը տեղեկացնէ որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա.ի վերաբուժական գործողութիւնը անցած է յաջող, եւ ան այժմ Նիւ Եորք քաղաքի մէջ կ'ենթարկուի բժշկական դարմանումի:

Երկուշաբթի Հոկտեմբեր 12, 1998, Նորին Սրբութիւնը ենթարկուեցաւ վերաբուժական գործողութեան՝ որուն ընթացքին հանցին բերնին խոռոչին ուռեցքը: Ուրախ ենք հաղորդելու որ գործողութիւնը «չատ յաջող» անցած է, համաձայն Վեհափառ Հայրապետի գլխաւոր վերաբոյժ Տոքթ. Րօյ Սէշընզի, որ Միացեալ Նահանգաց մէջ դիմային վերահատումի առաջնակարգ բժիշկը կը նկատուի:

Նախ քան վերաբուժական գործողութիւնը՝ Նորին Սրբութիւնը շրջապատուած էր իր ընտանիքի հետեւեալ անդամներով՝ եղբայրը Զօհրապ, քոյրը Եսթեր եւ զարմիկը Տէր եւ Տիկին Վահէ Սարգիսեան: Առաջնորդ Գերշ. Տ. Նաթակ Արք. Պարսամեանի հետ ներկայ էին նաեւ Վեհափառ Հայրապետի մտերիմ բարեկամները՝ գործարար եւ բարերար Տիար Վահէ Մանուկեան եւ Տէր եւ Տիկին Հայկ Տիտիգեան Լոնտոնէն, Տոքթ. եւ Տիկին Յարութ Միսեան եւ Տոքթ. եւ Տիկին Րաֆֆի Յովհաննէսեան: Բոլորն ալ հիւանդանոց կը գտնուէին գործողութեան ընթացքին:

Տոքթ. Միսեան եւ Տոքթ. Յովհաննէսեան, որոնք միացան գործողութեան մասնակցող բժշկական անձնակազմին, յաճախ Առաջնորդ Սրբազան Հայրը տեղեակ պահեցին գործողութեան ընթացքին մասին: Նորին Սրբութիւնը շաբաթ մը հիւանդանոց մնալէ ետք՝ բժշկական դարմանումները պիտի շարունակէ պարբերաբար հիւանդանոց այցելութեամբ:

Սոյն բժշկական միջոցառումը շարունակութիւնն է անցեալ դարնան սկսուած բերնի ուռեցքի խնամքին: Ախտաճանաչումը կատարեց Տոքթ. Լուիս Հարրիսը, որ սկիզբէն իսկ վստահեցուց որ Վեհափառ Հայրապետին առողջական դրութիւնը «դարմանելի եւ բուժելի է»:

Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմի Առաջնորդարանը պարբերական հաղորդագրութիւններով հայ ժողովուրդը տեղեակ պիտի պահէ Նորին Սրբութեան առողջական կացութեան մասին: Մեր խորին գնահատանքը կը յայտնենք բոլոր անոնց՝ որոնք հետաքրքրուեցան Նորին Սրբութեան առողջական վիճակով եւ իրենց բարեմաղթութիւնները ներկայացուցին. կը խնդրենք որ շարունակեն իրենց աղօթքները մեր սիրելի Հայրապետին շուտափոյթ ապաքինման համար:

ԴԻՒԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

Հոկտեմբեր 12, 1998

Հ Ա Ղ Ո Ր Դ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ւ Ւ Ն ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

Վիրաբուժական գործողութեմէ շաբաթ մը ետք՝ Ամենայն Հայոց
Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Առաջինի առողջական վիճակը
կը բարելաւուի

Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան կը փափաքի հանրութիւնը տեղեակ պահել
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Առաջինի առողջական
վիճակին մասին: Նորին Սրբութիւնը այժմ Նիւ Եորքի մէջ ապաքինման
շրջան մը կը բոլորէ՝ բերնի ուռեցքի վիրաբուժական գործողութենէն
ետք:

Հոկտեմբեր 12-ին տեղի ունեցած գործողութենէն շաբաթ մը ետք՝
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի առողջական վիճակը արագօրէն կը
բարելաւուի: «Նորին Սրբութեան ապաքինումը շատ լաւ կ'ընթանայ.
իրականութեան մէջ՝ իր ապաքինումը բժիշկներու ակնկալածէն աւելի
արագ կերպով կ'ընթանայ», ըսաւ Վեհափառ Հայրապետի անձնական
բժիշկ եւ մտերիմ բարեկամ Տոքթ. Րաֆֆի Յովհաննէսեան:

Նորին Սրբութիւնը խնամող վիրաբույժներու եւ բժիշկներու խումբին
հետ խորհրդակցելէ ետք, Տոքթ. Յովհաննէսեան շարունակեց. «Այս
պահուն, բժիշկները որեւէ դժուարութիւն եւ բարդութիւն չեն
նախատեսել: Նորին Սրբութիւնը սկսած է խօսել, եւ բժիշկները
ապագային եւս անոր խօսելու կարելիութեան մասին որեւէ արգելք չեն
տեսներ»:

Իր ապաքինման շրջանին, Նորին Սրբութիւնը բազմաթիւ
նամակներ ստացած է աշխարհի հոգեւոր պետերէն, որոնք իրեն կը
մաղթեն շուտափոյթ եւ կատարեալ ապաքինում:

Ուրբաթ Հոկտեմբեր 16-ի երեկոյեան, երբ Առաջնորդ Սրբազան
Հայրը եւ ՄԱԿ-ի մօտ Հայաստան Հանրապետութեան Լիազօր եւ
Մնայուն Դեսպան Տոքթ. Մովսէս Ապէլեան այցելեցին Նորին
Սրբութեան, Տիար Դեսպանը Վեհափառ Հայրապետին յանձնեց
Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Ն. Վ. Ռոպրթ Բոչարեանի
նամակը, ուր Տիար Նախագահը իր լաւագոյն մաղթանքները կը
ներկայացնէր եւ կ'ըսէր որ կը սպասէր Վեհափառ Հայրապետի
վերադարձին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին:

Նախագահ Բոչարեան ի մէջ այլոց կը գրէր Նորին Սրբութեան. «Այս
պահին, երբ առաւել ցայտուն է դարձել եկեղեցու դերը հայոց
պետականութեան ամրապնդման գործում, յատկապէս կարեւոր է,
որպէսզի Դուք՝ Ձեր իմաստուն ղեկավարութեամբ եւ
համաժողովրդական հեղինակութեամբ նոր հոգեւոր լիցք հաղորդէք հայ
ժողովրդին»:

Իր գրաւոր պատասխանին մէջ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը շնորհակալութիւն յայտնեց Հայաստանի Հանրապետութեան նախագահին՝ իր նամակին համար, որ «ինծի հոգեկան ոյժի աղբիւր է այս օրերին՝ երբ Աստուծոյ կամքով վերագտնում եմ իմ առողջութիւնը»։ Նորին Սրբութիւնը իր ողջոյնները յղեց Հայաստանի Հանրապետութեան, անոր նախագահին, Ազգային Ժողովին եւ կառավարութեան, աւելցնելով. «Թող ապագայի օրերն ըլլան աւելի պայծառ եւ յարաճուն զարգացման ճամբով ընթանայ մեր սիրեցեալ ժողովուրդը»։ Նամակը կը վերջացնէր հայրապետական իր ջերմ ողջոյններով՝ ուղղուած Հայաստանի, Արցախի եւ սփիւռքի իր հօտին։

Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմի Առաջնորդարանը պարբերական հաղորդագրութիւններով հանրութիւնը տեղեակ պիտի պահէ Նորին Սրբութեան առողջական վիճակին մասին։ Դարձեալ կը փափաքինք մեր գնահատանքը յայտնել այն բոլոր հաւատացեալներուն՝ որոնք իրենց ազնիւ արտայայտութիւններն ու բարեմաղթութիւնները ներկայացուցին, եւ դարձեալ կը խնդրենք որ բոլորն ալ շարունակեն աղօթել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի առողջութեան եւ արեւշատութեան համար։

ԴԻԻԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ

ԳԼՈՒՆ Ժ

Յետոյ Տէրը նշանակեց եօթնասուն եւ երկուքներ եւս երկեց զանոնք յառաջագոյն, զոյգ զոյգ։ Այս օրինակը տուաւ Ելից գրքէն՝ եկան յԵղիմ, այնտեղ տասներկու աղբիւրներ կային եւ եօթնասուն արմաւենիներու ծառեր. Հոն ջուրին եզերքը բնակեցան”։ Ժողովուրդը յԱղիմ եկաւ ուր տասներկու աղբիւրներ եւ եօթնասուն արմաւենիներ կային, որոնցմէ ժողովուրդը ջուր կ’ըմպէր եւ քաղցը պտուղ կը ճաշակէր։ Նոյնպէս առաքեալներու գունդը Հեթանոսներուն արբուցին կենդանի ջուրը եւ կերակրեցին զանոնք ճամարտութեան խօսքին քաղցրութեամբ։ Նախ ընտրեց տասներկուքները ըստ Իսրայէլի որդւոց տասներկու ցեղերուն. ապա եօթնասուն եւ երկու, ըստ Հեթանոսներու եօթնասուն երկու ազգերուն. յայտնելով թէ ասոնց միջոցաւ ամէնքին փրկութիւնը պիտի ապահովէ։ Այս նպատակով ալ կըսէ - “Հունձքը շատ է եւ մշակները սակաւ”։ Եւ “աղաչեցէք Հունձքերու տիրոջ, որպէսզի օժանդակէ Հնձողներուն, գործը աւարտելու”։ Զանոնք իշխան կը կարգէ ի վերայ տիեզերաց. նախ մաքրելով կ’սպիտակացնէ զանոնք ի Սաղիմ, ըստ սաղմոսերգու Դաւիթի տեսութեան “ցողեա զիս Տէր, եւ սուրբ եղէց, լուայ եւ քան զձիւն սպիտակ եղէց” կամ “մաքրեա Տէր զերկամունս եւ սիրտ իմ” յետոյ զանոնք կը զրկէ մինչեւ աշխարհի ծայրերը, քարոզութեան համար։

4.- Ծամբուն վրայ ունէ մէկուն ողջոյն մի տաք։ Ողջոյն տուէք ոչ թէ ճանապարհին վրայ, այլ անոնց տան մէջ։ Կը փափաքի յայտնել թէ ողջոյնը ի զուր պէտք չէ ըլլայ, օգին մէջ լուծուի, առանց ազգեցութեան։ Ողջոյնը կարեւոր է եւ երկնային եւ խաղաղութեան Աստուծոյ միջնորդ. ուստի պարապ տեղ, առանց վկայութեան, օրէնք չէ ողջոյն տալ անոնց որոնք կ’անարգեն զայն։ Տան մէջ ողջունել աւելի պատշաճ է որովհետեւ եթէ ընդունին, կ’ապրին.

իսկ եթե արհամարհեն փոշին թօթափելը վկայ է թէ կորստական պիտի ըլլան: Ողջոյնը ոչ բարիներուն շահ մը չէ, ոչ ալ չարերու ամբարշտութիւնը կրնայ յանդիմանել: Դարձեալ, եթէ ուէ մէկը չարութեան ընթացք ունի, ուրեմն անարժան է ողջոյնի, տալն ալ պատշաճ չէ արդէն: Մի ըսէք թէ սերմանողը ինքզինք չարդիւնց առապարին, կամ ճանապահին կամ փուշերուն մէջ խօսքը սերմանելու՝ պէտք է խրատը ամենուրեք սփռել, նոյնիսկ չարերուն որպէսզի ուսանելով առաքինազարդ դառնան: Ապա թէ ոչ անպատասխանի կը մնան: Ողջոյնը սիրոյ Հաղորդութիւն է և երկնաւոր ընդունելութիւն, զի խաղաղութեան տուողն ալ տուն մտնելով կը Հանգչի. այս իսկ պատճառաւ կը խրատէ ճանապարհներուն վրայ ի դուր տեղ չվատնել զայն: Անոնց զօրութիւն կուտայ Հրաշագործելու, Հիւանդներ բժշկելու: Կ'սպառնայ զանոնք չընդունողներուն: Այս՝ կը վերաբերի բոլոր անոնց որոնք նաև զինք չընդունեցին, Հակառակ որ բազմաթիւ Հրաշքներ տեսան ու ՀՀաւատացին: Ոմանց անուամբ, եղկելի կը կոչէ: Տիւրացիք և Սիդոնացիք մարգարէներու պատգամները չլսեցին, եթէ այս սքանչելիքները տեսած ըլլային, Հաւատացեալ պիտք ըլլային: Բայց Բերազին և Բեթսայիթա, մարգարէներէն ուսանելով և աչօք տեսնելով, անՀաւատ մնացին: Կափառնաւ՝ բնակողները Սոդոմացիներէն աւելի չար գտնուեցան: Անոնք Հրաշքներ չտեսան և կորսուեցան, իսկ ասոնք որքա՞ն աւելի կորստեան պատժապարտ են որոնք Հրաշքները տեսան և չի զղջացին: “Մի ամբարտաւանիք մինչև երկինք, որպէսզի մինչև դժողք չիջնէք” կըսէ: Կը մխիթարէ աշակերտները, ամէն ինչ որ իրն է, անոնցն ալ ըլլալու վերաբերմամբ:

17.- Եօթնասուն և երկուքները ետ եկան խնդութեամբ և ըսին – Տէ՛ր, նոյնիսկ դեւերը յանուն քո կը Հնազանդին մեզ: Երբոր անոնք ևս զրկուեցան Տիրոջմէ, արքայութեան քարոզութիւնը ընելու, սկսան Հրաշքներ գործել: Նախ զարհուրած էին դեւերէն, այժմ անոր անունով դեւեր կը Հալածէին: Ինչպէս կը կարդանք Գործք Առաքելոցի 19-րդ գլուխ 14 -էն սկսեալ: Այսպէս պէտք էր ըլլալ սկիզբէն որպէսզի աւետարանը յաղթէ անՀաւատութեան: Առաքեալները Տիրոջ անուամբ այսպիսի մեծագոյն զօրութեան տիրանալով, պարգևին Համար շնորհապարտ, խնդութեամբ վերադարձան: Այս առնչութեամբ ալ Յիսուս ըսաւ –

18.- Կը տեսնէի սատանան որ երկինքէն իրեւ փայլակ կ'իյնար: Ինչ որ անյայտ էր անոնց, այդ կը յայտնէ: Ինչաւ իր իշխանութենէն որը Հաստատած էր երկրի վրայ, կ'իշխէր և իր աթոռը դրած էր ամպերուն վրայ, բարձրեալին նմանելու Համար, ինչպէս կը կարդանք այս մասին Եսայեայ գրքին 44 -րդ գլուխին մէջ: Ապա Տէրը բարձունքներէն ի խոնարհ իջնելով, վար գլորեց զայն և կապեց Հսկան: Ըստ այնմ թէ “իշխան աշխարհիս ընկեցի արտաքս”: Այսպէս վար գլորեց զայն և տկարացուց Հզօրը որ կը պատերազմէր: Տկարը զօրացուց ըստ Զաքարիայի մարգարէութեան: “Թագաւորը գալով պիտի խորտակէ Եփրեմէ եկող կառքերը և Երուսաղէմէ՝ երիվարները, պիտի խորտակէ պատերազմողին աղեղը”: Զաք. 9.10: Եսայի մարգարէն ալ կ'ըսէ – այն ատեն բազում կաղեր աւար պիտի առնեն և տկար մարդիկ խաղաղութեան մէջ պիտի բնակին:

Օրինակ՝ երբ բանակը պատրաստ է առճակատման, բռնամարտիկներուն Համար դժուար է կռուիլ: Իսկ եթէ յարգարեալ պատրաստութենէն թուլանան, դասալիք ըլլան, տկարները կը զօրանան աւար առնելու աստիճան: Ըստ այսմ օրինակի, Յիսուս սատանայի թագաւորութիւնը խորտակեց, ուստի շատերը զօրացան դեւերը Հալածական ընելու Համար:

19.- ԱՀա ձեզի իշխանութիւն տուի օձերու և կարիճներու վրայ կոխելու, ինչպէս նաև թշնամուոյն զօրութեան վրայ: Ոչինչ պիտի կրնայ ձեզ վնասել: Զեզի իշխանութիւն տուի կ'ըսէ որպէսզի իմանանք թէ ուե՛տ արարածի նման կարօտ չէ ուրիշէ ստանալու, այլ ինք կուտայ իշխանութիւն, ինչպէս որ կամի: Ինչպէս որ Պետրոսին ըսաւ.- Քեզի կուտամ երկնքի արքայութեան բանալիները, իսկ Հոս կ'ըսէ - կուտամ իշխանութիւն: Ուրիշ տեղ ըսած էր Պետրոսին վերաբերմամբ. - աղաչեցի Հօր որպէսզի Հաւատքդ չապակսի: Կամ - Հայր, ասոնց Համար կաղաչեմ: Ատիկա Հօր Հետ միաբանութիւն կը նշանակէ, իսկ այս մէկը իր ինքնակալ տէրութիւն ունենալուն մասին է: Օձերու և կարիճներու վրայ կոխել: Կենդանիներու ամենէն դաժանը օրինակ կը վերցնէ, սատանան բացատրելու Համար որ մահուան իշխանն է: Եսայի մարգարէն կը յայտնէ թէ " մանուկը իր ձեռքը իժերու բոյնին մէջ պիտի դնէ և պիտի չվնասուի, իմ սրբութեանս լեռան վրայ մէկը պիտի չվիրաւորուի, կ'ըսէ Տէրը ": Սաղմոսեգու Դաւիթ ալ կ'ըսէ - " ի վերայ իժից և քարից գնացես ": Արդ՝ ցոյց կուտայ թէ վերջացաւ մարգարէներու կանխասացութիւնները, ժամանակը եկաւ, ուրեմն մարգարէներուն խօսքերը կը բացատրէ որպէսզի իմանան: Այսպիսի կենդանիներ օրինակ բերաւ անոնց դաժան, մահացու և ապականագործ թոյներուն Համար, վասնզի նոյն ապականութիւնը կը գործեն նաև Հոգիներու մէջ: Նոյն այս գազանը սկիզբէն ևեթ, չարին գործիք ըլլալով, անօրէնութիւնն ու մեղքը մեր բնութեան մէջ մտցուց. իսկ մեր ստեղծիչը սահման դրաւ և թշնամութիւն, օձին և մարդուն միջև, նա պիտի սպասէ քու գլխուդ վերև ըսաւ, իսկ դուն պիտի սպասես երկրաքարշ վարքիդ Համաձայն, անոր գարշապարին մօտ: Ուրեմն առաքեալները կ'ամրացնէ Աստուածային զօրութեամբ, կը Հրամայէ մերկ գարշապարով օձերու և կարիճներու վրայ կոխել, կասկած չունենալ, որովհետև անոր մեղանչական զօրութիւնը որով կը մեղանչեր, վերցուց: Զայն թշնամի ցոյց տուաւ որովհետև բնութեամբ այնպիսի թշնամի չկայ որը մեր կորուստը կամի: Ուրեմն զօրացուց որպէսզի յաղթենք անոր որը յաղթահարած էր մեր բնութեան, փոխուելու Համար նախնի մեր փառքին: Իսկ եթէ տակաւին օձէն խայթուողներ կան, իրենց անձերու մեղքով է, քանի որ կամովին ենթարկուեցան անոր մահաբեր թոյնին: Երբ խրախուսեց առաքեալներուն, յաղթել կամ կոխել թշնամիին զօրութեան, ըսաւ -

20.- Մի ուրախանաք եթէ դեւերը կը Հնազանդին ձեզ: Թէև ուրախանալու բաւարար պատճառ կար բայց և այնպէս աւելի մեծ պատճառ կը ներկայացնէ: - Ուրախացէք որովհետև ձեր անունները երկինքին մէջ գրուած են: Ի՞նչ է այս պատկերաւոր բացատրութիւնը:

Մովսէս մարգարէ ևս նոյնը կ'ընէ – “Եթէ թողութիւն պիտի տաս ասոնց մեղքերուն, թողութիւն տուր. ապա թէ ոչ, իմ անունս ալ ջնջէ դպրութենէն որուն մէջ գրեցիր”։ Ելից 32.32 : Այս օրինակէն պէտք է հասկնալ թէ, բնութենէն առնուած օրինակներէն կրնանք ճանչնալ իմանալին։ Աշխարհիս վրայ թագաւորներու դիւանատուններ և տոմարներ կան ուր գրուած են իւրաքանչիւրի արժանաւորութիւնը ըստ իրենց ծառայութեան։ Այսպէս են նաև Աստուծոյ մօտ, երբ նուիրեալները ինքզինքնին կ'ընծայեն սպասաւորութեան։ Տոմարներու մէջ գիրեր չեն դրոշմուած, այլ Աստուածային անվրէպ գիտութիւնը կը չափէ, կը կշռէ, վաստակին ու պարգևին չափը։ Այս է ստոյգ խնդրութիւնը։ Շատերուն անուններն ալ կենաց դպրութեան գիրքին մէջ չեն արձանագրուած, այդ յանցաւորները պիտի լսեն այս պատգամը. – Հեռացէք ինձմէ անիրաւութեան դուք բոլոր մշակներդ։ Մատթ. 7.22 : Այժմ կը յուսանք մեր փրկութեան։ Յոյսով կ'ապրինք, կ'ըսէ առաքեալը Հով. 8.24։ Այսպիսի ընտրութեան Համար ուրախացէք. սատանային մի Հնազանդիք, զի ձեր անունները գրուած են երկնքի մէջ։

21.- Նոյն պահուն, Յիսուս Սուրբ Հոգւով ցնծացաւ և ըսաւ. – գոհանամ զքէն Հայր, Տէր երկնի և երկրի։ Ամէն տեղ աւետարանիչները, Տիրոջ տնօրինական գործունէութեան առնջակից կը դարձնեն Ս. Հոգւոյն գործակցութիւնը, այսինքն Հոգւով ցնծալ։ Ըսել ուզելով, Հոգին կը ցնծայ, իսկ Որդին Հօր կամքը կը կատարէ։ Ոչ միայն կը ցնծայ այլ և կը գոհանայ։ Շատ բաներ որոնք Յիսուս անձամբ կարգեց, յստակ կերպով իմացուց թէ Հօր և Ս. Հոգւոյն Հետ իր միաբանութիւնը կը յայտնէ, որովհետև Հայրը ամէն ինչ Որդւով և Ս. Հոգւով կը կատարէ։

21.- Որովհետև ծածկեցիր այս մեծ և Աստուածային խորհուրդը իմաստուններէն և գիտուններէն, Դպիրներէն և Փարիսեցիներէն և յայտնեցիր անմեղ տղայոց, աշակերտներուն։ Թախսանելով կ'ըսէ. – Այո Հայր, այսպէս Հաճոյ եղև քեզ. այն ինչ իմաստունները չկրցան հասկնալ, տգէտները պիտի իմանան։ Այստեղ ևս Հօր Հետ միակամութիւնը կը ցուցնէ։

22.- Ամէն ինչ ինծի Հօրմէն տրուեցաւ։ Որդին Հօրմէն կը ժառանգէ։ Ուրեմն ցոյց կուտայ բնութեան Հաւասարութիւնը անոր որ մի միայն ինք գիտէ Հայրը ինչպէս պարտ է գիտնալ և Հայրը միայն գիտէ Որդին ստոյգ գիտութեամբ։ Իսկ մեր մասնաւոր գիտութիւնը Որդւոյն մասին, Հօրմէն տրուած է, Որդիէն ալ տրուած է Հօրը մասին, իսկ այս երկուքը ճանչնալու մասին ալ Հոգիէն տրուած է իմաստութիւն և գիտութիւն։ Ապա երանի կուտայ անոնց որովհետև շատ արդարներ ցանկացան զինք տեսնել, բայց չկրցան տեսնել։

23.- Երանի Ձեր աչքերուն որովհետև կը տեսնեն. ճշմարիտ կ'ըսեմ, բազում մարգարէներ և թագաւորներ փափաքեցան տեսնել այն որ դուք կը տեսնէք, բայց չտեսան և չլսեցին այն որ դուք կը լսէք, իսկ անոնք չլսեցին։ Նախկիններէն շատեր այսպիսի Աստուածային տեսութեան ցանկացան Հասնիլ բայց Հարժանացան. այս ըսելով անոնց միտքերը կը բանայ որպէսզի իմանան թէ ինչպիսի մէկը կը տեսնեն որուն մարգարէներն ու թագաւորները ցանկացան։

Արդարև մեծ բաղձանքով պաշտուած էին ամէնքը որոնց այս խորհուրդը կանխաւ ցոյց տրուած էր առ այն թէ Աստուած պիտի մարդանայ և մարդկօրէն պիտի շրջի մարդոց մէջ, անոնց մէջ բնակելով պիտի ուսուցանէ: Անկարելի սիրով վառուած կ'ըղձային տեսնել զայն և լսել անոր խօսքերը: Այս փափաքը անոր Հանդէպ, Հարսն ալ կը յայտնէ. – “դէմքդ գեղեցիկ է և խօսքերդ քաղցր”: Երգ երգոց 2.14: Ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ. Աբրահամ ձեր Հայրը ցանկացաւ զիս տեսնել, տեսաւ և ուրախ եղաւ:

25.- Առիթով մը օրինական մը, այսինքն փաստաբան մը, զինք կը փորձէր ու կ'ըսէր. – վա՛րդապետ, ինչ պէտք է ընեմ որպէսզի յաւիտենական կեանք ժառանգեմ: Այս փաստաբանի Հարցումէն և Տիրոջ պատասխանէն կը Հասկցուի թէ, Քրիստոս ատողներէն չէր, թէև աւետարանիչը կը գրէ թէ փորձելով մօտեցաւ Յիսուսի: Փարիսեցիները կը մեղադրէին թէ օրէնքները կը լուծէ և մարգարէները կ'արՀամարՀէ և իր անձը Աստուած կ'անուանէ, Հակառակ Աստուծոյ: Այս կարծիքը ստուգելու ուղեով, կը Հարցնեն փորձելով թէ օրէնքներուն կարևորութիւն կ'ուտա՞յ թէ ատոնց Հակառակ բան մը կը յաւելու: ՈրովՀետև անգիտութեամբ կը փորձեն, նա որ ծածկեալները կը տեսնէ, զայն քաղցրութեամբ ուղղութեան կը բերէ և ինքզինք օրինաց միաբան ցոյց կուտայ, յաւիտենական կեանքի պատճառը, օրէնքը ընդունելով և անկէ ուսանելու ստիպելով Հարցադրողը:

26.- Ի՞նչ գրուած է օրէնքին մէջ. Ի՞նչպէս կը կարդաս: Ինքզինք զերծ կը կացուցանէ օրէնքին Հակառակ եղող մէկուն Համբաւէն: Վասն որոյ կ'ըսէ – ինչու՞ կը Հարցնես ինծի. Ի՞նչ պէտք են գիտնալու Համար. օրէնքները չեն խրատեր այս մասին. մարգարէները չեն պատգամեր. պատշաճօրէն անոնց խօսքերը կարգաւորուած են որով փրկութեան Հասնիլ ուղղողները կը դաստիարակուին: Այս լսելով իր թիւր կարծիքը փոխեց և յայտարարեց բոլոր անոնց դէմ որոնք կ'ըսէին թէ Յիսուս օրէնքներուն դէմ է: Օրէնքը նախ կը բացայայտէ թէ, “Տէր Աստուած քո Տէր մի է”: Յիսուս Հօրմէն դուրս իր անձը Աստուած Հանուանեց, այլ ամէն տեղ պահեց Հօր Աստուածութիւնը, իր անձն ալ միաբան զինք ծնողին Հետ իբրև որդի: Որպէսզի “Ճանչնան քեզ մէկ և միակ ճշմարիտ Աստուած և այն որ զրկեցիր, Յիսուս Քրիստոս”:

27.- Պիտի սիրես քու Տէր Աստուածդ ամբողջ սրտովդ, բովանդակ մտքովդ և ամբողջ զօրութեամբդ: Ամէն տեսակ բարիքներու աւարտը Աստուածային սէրն է որը Տիրոջմէ աւետարանուեցաւ. նոյնը կը գտնենք նաև օրինաց մէջ: Ամբողջ զօրութեամբ զինք սիրել և խոտան կամ ընդունայն Համարիլ ամէն ինչ որ Աստուածային սիրոյն դէմ է: Տէրը սորվեցուց նաև ծնողքին Հանդէպ տածուած պատիւը արՀամարՀել եթէ այդ Աստուծոյ կամքը կը խափանէ. Մատթ. 8.20: Անոնք որոնք կը կարծեն թէ բարի են, Աստուծոյ Հանդէպ սէրը կը խախտեն, չար և վնասակար բարեպաշտութիւն ցոյց կուտան: Ով որ ընկերոջ Հանդէպ սէր ունի, կատարեալ արդիւնքը բովանդակեալ ունի, վասնզի Աստուծոյ Հանդէպ սէրը եղբայրսիրութեամբ ալ կը ցուցադրուի:

27.- Այս պատճառաւ ալ կը յաւելու – ընկերդ իբրեւ անձդ սիրէ: Այս օրէնքն ալ առատ նիւթ Հայթայթած է մեկնիչներու: Օրինականը օրէնքին այս խօսքերը լսեց իբրեւ իր Հարցումին պատասխան, Յիսուս այս մասին բան մը աւելցնել չի կամեցաւ, այլ միայն ըսաւ – գործադրէ այդ և պիտի ապրիս: Գովեց օրէնքները և ուղիղ պատասխանները առ այն թէ կեցուցիչ են զանոնք պաշտօններուն:

29.- Անիկա փափաքելով իր անձը արդարացնել ըսաւ – ո՞վ է ընկերս: Ոմանց թուեցան թէ այս խօսքերը ամբարտաւանութեան Համազօր են. սակայն Տէրունական մտադրութեան և խօսքերուն իմաստը կը յայտնաբերեն, որովհետեւ եթէ ամբարտաւանութեամբ խօսած ըլլար, Յիսուս այսպիսի պատասխան տուած պիտի չըլլար: Օրէնքին մէջ գրուած էր, սիրելին սիրել և թշնամիէն Հեռանալ. Հասարակաց սիրոյն առաւելութիւնը այսպէս չէր կրնար տարածուիլ, ուրեմն փափաքեցաւ սորվիլ թէ ի՞նչպէս պէտք էր բաժնել սէրը որպէսզի սիրոյ Հաղորդութիւնը գիտութեամբ ըլլայ, ուստի Յիսուս կ'ըսէ –

30.- Մարդ մը Երուսաղէմէն Երիքով կ'իջնէր. աւազակներու ձեռքը ինկաւ, որոնք զինք կողոպտեցին, վիրաւորեցին, կիսամահ ըրին և գացին: Ամէն տեղ իր անձը օրինակ կուտայ մեզ, ամենայն բարեաց, զի ինչ որ սորվեցուց, գործով ալ ապացուցեց: Երբոր Հեղութեամբ կամեցաւ խօսքը Հիմնաւորել, ըսաւ – սորվեցէք ինձմէ զի Հեզ եմ և խոնարհ սրտիւ: Դարձեալ Որդի մարդոյ չեկաւ սպասաւորութիւն ընդունելու, այլ սպասաւորելու և իր անձը ընծայելու իբրեւ փրկանք վասն բազմաց: Ապացուցանեց երբոր զենջակ կապելով աշակերտներուն ոտքերը լուաց և ըսաւ – օրինակ մը տուի ձեզ, ինչ որ ձեզի ըրի, դուք ալ իրարու ըրէք: Իր անձը քաջ Հովիւ անուանեց, քաջ՝ որ ի վերայ ոչխարաց կը դնէ իր անձը և մոլորեալին ետեէն կ'երթայ և գտնելէն ետք իր ուսերուն վրայ կը վերցնէ: Դարձեալ կ'ըսէ – սիրեցէք միմեանց ինչպէս որ ես սիրեցի ձեզ, զի այսպիսի սէր ոչ ոք ունի եթէ իր անձը կը զոհէ բարեկամներու Համար: Արդ՝ կ'ուսուցանէ Հովիւներուն այսպիսի վերակացութիւն ունենալ ոչ թէ նմանիլ վարձկաններու: Այսպէս ուրեմն օրինականներուն առջև այս մասին առակաւ խօսեցաւ: Մարդ մը Երուսաղէմէն Երիքով կ'իջնէր. մադկային բնութիւնը ցոյց կուտայ, վասնզի առաջին մարդով ամէնքը ինկան, անկէ ծնեալներն ալ մէկ Համարելով, իբրեւ մէկ կամ նոյն անկեալ մարդը, աւազակներուն ձեռքը ինկաւ: Այն Աստուածային վայելչութեան փառքէն որը ունէինք դրախտին մէջ, սողոսկելով ինկանք այս խոնարհ և ստորին կեանքին և այդպէս այդ բարձրութենէն վար իջնելով ինկանք առաջին չարին և մեզ դաւաճանողին ձեռքը: Թէև աւազակներու նետերուն առաջին խոցուածները աւազակներէն ընդունեցինք, այնտեղ դրախտին մէջ որով փառքէն մերկացանք, սակայն և այնպէս մնաց անապականութեան սերմը: Իսկ դրախտէն այստեղ իջնելէն ետք, բոլորովին ինկանք կորստեան առաջնորդողին ձեռքը:

Այնպէս որ կարեւոր խոցուեցանք և մերկանալով Աստուածային շնորհէն, խայտառակ եղանք: Այն աստիճան որ Աստուած ըսաւ – մարդիկ միայն մարմին մնացին, իմ հոգիս անոնց վրայ չմնաց, զղջացի երկրի վրայ մարդը ստեղծած ըլլալու համար: Ծննդ. 6.6 : Դարձեալ ջրհեղեղէն կորուսեալները առաջին մարդէն աւելի անօրէն գտնուեցան, աւազակներու ձեռքը իյնալով, որոնք անխնայ խոցուեցին մեր բնութիւնը, իրենց դառնութեան ամբողջ թոյնը թափեցին մեր մէջ: Մենք ալ ձեռնտու եղանք մեզ խարողին, մահուան հետ դաշինք կնքեցինք և ըստ Եսայի մարգարէի, ստութեան վրայ հաստատեցինք մեր յոյսը. “դժողբին հետ ուխտեցինք և մահուան հետ դաշինք կնքեցինք. եթէ մրրիկ ելլէ փոթորկելով, մեր վրայ չի գար որովհետեւ սուտի վրայ դրինք մեր յոյսը և ստութեամբ ծածկուեցանք” Եսայի 28.15: Արդ՝ այսպէս ինքնօրէն յօժարութեամբ հեռացանք Աստուածային ամենակալ խնամքներէն. աւազակներուն ձեռքը իյնալով, պէս պէս մեղքերու ախտերով վիրաւորեցին մեզ և կիսամահ թողուցին: Ի՞նչ է կիսամահ թողուլը: Այս ալ կ’ըսէ, անոնց համար որոնց մօտ արդարութեան կենդանական շունչ մնացած է տակաւին. որովհետեւ Ազամի ծնունդները սկզբնական մեղքով սատանայի ձեռքը անցած մէկ անձ կը համարէ: Թէպէտ խարողը չարանախանձ թշնամի ըլլալով, հնարքներով, մեղքով սպաննեց մարդկային մեր բնութեամբ մարմինը, այլ Աստուծոյ շնորհը բոլոր դարերու արդարները պահեց, Մեղքիսեղեկի նմանութեամբ: Այս պատճառաւ ուրեմն կ’ըսէ – կիսամահ թողուցին և գացին:

31.- Իսկ քահանան և Ղևտացին նոյն ճամբայէն երթալով տեսան վերաւորեալը և զանց ըրին: Յայտնի է որ շատ մարգարէներ գալով, նոյն բնութեամբ, նոյն կարիքները ունենալով, իրենց անձերը հազիւ զերծ կացուցին մահաբեր վէրքերու թոյնէն, բայց անկեալին չկրցան օգնել: Թէև տեսան Ազամի ծնունդները այսպիսի մահաբեր ախտերու մէջ ինկած, զանց ըրին, վասնզի չկրցան փրկել: Իսկ երբոր ամենակեցոյց ձեռքը տեսաւ որ փրկութեան միջոց չի կայ, ըստ Եսայի մարգարէի որ կ’ըսէ – “նայեցայ, մէկը չկար որ փրկէր, յուսացի եւ օգնող մը չի հասաւ, ձեռքս միայն յաջողութիւն տուաւ, միայն բարկութիւնս մնաց”. Եսայի 63.5 : Այսպէս այցելեց, նոյն ճանապարհէն անցաւ որպէս հովիւ, մոլորեալ ոչխարը փնտռելու համար:

33.- Սամարացի ճամբորդ մը, եկաւ, տեսաւ ու գթացաւ: Իր անձը Սամարացի կ’անուանէ, թերեւ որովհետեւ կը նախատէին զինք, դուն Սամարացի ես կ’ըսէին. այլ նա որ մաքրիչն է, ոեւէ մէկէն չի զարշիր, այսպիսի անուամբ ինքզինք կ’անուանէ: Այն որ պիտի փրկէր ճամբէն անցաւ. այսինքն մտաւ մեր բնութեան ճամբուն մէջ. այսինքն ուրկէ որ մենք կ’սկսինք, նա ևս սկսաւ այնտեղէն: Որովայնի մէջ մտաւ, ծննդեամբ եկաւ երկիր, շրջեցաւ անարատութեամբ, մեղօք անկեալ մեր բնութիւնը գտաւ որով վիրաւորուած էինք: Թէև Աստուածաբար փրկելու կարողութիւն ունենք, ըստ որում յամենայնի բաւական է և ամէն ինչ իրեն համար հնարաւոր է, սակայն իրաւամբ ապրեցնել փափաքեցաւ. մեր բնութիւնը առաւ և այդպէս մեր պարտքերը հատուցանեց:

Օրինակ փոսին մէջ ինկած կենդանին չի կրնար մինակը ինքզինք փրկել և անկումէն վերականգնիլ, ուրիշ մէկը պէտք է փոսին մէջ իջնէ: Խնամքի այս օրինակը ցոյց տուաւ մեր Տէրն ու արարիչը մեր բնութեան վերաբերմամբ: Մենք ինկած էինք, եկաւ որպէսզի անկեալներս կանգեցնէ: Անոր մօտ գալով, տեսա՛ւ, կը գրէ աւետարանիչը և կը յաւելու, զթացաւ, պատեց անկեալին վէրքերը: Որքան որ ալ սատանան խոցոտեց մեզ, այնքան ալ կենարարը մեր վէրքերը պատեց. ըստ այնմ. “ ուր որ շատցան մեղքերը, շատ եղան նաև շնորհները”. Հովմ. 5.20: Զրի դեղօք բժշկեց մեզ:

34.- Զէթ և գինի դրաւ. ասկէ աւելի առակաւոր խօսք կ’ըլլա՞յ: Յայտնի է աւազանին շնորհքը, որդեգրութեան օծումին շնորհը և փրկական արիւնը որ մեղօք մեռեալներս կենդանացուց և Հոգիներու վէրքերը առողջացուց: Գրաստի վրայ դնելով պանդոկ բերաւ: Երբեմն ուսին վրայ կը վերցնէ, երբեմն ալ գրաստի վրայ կը դնէ, ինչ որ օրինակ տալու համար պատշաճ է այնպէս կը յօրինէ խօսքը: Արդ՝ եկեղեցի շինելով, առաքեալներ և մարգարէներ կը կարգէ, Հովիւներ ու վարդապետներ: Հոն կը ժողուէ միշտ մեղքերու արկածներէն վիրաւորեալներս ու անկեալներս, անոնց որոնց ինք կենդանացուց և վէրքերէն մաքրեց: Կ’օրինադրէ եկեղեցւոյ առաջնորդներուն որպէսզի վերակացու, տեսուչ և խնամակալ ըլլան, մի դուցէ աւազակները դարձեալ չտիրեն մեզ բոլորովին սպաննելու համար:

35.- Երկու դահկանն ալ թերեւս կ’ակնարկէ Հին ու Նոր կտակարաններուն: Իր գալստեան ժամանակ ստացուելիք վարձքի առնչութեամբ կը խստանայ: Հատուցման օրը, արդարեւ մեծ վարձքի ընդունակ պիտի ըլլան բարի վերակացութիւն ցոյց տուողները: Եթէ վատթար են, արդարադատ չափմամբ վրէժի հատուցում պիտի ստանան: Ըստ այնմ, “ երանի այն ծառային որուն տէրը գալով զայն կը գտնէ այնպէս. իսկ եթէ ծառան ըսէ թէ տարիէ մը ետք տէրս կուգայ և սկսի ծառայակիցները ծեծել, այդ ծառային տէրը պիտի գայ, պատժէ զինք և ունեցածը ձեռքէն առնէ ”: Այսպէս է անոր հատուցումը, ըստ արդարներու արդարութեան և ամբարիշտներու անիրաւութեան:

36.- Այսպէս ըսելով կը հարցնէ – ո՞վ կը կարծես թէ մերձաւոր է, կամ հարեանն է գողերուն ձեռքը ինկած վիրաւորին: Զինքը դատաւոր կը նշանակէ, արդարացեալի արդարութեան ընտրիչ ըլլալու: Վսնդի առանց քննութեան իսկ յայտնի էր պատասխանը, կ’ըսէ – այն որ կողոպտուածին ողորմութիւն ըրաւ: Ըսաւ անոր – գնա՛, նոյնը ըրէ և պիտի ապրիս: Ասիկա ծայրագոյնն է առաքինութիւններու. ինք անձամբ գործեց և այնպէս ուսուցանեց: Երկու խումբի կը բաժնուին, ոմանք պատուեալ կը պսակուին, որովհետեւ կարօտեալներուն այցելեցին. ոմանք ալ արհամարհուելով կը պատժուին, որովհետեւ այսպիսի բարեգործութիւնը անտեսեցին:

38.- Երբ որ անոնք գացին, ինք գիւղ մը մտաւ. Մարթա անունով կին մը գինք հրաւիրեց իր տունը: Իրօք զարմանալի խոնարհութիւն. ի՞նչպիսի տուն կը մտնէր, ի՞նչպէս ամէն սպասաւորութիւն հեղութեամբ կ'ընդունէր, ամենուն հետ կը խօսակցէր: Ուրեմն գիւղ մը մտաւ և հիւրասիրուեցաւ Մարթայի և Մարիամի տան մէջ որոնք Ղազարոսի քոյրերն են: Ուստի գիւղը ըստ Յովհաննու, պէտք է բեթանիա ըլլայ: Մարիամ եկաւ նստաւ առ ոտս Յիսուսի լսելու անոր խօսքերը հոգիներու փրկութեան մասին: Իսկ Մարթա, որովհետեւ իր տան մէջ ընդունեցաւ, սպասաւորութեամբ կ'զբաղէր, ինչպէս հիւրընկալութեան օրէնքն է:

40.- Մարթա ըսաւ, – Տէ՛ր, փոյթ չէ՞ քեզ որ քոյրս առանձին ձգած է գիւ. ըսէ իրեն որ օգնէ ինծի: Յիսուս ըսաւ – Մարթա, դուն հոգ կ'ընես և շատ զբաղած ես, բայց մեզի քիչ բան պէտք է: Մարիամ լաւագոյնը ընտրեց և ատիկա չառնուիր իրմէ: Այստեղ պէտք է քննել, որովհետեւ գրուած է “ օրէնքը լսելով չենք արդարանար այլ զայն գործադրելով ”: Ինչո՞ւ ուրեմն այստեղ, լսելը և ոչ թէ գործադրելը կը գովուի Տիրոջմէ: Պէտք է գիտնալ նաեւ թէ ամէն բան ժամանակ ունի: Գործելէ առաջ պէտք է ուսանիլ: Առանց գիտնալու հրահանգելը անպայման սխալի կ'առաջնորդէ: Այս բոլորէն կը հետեւի թէ պէտք է ընտրել: Գովեց Մարիամին և յանդիմանեց Մարթային որովհետեւ Մարթան աշխարհօրէն և ոչ հոգեւորապէս սպասաւորութեան պատրաստուած էր. անոնց նման որոնք սիրելի բարեկամներու չափէն աւելի կը յարգեն և ոչ բարեկամին մասին հոգերնին անզամ չէ: Այս մէկը տրուած պատասխանէն կը սորվինք: – Դուն, ըսաւ, բազմազբաղ ես, այստեղ սակայն քիչ բանի պէտք ունինք: Մարթա արհամարհեց Մարիամի ուսանիլը, որպէս ոչ կարեւոր խնդիր, ուրեմն Տէրն ալ անոր սպասաւորութիւնը անարգեց, որովհետեւ Յիսուս անոր սպասաւորութեան պէտք չունէր. ուստի Մարիամի փոյթը կը գնահատէ որովհետեւ սորվելէ ետք միայն օրէնքը կրնայ գործադրել: Այս պատճառաւ ալ կ'ըսէ – Մարիամ լաւագոյնը ընտրեց, այն որ իրմէ չի կրնար պակսեցուիլ, կամ առնուիլ:

(Շարունակելի)

ԶԱՒԷՆ ԱՄԲ ԶԻՆԶԻՆԵԱՆ

ՏՕՆ ԵՐԵՒԱՆ Ս. ԽԱԶԻ

Այսօրուան համար Հայց. Եկեղեցւոյ օրացոյցը կը մատնանշէ տօն մը որ ծանօթ է Երեւման Խաչ անունով: Ինչպէս գիտէք ամէն տօն իր պատմութիւնը ունի. վստահ եմ որ այս տօնին ալ պատմութիւնը քացատրուած է, որովհետեւ իւրաքանչիւր տօնի յիշատակութեան առթիւ, այս Տանարին մէջ, կանոնաւոր աւանդապահութեամբ կը կատարուին իւրայատուկ արարողութիւններ: Հետեւաբար իմ նպատակս այսօր պատմութիւն դասաւանդել չէ որովհետեւ Երեւման Խաչի տօնին պատմութիւնը չէ որ պիտի պատմեմ այլ կ'ուզեմ շեշտել որ Երեւման Խաչի տօնը առիթ մըն է մեզի համար խորհրդածելու, մտածելու եւ խոկալու խաչի խորհուրդին մասին:

Անշուշտ ոչ միայն Երեւման Խաչի տօնին այլ նաեւ միւս Խաչի տօներուն, որ տարին չորս անգամ կը տօնախմբէ մեր Եկեղեցին, միշտ ու կրկին Սուրբ Խաչի խորախորհուրդ իմաստն է որ կը պանծացուի:

Հայ ժողովուրդի պատմութեան իւրաքանչիւր էջը կնքուած է խաչին սուրբ նշանով. ուստի սուրբ խաչը լաւ ըմբռնած ու սիրած է հայ ժողովուրդը որովհետեւ թէ՛ տառապանքի եւ թէ՛ յաղթանակի խորհրդանիշն է ան: Ս. Խաչը հաւատով կը ներշնչէ ու կը լեցնէ սիրտը հաւատացեալին. վահան է ամբողջական եւ պաշտպան վտանգի պարագաներու մէջ: Խանդ ու կորով կը շնորհէ քրիստոնեայ անհատի հոգւոյն, խրախուսելով ու յուսադրելով: Այս է պատճառը որ ան կը սիրէ իր հետ ունենալ գայն ուր որ ալ երթայ: Մեր սէրն ու մեծարանքը կ'արտայայտենք երբ կը զարդարենք գայն գեղեցիկ եւ քանկարժէք փայտով:

պարծանք կը զգանք հայկական խաչով, որ այնքան իւրայատուկ է: Որպէս հայ քրիստոնեայ կը խաչակնքենք մեր երեսը եւ կ'ուզենք տեսնել խաչին նշանը ամէն վայրի մէջ: Մեր տուններն ու քնակարանները պաշտպանուած կը զգանք խաչին հովանիին ներքեւ: Կը սիրենք տեսնել խաչազարդ գմբէթները մեր եկեղեցիներուն ինչպէս նաեւ այս Ս. Խորանին վերեւ պլավացող խաչը այսօր որքան գեղեցիկ կ'երեւի մեր աչիւն: Ոչ միայն կը սիրենք գետեղել ու տեսնել խաչը ամէն կողմ, կը զարդարենք նաեւ մեր կուրծքը, կը կրենք կամ կը պահենք գայն մեր վրայ, ու կը տանինք վերջապէս մինչեւ գերեզման ուր պիտի հանգչի մեր մարմինը գրկած Քրիստոսի խաչը, եւ իբր հովանի ու հաւատքի վկայութիւն Ս. Խաչը, եւ իբր հովանի ու հաւատքի վկայութիւն Ս. Խաչը պիտի գետեղենք մեր գերեզմանին գլուխը:

Այնքան խորիմաց է խաչին պատգամը, այնքան քան կայ խօսելիք խաչի խորհուրդին մասին, քանի որ ամենէն խորհրդաւոր եւ նշանակալից խորհրդանշանն է քրիստոնէին: Ս. Խաչը Քրիստոսի, որուն մասին այնքան խօսած ու գրած են մեր եկեղեցւոյ Հայրերը, ինչպէս նաեւ ընդհանրապէս բոլոր եկեղեցւոյ Հայրերը. մեր սուրբերն ու վարդապետները փարոգած են, գրած են ճառեր, ներբողներ ու քանաստեղծութիւններ, միշտ փառաբանելու համար Խաչն ու Խաչեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս: Ուստի, ինչպէս կարելի է այս սահմանափակ վայրկեաններուն մէջ խաչի խորունկ իմաստին եւ անկէ մեզի եկած պատգամին մասին այնքան ըսուելիքները գոհացուցիչ կերպով արտայայտել Երեւման Խաչի տօնին առթիւ:

Նախ պիտի ուզէի ամփոփ կերպով

յիշել որ Երեւման Խաչի դէպքը տեղի ունեցած է 351 թուականին երբ Երուսաղէմի բնակիչներուն անխտիր տեսնուած է խաչի նշանը երկնակամարին վրայ, արեւի լոյսի նման, ամբողջ Գողգոթայէն մինչեւ Զիթենեաց լեռը: Այս մասին եկեղեցական ու պետական իշխանութիւններուն ուղղեալ իր գրութեան մէջ, օրուան հայրապետը, Կիւրեղ Պատրիարք, մանրամասնօրէն կը նկարագրէ:

Խաչի այսօրինակ երեւում մը վստահաբար պիտի խրախուսէ եւ գորացնէ ոեւէ հաւատացեալի հաւատքը, վերանորոգելով անոր սէրն ու նուիրումը խաչին ու խաչեալին հանդէպ: Որքան բաղձալի պիտի ըլլար անշուշտ որ մենք եւս տեսնէինք նման տեսարան մը երկնակամարին վրայ: Մարդկային բնական զգացում մըն է նշաններ տեսնելու փափաքը կամ հարց տալ թէ ինչո՞ւ այսօր նման երեւոյթներ չենք տեսներ ինչպէս որ անցեալին տեղի կ'ունենային:

Սիրելիներ, Աստուած իր քաժինը կատարած է, ամէն միջոց ու առիթ օգտագործելով որպէս զի քրիստոնեաներուն հաւատքը ամրանայ եւ անոնք գիտակցաբար, վստահութեամբ հետեւին Քրիստոսի: Աստուած յայտնած է հարկ եղածը. Քրիստոնէութիւնը յայտնեալ կրօնք մըն է. Աստուածայայտնութիւն է: Եւ մենք 351ին մէջ չէ որ կ'ապրինք այլ Զօրդ դարու մէջ. այսօր ունինք երկու հազար տարուան պատմութիւն մը որ լեցուն է վկայութիւններով. սուրբերու, նահատակներու եւ մարտիրոսներու բազմութիւն մը, այնքան հարուստ ու մեծահոջակ վկայութիւններով տարածուած աշխարհի չորս ծագերուն. բաւական է որ հետաքրքրուինք քրիստոնէական պատմութեամբ ծանօթանալու համար աստուածայայտնութեան այլազան դէպքերուն ու վկայող երեւոյթներուն այլեւ այլ երկիրներու եւ ժողովուրդներու

մէջ: Ժամանակն է արդէն որ մենք մտածենք որ այժմ Աստուած է որ կ'ակնկալէ մեզմէ որ մեր կեանքի երկնակամարին վրայ երեւի ու փայլի նշանը Ս. Խաչին, որպէս զի մարդիկ տեսնեն թէ Խաչեալը պաշտող ու խաչին հետեւող ժողովուրդ ենք: Պարտինք վկայել մեր շուրջիններուն մեր գործերով եւ կեանքով, ով որ ալ ըլլանք, ուր որ ալ լինենք, եկեղեցական թէ աշխարհական, քանզի Անոր սուրբ Անունն է որ կը կրենք: Եփեսացոց գրած նամակին մէջ Առաքեալը կը խրատէ ըսելով, – Հաւատարիմ մնացէ՛ք Զեր կոչումին: Լաւ իմանալու ենք որ աւելի քարճր կոչում չկայ քան քրիստոնեայ կոչումը, որովհետեւ Աստուած մեզ կանչած է ու շնորհած է որ քրիստոնեայ ծնողքէ ծնինք, սուրբ մկրտութեան խորհուրդը ստանանք ու Իր Միածին Որդւոյն Ս. Անունը առած ենք գիտնալու համար որ Քրիստոսի կը պատկանինք: Հետեւաբար ապրինք այնպէս ինչպէս վայել է Երկնաւոր Թագաւորին որդեգրեալ զաւակներուն, սեպհական ժողովուրդ, ի թագաւորութիւն յազգ սուրբ: Ուստի բնական չէ՞ որ ակնկալուի խաչի երեւումը նաեւ մեր կեանքի երկնակամարին վրայ: Հարկ է որ հսկենք մեր կենցաղավարութիւնը, մեր վերաբերումը, խօսակցութիւնը, մինչեւ իսկ մեր քառամբերը որ ցոյց կու տայ թէ ով ենք իրօք, վասն զի Ս. Աւետարանը կ'ըսէ. – ՄԱՊԻ ԻՐ ՍՐՏԻ ԱԻՆԵԼՑՈՒԹՅՆ Է ՈՐ ԿԸ ԽՕՍԻ: Եթէ աշխարհիկ մարդիկ, նոյնիսկ անհաւատներ կը յարգեն քաղաքակրթութեան ու քաղաքավարութեան օրէնքները, որքան աւելի եւս քրիստոնեաներ, եկեղեցական թէ աշխարհական, պարտինք հսկել մեր կենցաղավարութիւնը, քարճր պահելու համար դրոշմ ու պատիւը սուրբ խաչին: Դժբախտաբար շատերու մօտ այսօր, խաչի յարգանքը միայն ձեւական մեծարանք մըն է. ի հարկ է որ միշտ քացառութիւններ կան եւ յարգելի են. սակայն չի քաւեր

սիրելի ոսկի ու թանկագին կամ ադամանդեայ խաչերով զարդարուիլ, կամ հայկական խաչով պարծենալ, լույս իրը մշակութային կամ գեղարուեստական առարկայ: Չի բաւեր հանդիսաւորութեամբ երես խաչակնքել որովհետեւ մեր ժողովուրդը փորձառութեամբ սորված է որ ամէն խաչ հանող քրիստոնեայ չէ: Չէ՞ որ մեր Փրկիչն ալ ըսաւ թէ ոչ ամէն անոնք որ գինք Տէր, Տէր, կը կանչեն, երկնքի արքայութեան արժանի պիտի լինեն, այլ անոնք միայն որ երկնաւոր Հօր կամքը կը կատարեն: Ուստի «Նղիցին կամք քո» ըսել չի բաւեր, այլ կատարել կամքը մեր Տիրոջ:

Երեւման Խաչի այս տօնին պարտինք յիշել որ նշան խնդրելու չենք, այլ խաչի պայծառ նշանը մենք ցոյց տանք մեր վարք ու բարքով մեր գործերով. թող նա-ռագայթէ խաչը, թէ՛ մեր կեանքին մէջ եւ թէ՛ մեր շրջապատը լուսաւորուի Քրիստոսի լոյսով: Այս է որ մեր Տէրը կ'ակնկալէ մեզմէ որ՝ ԱՅՆՊԷՍ ԼՈՒՍԱՒՈՐԵՍՅԷ ԼՈՅՍ ՁԵՐ ԱՌԱՋԻ ՄԱՐԴԿԱՆ, ՈՐՊԷՍ ԶԻ ՏԵՍՑԵՆ ԶԳՈՐԾՍ ՁԵՐ ԲԱՐԻՍ ԵՒ ՓԱՌԱԽՈՐԵՍՅԵՆ ԶՀԱՅՐ ՁԵՐ ՈՐ ՅԵՐԿԻՆՍ Է (Մատթ. Ե. 16:) ԶԻ ՈՐ ՈՉ ԲԱՌՆԱՑ ԶԽԱՉ ԵՒ ԳԱՅ ԶԿՆԻ ԻՄ, ՈՉ ԿԱՐԷ ԻՄ ԱՇԱԿԵՐՏ ԼԻՆԵԼ:

Սուրբ Խաչի մասին շարունակելով մեր խորհրդածութիւնները, կ'ուզէի ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրել գոհողութեան գաղափարին վրայ որ Ս. Խաչէն կ'արտացոլայ:

Արդեօ՞ք կարելի է տեսնել խաչը եւ չի խորհիլ խաչին վրայ կատարուած անսահման գոհողութեան մասին: Արդեօ՞ք կարելի է չը մտածել այդ խաչէն արտայայտուող սէրն ու գոհողութիւնը Խաչեայ Յիսուսին: Խաչին պատգամը, սիրելիներ, միայն յարութեան ու յաղթանակի պատգամը չէ, այլ նաեւ գոհողութեան, սիրոյ եւ տառապանքի պատգամը: Ով որ շատ կը սիրէ գիտէ նաեւ գոհուիլ, եւ սիրով կը յաժարի տառապանքի: Հշմարիտ սէրը գոհողութեամբ է որ կը հաստատուի. նշմարիտ ու անկեղծ սիրոյ

կնիքը տառապանքն է: Իսկ սիրոյ պակասը կը մերժէ ամենադոյզն տառապանքը եւ նոյնիսկ մագաչափ գոհողութենէ մը կը խորշի: Լաւ դիտեցէ՛ք ձեր շուրջը: Անհասկացողութիւններ, վէճեր, պառակ-տումներ ու թշնամութիւններ, յառաջ կու գան սիրոյ պակասէն որ կը մերժէ որեւէ գոհողութիւն յանձն առնել: Նմանապէս երբ Աստուծոյ սէրը կը պակսի մեր սրտին մէջ, կեանքի դժուարութիւնները կամ տառապանքները կը մերժենք, անիմաստ կը գտնենք գանձնք. ինչո՞ւ նեղութիւն կամ գոհողութիւն յանձն առնել: Ի պատասխան մենք պիտի ըսնք ինչո՞ւ չի նայիլ Քրիստոսի խաչին: Ներկայիս նոյնիսկ քրիստոնեաներ իրենց աչքերը սեւեռած են հեռու Քրիստոսի խաչէն, կոնակնին դարձուցած են Գողգոթային ու չեն կարող տեսնել թէ մեր փրկագործութիւնը տառապանքի միջոցաւ է որ իրագործեց մեր Փրկիչը, եւ թէ՛ ԳԻՆ ԵՄՔ ԱՆԱՊԱԿԱՆ ԱՐԵԱՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ: Խաչը յաղթանակի նշան դարձաւ միայն այն ատեն երբ հանդիսացաւ գոհագործման սեղանը ուր պատարագուեցաւ Յիսուս իրր գառն Աստուծոյ: Առանց գոհողութեան մեր կեանքը կը դառնայ անիմաստ, իսկ հոգեփուխ սէրը իր կատարելութեան կը հասնի երբ շաղախուած է ցաւերով ու գրկանքներով: Այս բոլորը նկատի ունենալով անհրաժեշտ չէ՞ միթէ աչքի առաջ ունենալ խաչեայ Քրիստոսը, խաչին վրայ ծով ցաւերու մէջ ընկղմած. այո հարկ է մտածել Անոր ամէն մի մարմնական եւ հոգեկան տառապանքներուն մասին, նայիլ, դիտել, խորհրդածել ու հասկնալ թէ ինչպիսի խորիմաստ գոհողութեան եւ սիրոյ պատգամ է որ կու գայ Գողգոթայի Խաչէն: Յովհ. ԺԳ 1. - Սիրեաց զիւրսն՝ որք յաշխարհի աստ են. ի սպառ սիրեաց զնոսա. նաեւ Յովհ. ԺԵ 12-13. - Այս է պատուէր իմ, զի սիրեսցիք զմիմեանս՝ որպէս եւ ես զձեզ սիրեցի:

Միայն հոգիի աչքերով եթէ նայինք Անոր արիւնաներկ խաչին, փշէ պսակին,

գամերուն, մտրակուած մարմնի խոր վերքերուն եւ անոնց կոտտացող ցաւերուն այն ատեն պիտի կարենանք տեսնել ու ըմբռնել իմաստը գոհողութեան - վասն զի Աստուած այնքան սիրեց ... Մինչ ներկայ դարուս կեանքի պայմանները այնքան դժուարացած են ու ցոխացած որ անցեալի իշխաններն ու սուլթանները մինչեւ իսկ չունէին մեր օրերու առաւելութիւններ. միայն կոճակ մը կոխելով կ'ունենանք յաճախ մեր փափաքածը. հանգիստ, դիրքին նպաստաւոր միջոցներով կ'ուզենք ապրիլ, հետեւաբար գոհողութեան, ծառայութեան կամ ուրիշին օգտակար ըլլալու ոգին շիջած ըլլալով, հուսկ Խաչին եւ Գողգոթայի տեսլականը կարելի է ըսել թէ բոլորովին մշուշապատուած ու անիմաստ կրնայ դառնալ, նոյնիսկ կենսական խօսքը Յիսուսի - Մատթ. Ե 10 -:

Դարուս աշխարհիկ մտածելակերպն ու ֆաշայեանքը ամբողջովին կը հակասէ եւ կ'ուզէ ընդդիմանալ մեր Տիրոջ պատգամած Լեւրան ֆարոգի ԵՐԱՆԻՆԵՐՈՒՆ որ յաւիտենական ճշմարտութիւն ըլլալով ամբողջ ֆսան դարեր ներշնչման աղբիւր եղած է միլիոնաւոր հոգիներու: Երբ Խաչի ու գոհողութեան գաղափարականը կը մարի մեր սրտէն, այն ատեն մեր մէջ տեղ կը գտնէ ձայնը ձախակողմեան խաչեալին, եթէ այդպէս կարելի է կոչել, որ կորսնցուցած ըլլալով խաչին եւ փրկութեան իմաստը, կը մերժէր խաչի տառապանքի միջոցաւ փրկութիւնը գոր մեր Փրկիչը կը պարզեւեր աշխարհիս մարդկութեան անխտիր: - ...ԽԱՉԻՆ ԻՐՈՎ ՇՆՈՐՀԵԱՑ ՊԱՐԳԵՒՍ ԱՇԽԱՐՀԻ ... - կ'երգէ մեր եկեղեցին Աւագ Ուրբաթի պաշտամունքի ժամանակ. եւ մենք հետեւելով Շնորհալի մեծ Հայրապետին, կը դաւանինք: - ԱՍՏՈՒԱԾ ՄԱՐՄՆՈՎ ՎԱՄՆ ԻՄ ԽԱՉԵԱԼ:

Անուրանալի իրողութիւն է եւ ամբողջովին ընդունելի սա ճշմարտութիւնը թէ առանց գոհողութեան եւ երկունքի արդիւնաւոր աշխատանք չէ կարելի ակնկալել այս կեանքին մէջ: Եթէ մերժենք ու ժխտենք գոհողութեան ոգին, կարելի չէ

Աւետարանի նամբով փալել. ԶԻ ՈՐ ՈՉ ԲԱՌՆԱՅ ԶԽԱՉ. ԻՐ ԵՒ ԳԱՅ ԶԿՆԻ ԻՄ ՈՉ ԿԱՐԷ ԻՄ ԱՇԱԿԵՐՏ ԼԻՆԵԼ:- Մեր Տիրոջ Քրիստոսի տնօրինութիւնն էր որ խաչով ու արիւնով շահի մեր փրկութիւնը. այս մասին բացատրելով Առաքեալը կ'ըսէ թէ առանց արեան հեղման, մեղաց թողութիւն կարելի չէ: Այս է արիւն իմ, ըսաւ Յիսուս, որ ձեզի համար կը թափուի, ԻՔԱՌԻԹԻՒՆ ԵՒ ԻԹՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԵՂԱՑ:

Բոլոր անոնք որ Ս. Աւետարանի նամբով փալած են, ֆաշ ծանօթ են խաչի, գոհողութեան եւ նոյնիսկ հալածանքի կեանքին: Այս մասին կը վկայէ ամբողջ եկեղեցւոյ պատմութիւնը, առաքեալներէն սկսեալ մինչեւ մեր ազգի սուրբերը, որովհետեւ անոնք ընտրեցին աշակերտիլ Քրիստոսի. ուստի, աշակերտը չէր կարող տարբերիլ իր վարդապետէն, - ՈՉ Է ԾԱՌԱՅ ՄԵԾ ՔԱՆ ԶՏԷՐ ԻՐԻ:

Գողգոթան ուր մեր Փրկիչը խաչուեցաւ այն վայրն է ուր, մարդիկ պիտի որոշեն իրենց դիրքը ու ըստ այնմ կողմնորոշուին մնալու կամ ձախակողմեան դասը Քրիստոսի եւ կամ աջակողմեան: Կա՛մ պիտի մերժեն զՔրիստոս, պիտի մերժեն խաչով հետեւիլ Անոր, եւ կամ աշակերտելով Քրիստոսի, պիտի ապրին Աւետարանի նամբով, մեկնակէտ ունենալով միշտ յաւիտենական կեանքը, այն հաստատ համոզումով թէ՛ Քրիստոսի խաչը, շատ աւելի դժուար է տանիլ:

Մեր կեանքին մէջ անխուսափելիօրէն պիտի ունենանք խաչ, երբեմն խաչեր նոյնիսկ. Գողգոթայի տրաման մեր դիմաց կը դնէ սա հարցը թէ ինչպէս պիտի վերցնենք, մերժելով թէ ընդունելով ու հետեւելով մեր Փրկչին օրինակին: Քրիստոսի խաչին աջակողմը պիտի ընտրենք թէ ձախակողմեան խումբին հետեւինք: ԶՐՈՌԻԹԻՒՆ ՍՈՒՐԻ ԽԱՉԻ ՔՈՔՐԻՍՏՈՍ, ՈՐ ԿԱՆԳՆԵՑԵՐ Ի ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ԱՇԽԱՐՀԻ:

ՇՆՈՐՀ Մ. Վ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

ՆՈՐ ՈՒԽՏԻՆ ՏԱՊԱՆԱԿԸ

«Եւ երկինքի մէջ, Աստուծոյ Տաճարը բացուեցաւ,
«Եւ Տիրոջ Ուխտին Տապանակը իր Տաճարին մէջ երեւցաւ» (Յյտ. ԺԱ 19):

«Երկինքի աստղերուն չափ,
«Ժառերու տերեւներու չափ,
«Ժովու աւազի հատիկներու չափ,
«Լեզուներ ունենայի՝ չէի կրնար
«Աստուածամայրը արժանապէս գովել»: Մարթին Լութեր (1483-1546):

Ա.

Այս վերափոխման տօնին առթիւ կը փափաքէի մեր խորհրդածութեան նիւթ առնել Աստուածամայրը որպէս Նոր Ուխտին Տապանակը:

Երբ բաղդատեմք Հին Ուխտի Տապանակը Աստուածամօր հետ, պիտի տեսնենք թէ՛ որքան մեծ նմանութիւններ կան իրարու միջեւ: Տապանակը «Նախանկարն է Աստուածամօր», ըսուած է:

ա.- Մովսէս մարգարէն Աստուծոյ հրամանով շինած էր Հին Ուխտի Տապանակը, որ կը պահուէր Տիրոջ Տաճարին «Սրբութիւն Սրբոց»ին մէջ: Անիկա ներսէն եւ դուրսէն ոսկիով պատուած էր: Անոր վրայի փառաց Քերովքները փառութեան վրայ հովանի կ'ընէին: Որուն մէջ էին ոսկիէ սափորը մանանայով լեցուն, Ահարոնի գաւազանը որ ծաղկեցաւ եւ Հին Ուխտի Տասնաբանայ փառքէն երկու տախտակները: Տապանակը Հին Ուխտին մէջ աստուածային ներկայութեան նշանակ էր: Աստուած իր պատգամները անկէ կու տար Մովսէսին:

Տապանակը նաեւ Աստուծոյ եւ Իսրայէլի միջեւ կնքուած դաշինքի տեսանկի նշանը, խորհրդանշն է:

Իրաւամբ, մեր Եկեղեցւոյ Սրբազան Հայրերը, ինչպէս նաեւ բոլոր հին Եկեղեցիները, Կաթողիկէ, Օրթոտոքս, Եւայլն, կ'ընդունին թէ՛ Աստուածամայրը իբրեւ «Ընդունարան Եօթնարփեան շնորհաց» կը մարմնացներ Նոր Ուխտին Տապանակը: Ինչպէս Հին Ուխտի Տապանակին մէջ կը գտնուէին ոսկիէ սափոր մանանայով լեցուն: Անոր ներսէն եւ դուրսէն պատած ըլլալը կը պատկերացնէ Սր. Կոյսին ներքին եւ արտաքին սրբութիւնը, Անարատ Յղութիւնը, եւ մշտնջենական կուսութիւնը: Ասոր համար երգած են. «Դու պարծանք կուսութեան մարդկան. Դու ուրախութիւն հրեշտակաց»: (1)

«Ջկուսութիւնդ քո Աստուածածին անարատ, զոր ոչ բոցակիզեաց հուր աստուածութեանն մեծացուցանեմք»: (2)

1) ՇԱՐՄԱԿԱՆ Զեռաց, Սրբ. Յակոբեանց Վանք, Երուսաղէմ, 1936, էջ 55:

2) Անդ. էջ 72:

բ. Մանանան.- Սինայի անապատին մէջ, Աստուած երկինքէն մանանայ դրկելով՝ փռասուն տարիներ կերակրեց Իսրայէլի որդիները: Իսկ Ս. Կոյսը երկնային մանանան իր մէջ կրեց իբրեւ ճշմարիտ հացը: «Ես եմ կենդանի հացը, որ երկինքէն իջայ» կ'ըսէ Յիսուս (Յվհ. 2 51): Իսկ շարականագիրը կ'երգէ. «Սափոր ոսկեղէն լի մանանայի»: (3)

«Ծառ կենաց ծաղկեալ Տիրուհի, Որ ետուր մարդկան ի ժամու պտուղ Ջիւաց կենաց զիջեալն ի յերկնից»: (4)
«Որ զհայրածինն բղիսեցեր զծաղիկ եւ ետուր ի ժամու զՈրդին պտուղ մարդկան

զՈրոյ զմարմինն ճաշակեալ անմահացափ յուսով»: (5)

գ. Ահարոնին Գաւազանը:

Մովսէս մարգարէն Աստուծոյ հրամանով, Իսրայէլի 12 ցեղերէն մէջ մէկ գաւազան առնելով՝ դրած էր ժողովքի Խորանին վրայ, իսկ Ղեւի ցեղէն Ահարոնին գաւազանը: Այս բոլոր գաւազաններուն մէջէն միայն Ահարոնին գաւազանը ծաղկեցաւ, ծլեցաւ, ծաղիկ տուաւ եւ նուշեր հասցուց:

Որով Աստուած ցոյց տուաւ բոլոր ժողովուրդին առջեւ իր ընտրած մարդը փահանայութեան: Այս գաւազանը կը պահուէր ժողովուրդի ապստամբներու եւ տրտունջներու դէմ վկայութիւն ըլլալու համար (Տե՛ս Թուոց. Ժէ 1-10): Այս ծաղկեալ գաւազանը Աստուածամօր կուսական ծննդաբերութիւնը կը խորհրդանշէ, ինչպէս երգած են մեր Սրբազան Հայրերը:

«Երիս խորհուրդս սոսկալիս ի քեզ տեսանի Աստուածածին.

յղութիւն անսերմական, ծնունդ անարատ,

կուսութիւն յետ ծննդեան՝ մնալով անապական»: (6)

դ.- Վերջապէս Տապանակին մէջ կային Տասնաքանեայ տախտակները: Ինչպէս Սր. Կոյսն ալ իր մէջ պահեց Նոր Ուխտի Աւետարանը՝ Բանն Աստուածը:

«Կենդանի Տապանակ Կտակարանաց Նորոյ Ուխտիս» (7) կ'երգէ շարականը: Ե.- Հին Ուխտի Տապանակին վրայ Փառաց Քերովքէները որ փառութեան վրայ հովանի կ'ընէին:

Նոյնպէս ալ Աստուածամայրը կը վայելէ Քերովքէներուն հովանաւորութիւնը, ինչպէս կ'երգէ շարականը.

«Տեղափոխեալ գՔեզ ի վերնական ի կառս Քերովքէականս Աստուածամայր, սպասաւորեալդ ի Սերովքէից եւ երկրպագ-եալդ յանմարմնական գորաց»: (8)

Բ.

Սր. Կոյս Մարիամ Աւետման ատեն լսեց Գաբրիէլ Հրեշտակապետէն թէ՛ իր ազգականը՝ Նղիսաբեթ իր ծերութեան ատեն արու գաւակով մը յղի է. իր մօտ այցելութեան գնաց Նազարէթ փաղաքէն մինչեւ Յուդայի երկիրը, Այն-Քարիմ փաղաքը: Նղիսաբեթ երբ Սր. Կոյսը տեսաւ՝ Սր. Հոգիով լեցունած՝ կոչեց. «Իմ Տիրոջս Մայրը» (Ղկս. Ա. 43): Այս կոչումը մեսիական արտայայտութիւն մըն է, որ մեզի կը յիշեցնէ մեսիական ձժ. Սաղմոսը. «Տէրը իմ Տիրոջս ըսաւ.

«Նստէ իմ աջ կողմս» (Սղմ. ձժ 1):

Այսպէս Նղիսաբեթ ընդունեց զինք արքայավայել ձեւով: Նման Սողոմոն թագաւորին, որ իր մայրը դիմաւորելու ատեն, ոտքի ելաւ եւ անոր խոնարհութիւն ըրաւ. եւ մայրը իր աջ կողմը նստաւ (Գ. Թագ. Բ. 19):

(3) Անդ. էջ 892: (4) Անդ. էջ 11: (5) Անդ. էջ 15: (6) Անդ. էջ 90:

(7) Անդ. էջ 30: (8) Անդ. էջ 622:

Եղիսաբեթ ուրախութենէն քացականչեց ըսելով. «Այս ինծի ու՞րկէ եղաւ որ իմ Տիրոջս Մայրը ինծի կու գայ» (Ղկս. Ա. 43):

Այս նոյն ուրախութեան քացականչումը կը տեսնենք նաեւ երբ Դաւիթ Թագաւոր տեսաւ Տիրոջ Տապանակը՝ ըսաւ. «Տիրոջ Տապանակը ինչպէ՞ս իմ քովս պիտի մտնէ» (Բ. Թագ. 2 9):

Այստեղ կ'արժէ դիտել տալ թէ՛ Եղիսաբեթին գործածած քացականչել քաղը յունարէնին մէջ ծիսական բառ մըն է որ միայն ծէսերուն ատեն կը գործածէին Տիրոջ Տապանակին պաշտօնեաները (Տե՛ս Ա. Մնց. ԺԵ. 28):

Դաւիթ Թագաւորը Տիրոջ Ուխտի Տապանակին առջեւ «ցատկոտելով՝ խաղաց» (Բ. Թագ. 2 16): Յովհաննէս-Կարապետն ալ իր մօր որովայնին մէջ «Խաղաց ուրախութենէն» (Ղկս. Ա. 44):

Տիրոջ Տապանակը Արդեղումին տունը «երեք ամիս մնաց» (Բ. Թագ. 2 11): «Եւ Մարիամ անոր քով երեք ամիսի չափ կեցաւ եւ իր տունը վերադարձաւ» (Ղկս. Ա. 56):

Յովհաննէս Աւետարանը Քրիստոսի ծնունդին մասին չիօսիր, այլ Տիրոջ Ուխտի Տապանակին մասին կ'ակնարկէ. «Եւ Բանն մարմին եղաւ եւ իր վրանը կանգնեց մեր մէջ եւ անոր փառքը տեսանք» (Յվի. Ա. 14): (9)

Գ.

Աստուծոյ Ուխտին Տապանակը վերցնելը ուրիշ մէկուն օրինաւոր չէր, բայց միայն Ղեւտացիներուն. քանզի Տէրը գտնոյն ընտրեց որ Աստուծոյ Տապանակը վերցնեն եւ յաւիտեան անոր ծառայութիւն ընեն (Ա. Մնց. ԺԵ 2):

«Եւ Տէրը Բեթսամիւսի մարդիկը զարկաւ, քանզի անոնք Տիրոջ Տապանակին մէջ նայեցան» (Ա. Թագ. 2 19):

«Ար. Կոյս Մարիամին ննջման ատեն, Առաքեալները թաղման կարգը կատարելէ ետք, ուղղուեցան թափօրով դէպի գերեզմանը, Գեթսեմանիի ձորակը: Այն տեղ հրեաներ կային, որոնք կ'ուզէին արգելք հանդիսանալ թաղման: Եւ անոնցմէ մէկը, Յեփոնիաս անունով շուտով վազելով՝ գնաց դէպի Ար. Կոյսին անկողինը որ գետին տապալէ: Հիշդ այդ պահուն, իսկոյն երկինքէն հրեշտակ մը իջաւ եւ իր սուրով կտրեց այդ թշուառականին երկու ձեռքերը որ համարձակած էր Ար. Կոյսին մարմինին դպնալ»: (10)

Ահա թէ ինչո՞ւ Աստուծամայրը իբրեւ Նոր Ուխտին կենդանի Տապանակ չէր կրնար ապականութիւն տեսնել գերեզմանին մէջ. ասոր համար Միածին Որդին՝ Քրիստոս երկինքէն իջաւ որ իր Մայրը հոգիով եւ մարմնով երկինք վերափոխէ եւ նստեցնէ իր աջ կողմը իբրեւ Մայր Թագուհի երկինքի եւ երկրի, ինչպէս նաեւ Հրեշտակներուն, Առաքեալներուն, Մարգարէներուն եւ համայն մարդկութեան:

Ասոր համար է որ վերափոխման տօնին, ճաշու Աւետարանին կ'երգենք այն տաղմոսը որ Տապանակին պաշտօնեաները կ'երգէին Տապանակը վերցնելու ատեն.

«Արի Տէր ի հանգիստ քո.

«Դու եւ Տապանակ կտակի սրբութեան քո» (ՀժԲ 8):

Եւ այսպէս Յովհաննէս աստուածաբան Աւետարանիչը կը տեսնէ երկինքի մէջ իր եւ մեր բոլորիս երկնաւոր Մայրը.

«Եւ երկինքի մէջ, Աստուծոյ Տաճարը քացուեցաւ,

«Եւ Տիրոջ Ուխտի Տապանակը իր Տաճարին մէջ երեւցաւ» (Յյտ. ԺԱ 19):

ՎԱԶԷ Ծ. ՎԴԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

(9) Յունարէն քննադրին մէջ գրուած է. «Իր վրանը կանգնեց, եւ ոչ թէ՛ «քնակեցաւ», ինչպէս մենք կը կարդանք:

(10) Տե՛ս DER-NERSESSIAN, "Manuscripts Armeniens Illustres", Paris, 1936 p. 130.

ՊԱՅՔԱՐԸ՝ ՀՈԳԻԻՆ ԵՒ ՆԻԻԹԻՆ ՄԻՋԵԻ

«Հազարէ աւելի մարդկային մարմիններ անդամահատեցի ու փնտռեցի սա հոգի կոչուած ԲԱՆԸ ամէն մսակոյտի մէջ, բայց չգտայ ոչ մէկ տեղ:»

Վատահամբաւ վիրահատի մը յայտարարութիւնն է վերոգրեալ խօսքը, ապրած՝ ֆաներորդ դարու սկիզբը, որ կը բարացուցէ անաստուած բժիշկի մը հոգեկան անհաւասարակշռութիւնը, որուն այսպանելի կերպարէն մոյշներ կ'երեւան այս օրերուն, նաեւ հայութեան մէջ Տիեզերական Հոգիին ժխտումով:

Կան կարգ մը նիւթապաշտ իտէալներով սնած գիտուններ ալ, որոնք կը հաւատան, թէ քնութեան տարբերու եւ գաղտնիքներու նուաճումով, համբան պիտի հարթեն, որ Աստուած մտնէ պատմութեան մթին լուսանցքին մէջ եւ իր գոյութիւնը ի սպառ ջնջուի երկրի երեսէն:

Մարդը, կ'ըսեն այս խելապական խորհողները, էապէս նիւթ է, միայն նիւթ, հողէն ծնած, հողէն սնած ու նախասահմանուած է կրկին հողին հետ տարրալուծուելու եւ կորսուելու:

Այս է նիւթապաշտ մտածողութիւնը անաստուածութեան ֆարոգիչներուն մարդկային կեանքին նկատմամբ, որուն մէջ չեն տեսներ քնազանցական ոչ մէկ տարր, որ յաւիտեականութեան հետ առընչուի եւ իմաստ, պարունակութիւն եւ տեղողութիւն ունենայ:

Քրիստոնէական հաւատով եւ ըմբռնումով, կեանքը ոչ պարտականութենէ խուսափում է, ոչ դասալիքիւն, ոչ նախատահմանուած նիւթ եւ ոչ ալ կերուխումի ժամանակ ու միջոց, այլ մշտնջենական պայքար է մնայուն արժէքներ նուաճելու յաւիտեականութեան մէջ:

Մեր ժամանակի ամենամեծ վտանգը, որ կը սպառնայ աշխարհի փլուզումին,

ընկերային բարոյական կառոյցներուն դէմ շղթայագերծուած շարժային ցնցումներն են:

Կ'ապրինք, կը գործենք ու կը պայքարինք բարոյապէս բորբոսած միջավայրի մը ապականութեան մէջ:

Ամէն հասակի ու դասակարգի մարդ ամօթը ետեւ թողած՝ իր կեանքի կենսական խնդիրներուն լուծումը կը տեսնէ պատասխանատուութենէ խուսափումի մէջ:

Բոպէ մը ժամանակ չի տար լրջօրէն մտածելու, թէ փախուստը տառացի իմաստով կը նշանակէ պարտութիւն եւ կեանքէ հրաժարում:

Մարդ՝ երբ մեծ դժուարութիւններու առջեւ կը հիասթափուի ու բոլորովին կը կորսնցնէ իր հաւատքը, ոչ կրնայ պայքարներ ստեղծել եւ ոչ ալ յաղթանակներ շահիլ:

Յուսահատութիւնը կ'ըլլայ իր միակ ապաւենը, որ պարտականութեան եւ պայքարի պահերուն պատրաստ է ամէն մարտահրաւերի դիմաց հերմակ դրօշակը պարգելու եւ զինաթափ ըլլալու:

Ասիկա առաջին մեծ վտանգն է, որ պարտուողներ եւ դասալիքներ կը ստեղծէ:

Կան սակայն ատոր հակառակ՝ հերոսավայել մաքուրողներ, որոնք գիտեն դիւցազնօրէն դիմագրաւել վտանգը, որքան ալ տարակուսելի ըլլայ նակատամարտին վախճանը...:

Գիտեն բոլորանուէր տրամադրել իրենց երիտասարդութեան խանդն ու խանդավառութիւնը, որ իրար յաջորդ ընկրկումներէ ետք, նշմարողութիւնը ըլլայ վերջին ու վնասական յաղթողը:

Մարդ, երբ բարոյական եւ հոգեկան մարտադաշտերուն վրայ կը մղէ պայքարը, երբեք չ'անապարհեր եւ յուսալուիր: Իր

միակ մտասեւեռումն է նուաճել ուրախութիւնը, մնալուն երջանկութիւնը, որ կու տայ իր կեանքին իմաստ եւ հեռանկարային գեղեցկութիւն:

Կը հաւատայ, թէ անհամաձայն պայքարը կը պողպատէ կամքը, կը բիրեղացնէ բարոյականը եւ կը գօտեպնդէ հոգեկան ուժերը:

Խոնջ բարենիշ կրնայինք տալ այն մարզիկին, որ յանկարծ վախճանին չհասած կը լքէ մրցումը, այն միակ պատճառով, որ անմիջական տպաւորութիւն չէ կրցած ստեղծել սիրտերու մէջ:

Մեծ նպատակները չեն իրագործուիր րոպէներուն հոլովոյթով. երկար ժամանակի կը կարօտին, մերթ համբերատար ու երկարատեւ ժամանակի:

- - -

Մեր կեանքը չի խոտորիր ուղղութենէ ու չի պատուհասուիր սայթափումներէ, եթէ հետեւինք մայր բնութեան օրինակելի շարժումներուն, որ տիեզերական օրէնքին հնազանդ՝ կը պահէ իր կանոնական գործունէութիւնը:

Մշակը, որ կը նետէ սերմը ոռոգուած ածուներուն մէջ, նառագայթող դիմագիծ մը ունի եւ կը սնուցանէ այն ակնկալութիւնը, թէ իր յոգնատանջ աշխատանքը ձմրան սառնամանիքներէն յետոյ, լիաբուռն պիտի վարձատրուի:

Գիտէ թէ սերմը հողին հիւրընկալ ծոցին մէջ պիտի մնայ ամբողջ ձմեռը: Բայց պիտի ապրի ու աճի եւ գարնան կենսապարգեւ շողերուն հետ, երկրին կուրծքը պատռելով պիտի ցցէ իր վտիտ ու խոստումնալից հասակը:

Սերմին յաղթանակն է այս երեւումը, որ արօրին քացած ակօսին մէջ գաղտնօրէն ու անաղմուկ պիտի ողջունէ արեւին լոյսն ու ջերմութիւնը յուսատու ժպիտով մը,

բաւարարութիւն տալով մշակին երկայնամիտ ակնկալութեան:

Այս աննշան ցորենահատիկը, որ ամբան արեւի կիզիչ ճառագայէտներուն ոսկի գոյն կը ստանայ, շատ քան կրնայ ըսել մեզի եւ օրինակ ըլլալ հողին տակ իր մարտիրոսական կեանքով, թէ մենք ալ ի՞նչպէս պէտք է պայքարինք, որ կարենանք ոսկեգօծել մեր կեանքը:

Խոնջ է պատճառը, որ ժամանակակից մարդը յաջողեցաւ լիովին գոհացում տալ իր նւիրական բոլոր ցանկութիւններուն եւ սակայն չյաջողեցաւ նուաճել երջանկութիւնը:

Խնձո՞ւ քրգացած հարստութեան կատարը թառած՝ պատրաստ էր երջանիկ եմ ըսելու, եւ յանկարծ կը հիասթափուի ու կը ստիպուի հակասել ինքզինքին եւ յայտարարել, թէ դժբախտաբար տակաւին երջանիկ չեմ գգար:

Արդարեւ յուսահատ են Կրեսոսի այս նւիրապաշտ շառաւիղները, որովհետեւ՝ չպայքարեցան որպէս քանաւոր մարդ, այլ գործեցին որպէս անհոգի մարդամեքենայ:

Մնացին կեանքի մակերեսին վրայ ծեփի նման, ոգեւորութեան անցողական տպաւորութիւններով ու միայն կարեւորութիւն տուին իրենց ընչափողց պահանջներուն:

Շատեր, որ հարստութեան մէջ կը լողան այսօր, ափսոսալի կացութեան մէջ կը գտնուին եւ կ'ըսեն, - Կը կարծէինք, թէ չքաւորութիւնը ջնջելով եւ սպառիչ աշխատանքէ դադրելով, դրամը պիտի երջանկացնէ մեզ, քայց հիմա կը հասկնանք, որ հարստութիւնը չի տար մեզի այն ուրախութիւնը, գոր կ'երագէինք ունենալ:

Ոսկի մետաղը իրենց կեանքին սեւեռակէտ ըրած այս մարդիկը, երբեք չխորհեցան ժամանակի իւրաքանչիւր րոպէն փոքր յաւիտեանականութեան մը վերածել:

Չհասկցան, որ պայքարող մարդուն իրական սպառազինումը սէրն է եւ ոչ թէ

անկայուն շահը: Բարեգործութիւնն է եւ ոչ թէ յափշտակութիւնը: Մարդասիրութիւնն է եւ ոչ թէ փառատենչութիւնը: Հոգեկան արժանիքներն են եւ ոչ թէ գազանային կիրքերը:

Յուսահատութեան մէջ յամեցող մարդը, ոչինչ կրնայ ընել: Ինչ անփառունակ վիճակ, որ ունէր երէկ, նոյնը պիտի ըլլայ այսօր, եւ առաւել ծանր վաղը:

Չես կրնար միայն որովայնդ կուշտ պահել եւ հոգիդ անօթի թողուլ: Ոչ ալ որովայնդ պարապ պահել եւ հոգիդ գոհացնել: Երկուքին ալ սերտ գործակցութիւնը անհրաժեշտ է աշխատանքի միջոցին:

Կեանքի եռուզեռին մէջ մեր բոլոր ձախողութիւնները յառաջ կու գան աստուածային օրէնքներուն հանդէպ մեր ցուցաբերած տգիտութեանէն:

Թէ տեսլապաշտ մարդուն կեանքին նշանակէտը միայն սէրը ըլլար եւ ոչ թէ անիրաւ շահը, ա'լ բնաւ պէտք պիտի չունենայինք դրախտը երկնքի մէջ փնտռելու:

Հայութեան բոլոր մեծ բարերարները լաւ հասկցան, որ նշմարիտ գանձերը երկրի վրայ՝ սիրոյ գործերն են, որոնք մշտնջենապէս բաց կը պահեն երկինքը մեր կեանքին վերեւ:

Ձմրան սառուցիկ առտու մը, Երեսնի Ս. Սարգիս եկեղեցին տանող ճամբուն անկիւնը կծկտած էր ծերունի մը, ձեռքը անցորդներուն երկարած:

Յանկարծ իր նուաղուն ձայնը կեցուց զիս:

- Տէր Հայր, կրնա՞ք օգնել ինծի...

Անմիջապէս ձեռքս վերարկուիս գրպանը տարի եւ յուսախարդուիս փաշեցի: Պանդոկը թողեր էի դրամապանակս: Տժգնութիւն մը պատեց դէմքս: Շուարած էի ու չէի գիտեր ի՞նչ կերպով գոհացում տամ ծերունիին ակնկալութեան:

- Կը ցաւիմ, գաւակս, ըսի գթառատ յուզումով, որ բան մը չունիմ, որ քեզի տամ: Քսակս պանդոկը մոռցեր եմ: Եւ յորդած սիրոյ գեղումով բռնեցի մուրացիկին ռսկրուտ ձեռքը ու ջերմագին սեղմեցի:

- Այս րոպէին միայն ձեռքս կրնամ տալ քեզի,

- Տէր Հայր, ուրախ եմ, որ ձեր ձեռքը տուիք ինծի: Առաջին անգամն է, որ կեանքիս մէջ կը սեղմեմ հայու մը ձեռքը, որ սիրով լեցուն է, շնորհակալ եմ:

Այն աստիճան յուզուած էի, երբ քաժնուեցայ ծերունիին բովէն, որ յաջորդ օրն իսկ գացի իր մօտ եւ լիովին կատարեցի պարտքս, քանի մը ամիս գերծ պահելով զինքը ապրուստի մտահոգութենէն:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԷՆՅ. ՏԻՒԼԿԵՐԵԱՆ

ՔԱՂՑԿԵՂԱԽՈՐԻ ՄԸ ԽՈՂԵՐԸ

Մօտաւորապէս տարի մը առաջ էր, երբ բժիշկն մօայլ լրջութեամբ մը յայտարարեց, թէ աջ թոփն շնչափողին մէջ ֆաղցկեղային չարորակ ուռեցք մը կայ, որ արդէն սկսած է տարածուիլ, եւ թէ մինչեւ հինգ տարի վերապրելու հաւանականութիւնս 10 տոկոս է: Հրահանգեց, որ անմիջապէս ֆիմիական դարմանումի սկսիմ, չմոռնալով աւելցնել, թէ հաւանականութիւնը որով կազմն կրնար դրապէս պատասխանել այս դարմանումին 30 տոկոս էր միայն: Ի հարկէ, կրած հոգեկան ցնցումս ահաւոր էր: Այսուհանդերձ, շնորհիւ այս դարմանումներուն, որոնք դեռ կը շարունակուին, առ այժմ ուռեցքը փոքրացած է, ֆաղցկեղի տարածման նշաններ չկան ու շնչառութիւնս բարւոյն է եւ որոշ չափով:

ՖԻԶԻՔԱԿԱՆ ՄԱՐԶԸ

Երբ մարդ նման ճգնամաժամային կացութեան մը դէմ յանդիման կը գտնուի, անխուսափելիօրէն հարցեր կը ծագին իր մտքին մէջ: Մին այն է, թէ ի՞նչ ուժեր կ'իշխեն իմ մէջ, թէ ո՞ր ազդակներն են, որ կ'աշխատին ինծի ի նպաստ եւ ինծի ի վնաս: Այլ խօսքով, ո՞վ է կամ ի՞նչն է իմ օրգանիզմը ղեկավարողը:

Դարմանատան մէջ սպասումի երկար պահերուն, երբ միտքս կը չարչարէի նման հարցերով, կը զգայի, թէ մարմինս, աւելի նիշտը՝ մարմինս այն մասը, որ իմ գիտակից հսկողութեանը տակ չէ, ուժգին պատասխան մը կու տար ինծի, ըսելով. «Այս գործին մէջ մենք միասին պիտի պայքարինք»: Սա իմ կողմէ առնուած գիտակից որոշում մը չէր, այլ պատգամ մը լոկ, գոր տուեալ կացութեանս քերտմով, առաջին անգամն ըլլալով կը լսէի, թէ

մարմինս ի՞նչ կ'ըսէր ինծի: Ըսել կ'ուզէր, թէ հիւանդութեան դէմ այս կռուին մէջ, առաջին շարքի զօրքերը մարմնոյս այս բջիջներն են, որոնք օրգանիզմիս կենսապահ այլ սիւսեմներուն հետ զօրակցաբար, պահեր են զիս, եւ ո՛չ միայն զիս, այլ համայն մարդկային ցեղը սկիզբէն ի վեր, եւ որոնք, այժմ կը հաւատամ, թէ կապուած են հոգեւոր իրականութեան հետ այնպիսի կապերով, զորս գիտակից միտքը անկարող է հասկնալու: Ուստի, ուրիշ ամէն ինչ - մեր կամայ որոշումները, մեր ապրելակերպն ու կենսաոճը եւ բժշկական դարմանումները - պէտք է այնպէս համակարգենք, որ բոլորը միասին օժանդակեն մեր մարմնոյն ներքին պաշտպանութեանը, որ պէս զի հիւանդութեան դէմ մղուած պայքարը առաւելագոյնս ազդեցիկ ըլլայ: Պէտք չէ, որ մեր հոգին տառապեցնենք հաւանական վախճանի մասին, այլ հաստատօրէն որոշենք, թէ ի՞նչ պէտք է ընենք կռուող զօրքերուն օգնելու համար: Վստահաբար այս էր իմաստը երբ Յիսուս ըսաւ. «Մի՛ մտահոգուիք վաղուան համար: Այսօրուան նեղութիւնը իրեն բաւական է» (Մատթ. 234):

Հիւանդութեան դէմ մղուած այս պայքարին մէջ, մարմնոյս քնական պաշտպանութեան կողքին, ունինք նաեւ յարակից օժանդակներ, ինչպէս բժշկական գիտութեան նուանումները, պետական բժշկական խնամքի դրոյթը, առաւել եւս մեր ընտանիքներուն եւ բարեկամներուն սէրն ու գուրգուրանքը, որով կը շրջապատուինք հրաշալիօրէն: Մեզի կը մնայ ձեւ մը որդեգրել, որով կը կարենանք բոլոր այս աղբիւրները լաւագոյնս ու հաւասարակշռուած չափով օգտագործել:

Թերեւս անօգուտ չէ նշել, թէ

բժշկական կանխացոյց նշաններու (prognostique), ախտորոշման (diagnostic) եւ վիճակագրութեանց հանդէպ պէտք է քննական մերձեցում ունենալ: Շատերս քաջակերպ ախտահանաչումը կ'ընդունին որպէս մահապահի, ինչ որ բոլորովին սխալ է: Բժիշկը դատաւոր չէ: Իսկ վիճակագրութիւնները, որոնք զուտ մաթեմատիկական հաշուարկումներ են, իմաստ կը ստանան միայն երբ կը կիրարկուին մեծաթիւ քաղմութիւններու վրայ եւ ո՛չ թէ նշանակութիւն ունին տուեալ անհատի մը քննարկման համար: Ամենանոր վիճակագրական տուեալ մը առ նուազն հինգ տարուան հնութիւն ունի: Երբ բժիշկս յայտնեց, թէ վերապրելու հաւանականութիւնս 10% է, սա արդէն հիմնուած էր 1989ի տուեալներուն վրայ: Մինչդեռ այդ թուականէն ասդին դարմանումի նոր եղանակներ ու դեղեր յայտնաբերուած են, որոնցմէ այսօր կ'օգտուիմ ես: Պէտք չէ արտօնել, որ վիճակագրութիւնները բարոյալին մեզ: Բժիշկները պէտք էր լաւ գիտնային այս պարագան:

ՀՈԳԵՆՈՐ ՄԱՐԶԸ

Այժմ կ'ուզեմ յիշել Աստուածաշնչային մի քանի հատուածներ, որոնք հոգեկան մեծ ուժ պարգեւեցին ինծի անցնող տարուան ընթացքին: Պօղոս Առաքեալ, խօսելով իր նեղութեանը մասին, կ'ըսէ. «Երեւ անգամ աղաչեցի Տիրոջ, որ հեռացնէ ինձմէ, ու ըսաւ ինծի. իմ շնորհքս քաւական է քեզի, վասն զի իմ գործիւնս տկարութեան մէջ կը կատարուի» (Բ. Կորնթ. ԺԲ. 8): Դժուար է ընդունիլ, թէ որպէս մարդ էակ, խոցելի եմ: Կ'ուզեմ ուժի տէր ըլլալ. մեր եսը ուժով կը սնանի: Ուստի, Պօղոսի ըսածը այն է, թէ մեր ուժի տենչը արգելք կը հանդիսանայ Աստուծոյ գործին, ու ան կը

ստիպուի երբեմն յիշեցնել մեզի մեր տկարութիւնն ու խոցելիութիւնը, եւ սորվեցնել մեզի ապաւինիլ Իր ուժին:

Երբեմն հարց կու տամք. «Ինչո՞ւ ինծի՝ պատահէր»: Արդ, «Երբ Յիսուս կ'անցնէր, տեսաւ մարդ մը որ ի ծնէ կոյր էր: Աշակերտները հարցուցին. Վարդապետ, մեղքը որո՞ւնն է, ի՞նչ, թէ հօրն ու մօրը: Յիսուս պատասխանեց. Մեղքը ո՛չ իրն է, ոչ ալ հօրն ու մօրը: Կոյր ծնած է, որ Աստուծոյ գործիւնը յայտնի ըլլայ իրմով» (Յովհ. Թ. 2,3): Այս խօսքերը մեզ կ'առաջնորդեն լուրջ խորհրդածութեան: Այսօր գիտեմք, թէ հիւանդութիւնները կու գան զանազան պատճառներէ, բնութեան մէջ գործող ուժերու փոխադարձ առնակատումէն: Անոնք չեն դրկուիւր Աստուծոյ կողմէ որպէս պատիժ, այլ յառաջ կու գան բնութեան հիմնական ու անխախտ օրէնքներէն մին եղող «պատճառ-արդիւն» յարաբերակցութենէն: Ուստի, անօգուտ է նստիլ ու ողբալ ու դառնանալ, թէ «Աստուած ինչո՞ւ այս փորձանքը դրկեց ինծի»: Կը թուի թէ այստեղ Յիսուսի ըսել ուզածը այն է, որ թեւեւ Աստուած չէ, որ հիւանդութիւնը կը դրկէ, սակայն երբ հիւանդութիւնը գայ, Ան կարող է զայն բարիի գործակից ընել ու անոր ընդմէջէն յայտնել Իր սէրն ու ողորմութիւնը, գործածելով զայն իբրեւ միջոց իր կամքին կատարմանը համար: Սա ահագնեցիկ մտածում մըն է, որ միաժամանակ կը պարունակէ հոգեւոր ուժգին իմաստ:

Կայ նաեւ ապագայի անստուգութիւնը: Պայքարը կրնայ յանկարծ հակառակորդին ի նպաստ դառնալ: Այս անստուգութիւնը Դամոկլեան սուրի նման կը կախուի ոմանց գլխուն վերեւ: Սակայն ես այս անստուգութիւնը կը դնեմ աւելի մեծ անստուգութեան մը մէջ, քանի որ մեր այս ամբողջ տիեզերքը դիպումաժական է ու վախճանային, եւ երբ ժամանակը

հասնի, Աստուած պիտի թաւալէ գայն իր աւելի՛ մեծ արքայութեանը մէջ, ուստի, Առաքեալին խօսքը՝ «Տիրոջ օրը գիշերուան գողի պէս չսպասուած ժամուն պիտի գայ» (Ա. Թես. Ե. 2): Անշուշտ, այս չի նշանակեր, թէ անգործ ու ձեռնբափ պէտք է սպասեմք այդ օրուան, այլ կը յիշեցնէ մեզի, որ մեր բոլոր տառապանքները դնենք այն յաւիտեանական համապարփակութեան մէջ, ուր օր մը վստահաբար պիտի գիտնանք, թէ մեր այս կեանքի փորձառութիւնները ի՞նչ բանի համար նախապատրաստած են մեզ: Այս պատճառաւ է, որ կ'աղօթենք. «Եկեցէ արքայութիւն քո»:

Այժմ, որո՞նք են մեր հոգեւոր ուժի աղբիւրները: Առաջինը՝ անձնական աղօթքն է: Պօղոսի սա խօսքերը առեղծուածային կը թուէին ինձ. «Ինք Հոգին բարեխօս կ'ըլլայ մեզի համար անբարբառ հառաչանքներով: Եւ սրտերը Քննողը գիտէ Հոգիին ի՞նչ խորհիլը» (Հռովմ. Ը. 26): Իմաստը միայն հիմա կը հասկնամ: Ինչպէս վերեւ ըսի, կը թուի, թէ մարմինը ուղղակի կապի մէջ է հոգեկանին հետ: Իմ տառապանքի օրերուս խորապէս կը զգայի, թէ աղօթքը կը թուէր դուրս յորդիլ իմ մարմինէս, առանց որ գիտակից ջանք մը թափէի: Այս պոռթկումին մէջ կը շանայի բառեր կցել անոր, բայց խորքին մէջ անբարբառ աղօթք մըն էր: Երեւի, Պօղոսի նկարագրած փորձառութիւնն էր սա: Կարծեմ մարմինս էր, որ կը մղէր զիս, ըսելով. «Եկ, ծնրադրէ՛, օգնութեան պէտք ունիմ»: Եւ կը գտնէի, որ աղօթքս միշտ կ'աւարտէր հետեւեալ խօսքերով. «Իմ հոգիս քու ձեռքերուդ կը յանձնեմ, Դուն, որ զիս փրկեցիր, ո՛վ Աստուած նշմարութեան» (Սաղմ. ԼԱ. 5):

Անձնական աղօթքի կողքին կայ նաեւ հաւաքական աղօթքը: Կարելի չէ նկարագրել այն հոգեկան միութարութիւնը զոր կը զգաս, երբ մէկու մը աղօթքին մէջ քու անունդ կը լսես, կամ երբ գիտես, թէ հաւատացեալները ի մի հաւաքուած, քու անունդ կը ներկայացնեն Աստուծոյ:

Աւետարանը յստակօրէն կ'ըսէ. «Ձեր յանցանքները իրարու խոստովանեցէ՛ք ու աղօթք ըրէ՛ք իրարու համար, որպէսզի բժշկուիք» (Յակ. Ե. 16): Թերեւս երբեք չփաստուի, թէ աղօթքի եւ բժշկութեան միջեւ գիտականօրէն կապ մը կայ, սակայն կը թուի, թէ բազմաթիւ զարմանալի գուզադիպութիւններ կան:

Եւ վերջապէս բոլորիս համար կայ մեկնումի օր մը: Սակայն Աստուած մեր առջեւ կը դնէ երկընտրանք մը, որ հրեղէն տառերով կը պատկերանայ աշխարհու առջեւ. «Այսօր ձեր առջեւ դրի կեանքը ու մահը, օրհնութիւնը եւ անեծքը: Ուրեմն կեանքը ընտրէ, որ ապրիս» (Բ. Օրին. Լ. 19): Անիծել կամ օրհնել, պայքարիլ կամ անձնատուր ըլլալ, յուսալ կամ վհատիլ, ահա՛, ասոնք են մեր ընտրութիւնները: Ձեռք կրնար ընտրել մեր այս աշխարհէն բաժնուելու պահը, սակայն կրնանք ընտրել՝ այդ պահը վախճան մը պիտի ըլլայ, թէ՞ սկզբնաւորութիւն մը: Ուրեմն, ընտրենք կեանքը:

Rev. Gavin Elbourne

(Յապաւումներով թարգմանուած)

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐՈՒՆ ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ

Երկու այծեր՝ քարձրաքերձ աշտարակի մը վրայ՝
 Յանկարծ կու գան դէմ առ դէմ ու կանգ կ'առնեն շուարած.
 Անցքը նեղ է, հնար չէ, որ մին միւսին տայ ծամբայ,
 Ոչ ալ կրնան դէպի ետ փայլ մը առնել յետընթաց:
 Իսկ երկինքը սևաթոյր՝ կատաղօրէն կը գողայ,
 Երախաբաց անդունդն ալ վանոնք կլլել կը սպառնայ:
 Եւ այծերը ժամերով՝ արձաններու պէս անխախտ
 Կեցած ծակատ ծակատի՝ Վերթ ընկերներ մահապարտ.
 Կարծես ունին երկուքն ալ դիրքը մարդոց մտածկոտ,
 Թէ վիճակէն այդ անել ի՞նչպէս կրնան պրծիլ հող:

Եթէ մարդիկ ըլլային այծերուն տեղ այդ անբան,
 Աշտարակին վրայ նեղ՝ կը կռուէին անպայման,
 Զիրար գրկած կ'իյնային անդունդին մէջ անյատակ,
 Իրենց ետև թողելով ողորմելի յիշատակ:
 Բայց այծերը միմեանց դէմ չփորձեցին մաքառիլ,
 Մէկը միւսը տապալել ու վտանգէն ապատիլ:
 Զորքոտանի եղբայրներ գտան կերպը իմաստուն,
 Հրաշալի հնարք մը, որ տրուած չէ վատ մարդուն.
 Մին ծոցեալ իր մարմնով՝ եղաւ գետնին հաւասար,
 Տուաւ ծամբայ իր եղբօր, որպէս կամուրջ փրկարար:
 Ապատեցան անկումէն՝ անցան անցքէն ապահով,
 Մեր այծերը իմաստուն՝ իրենց խոհեմ ընթացքով:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԻԼԿԵՐԵԱՆ

ՕՐՀՆԵԱԼ Է ԱՍՏՈՒԱՄ

Հաստ ու անյոյս մութին մէջ յանկարծ փայլող լոյսին դէմ՝
 Զըլացումէս վերջ երկար, եւ մեծ քննէս ետք՝ Աստուած,
 Ահա կոյրի աչքերս եմ, որոնք իսկոյն կը բացուին:
 Ողորմութեամբ քու անբաւ խոնարհութիւնս կ'արթըննայ,

Կը լըւայ զիս, կը մաքրէ, քու յուսաբեր գաղտնիքիդ
 Խորհուրդին մէջ հայրական: Ու ես կ'ըզգամ վերջապէս
 Թէ որդի'դ եմ անառակ, թէեւ յոխորտ, եւ ըմբոստ,
 Որուն համար ունիս սէր, եւ դեռ անշո'շտ նըպատակ:

Երբ կոյր էի, քեզ անէծք տըւի ցաւիս փոխարէն.
 Քանի՜ դուն զիս փորձեցիր՝ այնքա՛ն ես Քե՛զ ուրացայ.
 Հըպարտութեան զէնքերով մաքանցայ Կամփիդ դէմ:

Եւ ամէն օր աւելի՜ խաւարին զո՛հը դարձայ:
 Զը թըւեցաւ ինձ երբեք թէ քու սիրոյդ հասնելու
 Այս էր միակ ինձ համար գըծած դժուա՛ր քու ճամբան:

ԱՆԵԼ

ԳԵՏ ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ

Գետ Յորդանանի՝ կը հոսիս հանդարտ
Դարերէ ի վեր, պղտոր ջուրերով,
Ու ճամբուդ վըրայ կ'անցնիս դաշտ ու արտ,
Կ'երթաս դէպի մահ, դէպի Մեռեալ Ծով...

Բայց աւետաբեր, կը մնաս անգին
Գետը պատմութեան, ուր օր մը Յիսուս,
իւր մկրտութեամբ բերաւ աշխարհին
Անմահ սիրոյ հուր, յաւերժական լոյս,

Որպէսզի մարդիկ քանդեն յափտեան
Մեհեաններն անթիւ, ամէն կրօնի,
Կուռքերը բոլոր՝ քարէ կամ ոսկի,

Ու հոգին առնէ ազատ սլացքն իր,
Ամպերէն անդին եւ երկինքներէ,
Մինչեւ Աստուծոյ գա'հը լուսալիր...

Դուն միշտ կենդանի, գետ Յորդանանի...:

ԶԱԻԷՆ ԵԿԷՆԵԱՆ

ՅԻՇԻՐ՝ ԱՊՐՈՒՄ ԵՍ ՄԵՌՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ (ՊՈԷՄ)

1

Այս խօսքս յիշիր, յիշիր միալար,
Որ դու ապրում ես... մեռնելու համար:
Մի՛ ուրախացիր քո կեղծ բարութեամբ,
Մի՛ հպարտացիր քո փարթամութեամբ,
Տերեւակալած, դալար թարմութեամբ
Կամ՝ յաջողութեամբ անթիւ, անհամար,
Յիշիր՝ ապրում ես մեռնելու համար:

Զուր ես անտեղի այդպէս պարծենում,
Զուր ես զրկելով, այդպէս բարձրանում,
Զուր ես մոլուցքով մթնում, թանձրանում,
Կամ էլ՝ սողալով մէկից ցածրանում:
Գնա, լուացուիր Զրով Կենարար,
Քանզի ապրում ես... մեռնելու համար:

Յիշիր, որ հիւր ես դու այս աշխարհում,
Էլ ի՞նչ ես մնում վերին բարձունքում,
Որ էլ չլողաս վշտի արցունքում,
Ինչո՞ւ ես ապրում մեղքով միալար,
Չէ՞ որ ապրում ես... մեռնելու համար:

Յիշիր որ դու էլ մի անցատր ես,
Յիշիր, որ դու էլ մի յանցատր ես,
Որի համար դու հաշիւ պիտի տաս,
Որի համար դու, անշուշտ պիտի լաս,
Եթէ չըշտապես թողութեան համար,
Հոգուդ մաքրութեան, սրբութեան համար,
Քանզի ապրում ես... մեռնելու համար:

Յիշիր, աշխարհից մերկ ես գնալու,
Յիշիր, որ կրկին աշխարհ չես գալու,
Որ ընկար, դուռըդ էլ չեն բացելու,
Որ մարդիկ վըրադ կեղծ են լացելու:
Կ'ասեն. «Ինչ լաւ է, աշխարհից գնաց,
Այն, ինչ իրենն էր, այն էլ մեզ մնաց»...

2

Թում է՝ մարդը ներող է, բարի,
Թում է՝ մարդը կտրիճ է, արի,
Բայց եթե մահն է իրեն հիւր գալիս,
Ահ ու դողով է հըրածեշտ տալիս,
Զգում է իրեն թշուառ ու անճար,
Քանզի էլ չկայ փրկութեան մէկ ճար:
Մարդը անգոր է արդէն գործելու,
Մահուան երախը՝ ձեռքով գոցելու:
Նա ականայից անցեալն է յիշում,
Վատ արարքներն են իր սիրտը մաշում:
Ատում է ներկած տողերն անհամար,
Ատում է նաեւ խըրախճանքները,
Որ ի գուր էին գուարճանքները...
Որ մի ծաղիկ էր՝ ծլեց ու անցաւ,
Մի դալար ճիւղ էր՝ արդէն չորացաւ:
Եւ այդ ամենը դարձել է անցեալ,
Ինքը եղել է մէկը անիծեալ,
Որ յոյս չի տուել անյոյս ընկածին,
Որ չի հոգացել մերկ ու սովածին,
Որ գոցել էր միշտ դուռը բարութեան
Եւ դարձել մի ձուկ՝ ծովում մեղկութեան:
Ախ, երանի թէ ամէն օր յիշէր,
Միայն ունենար բարութեան յուշեր,
Մանկութեան օրից միշտ մտքում մնար,
Որ ինքն ապրում էր... մեռնելու համար...

ՄԻՇԱ ՍՎԱՐԵԱՆ

I REMEMBER, I REMEMBER

I remember, I remember,
The house where I was born,
The little window where the sun
Came peeping in at morn;
He never came a wink too soon,
Nor brought too long a day,
But now, I often wish the night
Had borne my breath away.

I remember, I remember,
The roses, red and white;
The violets, and the lily-cups,
Those flowers made of light!
The lilacs where the robin built,
And where my brother set
The laburnum on his birthday.
The tree is living yet!

I remember, I remember,
Where I was used to swing;
And thought the air must rush as fresh
To swallows on the wing:
My spirit flew in feathers then,
That is so heavy now,
And summer pools could hardly cool
The fever on my brow!

I remember, I remember,
The fir trees dark and high;
I used to think their slender tops
Were close against the sky:
It was a childish ignorance,
But now 'tis little joy
To know I'm farther off from Heav'n
Than when I was a boy.

THOMAS HOOD
(1799-1845)

ԿԸ ՅԻՇԵՄ, ԿԸ ՅԻՇԵՄ

4+3

Ես կը յիշե՛մ, կը յիշե՛մ
 Այն տունը ուր ես ծընայ,
 Եւ պատուհանը փոքրիկ
 Արեւն ուրկէ կը նայէր
 Առաւօտուն գողունի.
 Ո՛չ ակընթարթ մը կանուխ
 Կուգար, եւ ո՛չ կ'երկարէր
 Օրն աւելի: Բայց հիմա,
 Յաճախ կ'ըղծամ որ գիշերն
 Շունչըս առնէր ու տանէր:

Ես կը յիշե՛մ, կը յիշե՛մ,
 Վարդերն կարմիր ու ներմակ,
 Մանուշակներն ու շուշան,
 Այն ծաղիկները լուսէ.
 Եղբւանիքն ուր բոյնն իր
 Կարմըրալանջն կը հիւսէր.
 Եւ ուր եղբայրըս տընկեց
 Դեղնաւուն ծառն սնձենի
 Իր ծընընդեան յիշատակ.
 Եւ ծառըն այն կ'ապրի դեռ:

Ես կը յիշե՛մ, կը յիշե՛մ,
 Թէ՛ ո՞ւր նստուիլ կ'ուզէի.
 Թէ՛ օդը թարմ կը սուրար
 Ծիծեռնակին թռիւն վրայ,
 Եւ թէ՛ այնտեղ, իմ հոգին
 Փետուր թելով կը թելէր,
 Հիմա սակայն ծանր այնքան.
 Եւ աւագանք ամառուան
 Զէին կարող գովացնել
 Ջերմութիւնն իմ նակատին:

Եւ կը յիշե՛մ, կը յիշե՛մ,
 Շոնի ծառերն քարձր ու մութ.
 Ինձ կը թըւէր թէ անոնց
 Նուրբ, սլացիկ կատարներն
 Կը հալէին երկինքին.

4+4

Տըգիտութիւն էր մանկական.
 Բայց արդ՝ փոքրիկ ուրախութիւն
 Կը պատնառէ իմանալ թէ
 Ես երկինքէն հեռու եմ շատ,
 Քան այն տըղան արեւաշատ:

ԹՈՎՄԱՍ ՀՈՒՏ

1799-1845

Թրգմն. Շէն-ՄԱՀ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՏԿԵՐԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Բան ոչ է քարքառ լեզուոյն, այլ՝ խոկումն մտացն:
ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ

Բ. Պատկերը Նարեկացու Ստեղծագործութեան մէջ

Պատկերը գեղարուեստական մտածողութեան հիմնական տարրն է, հասկացութիւնը՝ գիտութեան: Գիտնականն ապացուցում է, արուեստագէտը ցոյց է տալիս եւ, ինչպէս ասում է Բելինսկին, «Երկունսն էլ համոզում են, միայն թէ մէկը տրամաբանական փաստարկներով, իսկ միւսը՝ պատկերներով»(1):

Բանաստեղծն աշխարհն ընկալում է սեփական մօտեցմամբ: Նրա համար կայ առարկայի կամ երեւոյթի անհատական զգացողութիւնը: Պատկերը կամրջում է միտքը զգայելի առարկայի հետ: Նա մարմնաւորում է թէ՛ անհատականը եւ թէ՛ տիպականը կերպարի, հոգեվիճակի, բնականարի եւ ուրիշ այլ մասնաւոր ձեւերի մէջ: Պատկերի մէջ արտայայտւում է նաեւ հեղինակի՝ իրականութեան գնահատութիւնը ու գեղագիտական իդեալը: Ուստի գեղարուեստական պատկերը ոչ միայն բարդ երեւոյթ է, այլեւ այն փոփոխւում է պատմականօրէն, եւ ամէն դարաշրջան ստեղծում է իր իւրայատուկ պատկերային համակարգը: Եւ դա այն պատճառով, որ մի կողմից փոխւում է գրականութեան առարկան՝ մարդը, միւս կողմից՝ իրականութեան ընկալման եւ արտացոլման եղանակները, երրորդ կողմից՝ ժամանակի

իդեալները եւ գրողի գեղագիտական հայեցակէտը: Ահա թէ ինչու չափազանց լայն է գեղարուեստական պատկերի ընդգրկման շրջագիծը: Պատկեր է թէ՛ գրական կերպարը եւ թէ՛ հոգեկան ապրումը, թէ՛ առանձին բնականարն ու գրական երկն ինքնին:

Նարեկացու պատկերային համակարգը հիմնուած է միջնադարի գեղարուեստական մտածողութեան սկզբունքների վրայ: Քնարական հերոսի կերտման նրա ելակէտը ներդաշն է միջնադարի կրօնամիստիկական աշխարհայեացքին: Նարեկացու գեղարուեստական պատկերը ծնւում է իրականութեան անմիջական զգացողութիւնից, վերաճում մարդկային ներաշխարհի քացայայտման եւ աւարտում աստուածայինի եւ իդեալականի նպատակամէտ իմաստաւորութեամբ: Տրոհելի մասերը պատկերի կառուցուածքում նոյնպիսի ամբողջութիւն են կազմում, ինչպիսի ամբողջութիւն կազմում է պատկերը երկի ընդհանուր հիւստեւածքում: Թւում է ներքին կամ չկայ նրանց միջեւ: Մինչդեռ պատկերները շաղկապուած են միմեանց մտքերի, զգացմունքների, հոգեվիճակների միասնութեամբ: Այդ

միասնութիւնն արտայայտում է ինչպէս բովանդակութեան, իդեալի եւ գեղագիտական հայեցակէտի, այնպէս էլ լեզուի, ոնի եւ ոգու միջեւ: Մատեանի համար քննորոշ է քնարական մեծախօսութիւնը: Ծանրութեան կենտրոնն ընկնում է քնարական հերոսի ներաշխարհի քացայայտման վրայ: Տեսանելի շերտը ներկայացնում է իրականութիւնը: Գաղափարական միտումաժը հասկանալու համար պէտք է թափանցել պատկերի էութեան մէջ՝ աստուածայինի, անդրանցականի փոխադարձ կապի յարաբերութեամբ: Լուսաբանելու համար անդրադառնալով նաւարկութեան սփանչելի պատկերին: Մինչ քանաստեղծը աներկմիտ վստահութեամբ մօտենում է ափին, կարծես թէ արդէն նաւահանգիստ հասած լինէր, ինչպէս ամռանը քաբեր հողմով ձմեռը շաշի՝ պայթում է փոթորիկը, եւ նաւը խորտակում է ահեղ ալեկոծութիւնից: Կայմը պոկում է տեղից, թիւերը փշրում են, առագաստը պատառոտում է ծուէն-ծուէն, խզում են առասանները, պարանները՝ կտրում, քանդում է խարսխակալ նոպանը, ծոծում են նաւավարութեան սամինները, յատակի լաստը սուզում է ջրում, տապալում է դիտարանը, դեկասար-ները դադարում են գործելուց, իրարից զատում են շարժիչ մասերը, - եւ դեռ՝

*Ողնափայտին պատսպարան խսկոյն
քեկաւ,*

*Կապարան՝ զստին հաստուածոյ
յօշատեցաւ,*

*Գոգ՝ ամփոփման ծոցոյն կազմա-
ծոյ անարգեցան,*

*Խել՝ շրթանցն եզերաց խախտեալ
ոստեաւ,*

*Պաղպաղունք՝ քազմականացն
անկեալ քարծաւ,*

*Վանդակապատին վայելչութիւն
յատակեցաւ,*

*Գահաւորակին հանգստարանն
շփոթեցաւ,*

*Մածմունք՝ տախտակաշարք ի
միարանութեանց միմեանց անշատեցան,
Հեղոյս՝ պնդման քեւեռացն
հարշեցան:*

(Բան ԻԵ, ք)

Մատեանի ընդհանուր հիւսուածքից դուրս սա կարող է դիտուել որպէս նաւարկութեան հոյակապ նկարագրութիւն՝ մանրամասնութիւնների մէջ ճշգրիտ, ներգործման տեսակետից՝ ցնցող: Իսկապէս, ինչպէս գրել է Մ. Մկրեանը «Եթէ մէկը փորձէր յատկապէս նաւարկութեան մի տեսարան նկարագրել, միեւնոյն է, սրանից աւելին չէր կարող ասել: Նարեկացին ինքը ամէն ինչ տեսնում է իրրեւ պատկեր եւ այդպէս էլ տեսնում է ընթերցողին»(2): Բայց այս նկարագրութիւնը բոլորովին այլ արժէք կ'ունենար իրրեւ ինքնուրոյն քանաստեղծութիւն եւ միանգամայն այլ իմաստ եւ նշանակութիւն ունի իրրեւ Նարեկացու պատկերային համակարգի քաղաքիչ տարր: Առաջին դէպքում դա կը լինէր գուտ աշխարհիկ քանաստեղծութիւն, նոր մտածողութեան արգասիք, մինչդեռ իրականում Նարեկացու համար դա միայն միջոց է քնարական հերոսի հոգու ողբերգութիւնը տեսանելի դարձնելու համար: Խորտակուած նաւը խորհրդանշում է քանաստեղծի մեղքերից խորտակուած հոգին. «Արգասիք իրին յիշատակարան ողորց ինձ նմանեցաւ» (Բան ԻԵ, ք): Նաւ-հոգի պատկերը հարազատ է Նարեկացուն: Մի այլ անգամ նա պաղատում է Աստծուն՝ «Մի՛ նաւ հոգւոյս՝ ալեկոծեալ, Մի՛ երկարութիւն յուսոյն՝ կտրեցեալ» (Բան ԶԷ, գ): Պատկերից ակնհայտ է քնարական հերոսի հոգեվիճակի եւ նաւարկութեան կապը: Ակնհայտ է, սակայն, թէ այդ երկուսն ինչ կապ ունեն քանաստեղծի մտայղացման եւ իդեալի հետ: Պարզելու համար այդ կապը հարկաւոր է պատկերին նայել թէ՛ այն նախադրեալի տեսանկիւնից, որ նախապատրաստել է պատկերի ծնունդը եւ թէ՛ աւարտի այն

վախճանակէտից, որն իմաստաւորում է պատկերը: Նարեկացու համար էականը նաւարեկութեան նկարագրութիւնը չէ, եւ նաւն էլ այլ բան չէ, քան հոգու խորհրդանիշ: Սա նախապատրաստուած է նաւարեկութիւնից առաջ: Կեանքը Նարեկացուն պատկերանում է իբրեւ ծով, որի ալեկոծութիւնից տագնապած տատանում է բանաստեղծի հոգին՝ մարմնի մակոյկում: Մշտածուփ այդ տարերքը յղի է ամենաանակնկալ վտանգներով: Եւ ահա վտանգը հասնում է հենց այն պահին, երբ ինքն ամենից քիչ է երկիւղել, ամենից քիչ է զգօն եղել, երբ առաւել անհոգ եւ «անտարակոյսն վստահութեամբ» կարծես արդէն հասած է եղել նաւահանգիստ: Ծովը ծառս է լինում, եւ նաւը խորտակում է մաս առ մաս, տախտակ առ տախտակ: Նաւի վերջին բեկորները խեղդուող բանականների նման հեծեծում են պղտոր ալիքների վրայ, տարաբախտ նաւավարի աչքի առաջ, որը ձեռքը ծնօտին դեգերում է ծովափին եւ ողբում սրտաբեկ: Թւում է՝ պատկերն ամբողջացաւ, եւ իրական աղէտի գուգահեռմամբ Նարեկացին գծեց իր հերոսի ողբերգութեան սարսռագող տեսարանը: Բայց այստեղ ամէն ինչ կատարուեց իրական ժամանակի ու տարածութեան մէջ: Սա քիչ է Նարեկացու համար: Խորտակման փոխարէն կայ նորոգման յոյսը, նաւավարի փոխարէն՝ երկնային նաւապետը՝ Աստուած: Նա տեսնում է ամէն ինչ եւ ցաւում է մարդկային հոգու կորստի համար: Սա է ողբերգութեան կիզակէտը: Մարդու եւ Աստծու այս դիմակայութիւնն է, որ անցնում է պատկերից պատկեր: Այստեղ է, որ յուզական լարուածութիւնը հասնում է իր քարճակէտին:

Իցէ՞ արդեօք տեսանել գփշրեալս նաւ ողբալի հոգւոյս ողջացեալ,

Իցէ՞ արդեօք տեսանել զբաժանեցեալս միջոցաւ մեծաւ՝ վերստին կցեալ:

(Բան ԻԵ, գ)

Շարունակութիւնը նոյն հոգեւորամադրութիւնն է՝ ծաւալուած նոր փոխաբերութիւններով: Այդ փոխաբերութիւնները առանձին-առանձին թէեւ համագոր, բայց թւում են ջոկ-ջոկ վառուող մոմերի նման, մինչդեռ ամբողջութեան մէջ, պատկերի հիւստածում, ճառագում են քաղամտմ ջահի ուժով: Հարցերի շարքը մնում է անպատասխան եւ, այնուհանդերձ, բանաստեղծն անյոյս չէ, նա սպասում է տագնապի փարատմանը: Նա լիալոյս է, որ Քրիստոսը գթասիրաբար պիտի փրկի իրեն՝ ընծայելով կեանք եւ երանութիւն, որ ինքը պէտք է լսի նրա ողջոյնի ձայնը. «Հատուածեալն ձայն ողջունի բոյ, տէր, լուիցի» (Բան ԻԵ, դ):

Այսպիսով, նաւարեկութեան պատկերն իր տրոհելի մասերով իմաստաւորում է Մատեանի բնարական հերոսի հոգեվիճակը, ընթացք տալիս գործողութեանը, զարգացնում սիւժէն, առարկան օժտում է խորհրդանշական իմաստով, ընդլայնում է հեղինակի գեղարուեստական ընկալման տեսադաշտը եւ ցայտուն է դարձնում նրա իդեալի նշանակութիւնը:

Լեզուի պատկերաւորութեան միջոցները ծառայում են գեղարուեստական պատկերի ստեղծմանը, ուստի նրանք չեն նոյնանում իրար հետ: Ինչպէս շրջանագծի երկարութեան յարաբերութիւնը տրամագծին միշտ էլ նոյնն է, այնպէս էլ Նարեկացու պատկերների յարաբերութիւնը նոյնն է Մատեանի գաղափարական բովանդակութեան եւ բանաստեղծի իդեալի հետ:

Գեղարուեստական այդ պատկերները՝ լինի քառ-պատկեր, ծաւալուն համեմատութիւն, քնանկար, հոգեվիճակ թէ պատկեր-մեծախօսութիւն, - բոլորն էլ ներկայացնում են Մատեանի գեղագիտօրէն կազմակերպուած ռեալիստիկ շարժում տարրեր: Սա էլ բնութագրում է Մատեանի պատկերային հենքի եւ նրա

կառուցուածքի առանձնայատկութիւնը: Չնայած Մատեանի վսեմ ոգին, պատկերների կուտակմանը, պարբերոյթների զուտ Նարեկացիական բազմանդամ կառոյցների, այդ երկը պատկերների կառուցման պարզութեան շնորհիւ մատչելի է եղել անգամ անգրագէտ, հասարակ ունկնդիրներին: Սրա մէջ է նաեւ Մատեանի լայն ժողովրդայնութիւնը:

Նարեկացին պատկերը հիմնականում կառուցում է այսպէս. ա) սրտի խորքերից յղուած մաղթամբ առ Աստուած, բ) մեղքերի խոստովանութիւն, գ) հոգեկան վիճակի առարկայական գուգահեռ եւ նմանութիւն, դ) մարդկայինի եւ աստուածայինի հակադրութիւն, ե) ներման արժանանալու յոյս եւ փրկութեան խնդրանք: Բայց եթէ պատկերի ձեւը մատչելի է բոլորին, ընկալելի է իբրեւ աղօթք, ապա բովանդակութիւնը մի տեսակ մնում է խոր եւ անսպառելի: Նարեկացին չի տալիս մարդկային ֆակտագրի պատմութիւն: Նա տալիս է ֆնարական հերոսի հոգու դրաման, նրա համամարդկային ողբերգութիւնը: Նրա մեղքը մարդու մեղքն է առհասարակ: Նարեկացու պատկերած քնանկարը որոշակի աշխարհագրական վայրի նկարագրութիւն չէ, այլ քնանկար է վերացարկուած ուրուագծերի մէջ: Առանձին դէպքերում միայն նա շոշափում է իր անձին առնչուող աղօտ ակնարկներ, որոնք ծառայում են գեղարուեստական ճշմարտացիութեան նպատակին: Անհատական սկիզբը Նարեկացու մօտ ունի վերանձնական քնոյթ:

Նարեկացու գեղարուեստական պատկերների մէջ նշանակութիւն չունի քննապատկերն է համեմատուում հոգեվիճակի, թէ՞ հոգեվիճակը քնութեան երեւոյթի հետ: Համեմատելիների տեղափոխութիւնից իմաստը չի փոխուում: Բայց ինչպէս ասուեց, դա միայն ելակէտ է աստուածայինի յարաբերութեամբ:

Այսպէս, օրինակ, շնչահեղձելու աստիճան Նարեկացին թուարկում է իր մեղքերը, չարամիտ դիտաւորութիւնների, յանցանքների, մտադրուած, բայց չիրագործուած արարքների մի երկար շարք, եւ այդ բոլորը տեսանելի դարձնելու համար դիմում է կարիքների նմանութեանը.

*Այլ զոր աւրինակ անթիւ
բազմութիւն կայտառաց կարճաց
խայթողականաց՝*

*Ի ստորին մասունս ծայրից տունոցն
զաւրհասական թոյնս բերելոց,*

*Եւ յաման մաշկեղէն արկեալ
ամփոփէ*

*Զելիցն շաւիղ կապարանին
շրջափակութեամբ,*

*Ցուցանի արտափուտ բարիոք, իսկ
ի ներփուտ՝ համբարք չարի*

*Եւ պահեստ կորստեան եւ կոյտ
կսկծման*

*Եւ գործանեայք սատակման եւ
մշակք մահու:*

*Արդ, այսոքիկ են ամբարեալքն քո
անաւրէնութեան*

*Տաժանեաց թշուառափրտն
թռչակք,*

*Անձն իմ պարտական կրկին
սատակման:*

(Բան ԽԵ, գ,)

Ինչպիսի ճշգրտութիւն էլ ունենայ կարիքների այս նկարագրութիւնը, Նարեկացու հետաքրքրութիւնը պայմանաւորուած է գեղարուեստական պատկերի մղումով: Բնութեան ֆանաչողութիւնը նպաստում է պատկերի թանձրացմանը: Բանաստեղծի նպատակը զուտ ֆանաչողութեան խնդիրը չէ: Նարեկացու համար կարիքը համեմատութեան եզր է սոսկ, զուգահեռ եւ ոչ թէ ուսումնասիրութեան առարկայ: Այս մակարդակից նա անցնում է ֆնարական հերոսի եւ Աստծու միջեւ քացուած երկխօսութեանը.

*Արդ, ես ինձէն զիս ինքն պարտ
վարկայ կրկին հատուցման,*

*Կորստեան, սատակման, ի մահ
դատապարտութեան...*

(Բան ԽԵ, գ)

Բայց այստեղ էլ Նարեկացին չի
կարող խօսքն աւարտած համարել, քանի
որ թէւ մահուան արժանի, նա հաւատում
է Աստուծո գթասրտութեանը եւ ակնկալում
է փրկութիւն՝

*Այլ խնայեա՛ յիս ողորմութեամբ,
բարեգութ, կենդանի,*

*Հգաւր, կամարար, կարող,
հնարաւոր, արիւնեա՛լ յաւիտեանս:*

(Բան ԽԵ, գ)

Մի օրինակ եւս: Խօսելով արդարեւրի,
խոնարհների եւ սրբերի մասին, որոնք
աստուածային երանութեան են արժանացել,
Նարեկացին դատապարտում է իրեն իբրեւ
մեղապարտի, տագնապում է, որ ինքը չի
կարող դասուել նրանց կարգը, գտնուել
նրանց զնդում. «Ապա յորո՞ւմ գնդի ես
գտեցայց Գեորգիս ի գաղտնեաց գտողին
չարեաց»: Հոգու այս տագնապն ու
տուայտանքը Նարեկացին պատկերել է
այսպէս.

*Քանզի զոր արիւնակ տատանին
տագնապաւ տերեւ տնկոց եղելին
ծառոց,*

*Շարժեալք ի հողմոց ուժգին
բախելոց՝ հոսեալք ի խոնարհ,*

*Այնպէս ջանացաւ ջարդել
զընթացից իմոց վերարձակութիւն*

*Քաջաբեր ուղէշս՝ գյարմարեալս
ձեռամբ անեղ մշակիդ:*

(Բան ԿԱ, գ)

Ակներեւ է, որ պատկերն այս
մակարդակում չի աւարտուել: Աւարտուած
է համեմատութիւնը՝ իբրեւ մտքի
արտայայտութիւն: Բայց կայ աստուա-
ծայինը, փրկութեան յոյսի ակնկալութիւնը,
եւ բանաստեղծը պատկերն աւարտում է
վերին այդ մակարդակում.

*Զոր հաստատեցես՝
արմատացուցեալ վերստին դարձեալ*

*Նոր պտղաւորութեամբ
անապականաւ*

*Յանդաստան կենաց խնամոց Բոց
կամացդ,*

*Ամենապարգեւ քաջաւոր
Քրիստոս, արիւնեալ յաւիտեանս:*

(Բան ԿԱ, գ)

(Շարունակելի)

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ

ԱՂԲԻԻՄՆԵՐ ԵՒ ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բ. Պատկերը Նարեկացու Ստեղծագործութեան Մէջ

1.- Վ. Գ. Բելինսկի, փիլիսոփայական ընտիր
երկեր, հ. 2, Երեւան, 1956, էջ 468:

2.- Մ. Մկրեան, Գրիգոր Նարեկացի, էջ 221:

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

«ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ»

Հեղինակ՝ Դոկտ. Ս. Մանուկեան
Հրատ. Հովանաւոր՝ Յարութիւն Սիմոնեան

«Եւ սակայն ճակատագրօրէն վնասուած էր կարծես, որ գրականութիւնը պիտի ըլլար կեանքիս միակ գրադումը»:

Ե. Օտեան

Հետաքրքրութեամբ կարդացի եւ քաւականութեան զգացումով փակեցի քանասիրական Դիտ. Դոկտ. Սարիբէկ Մանուկեանի «Երուանդ Օտեան» մեմագրութիւնը, որի հրատարակութիւնը գուցադիպում է հեղինակի ծննդեան 80-ամեակին:

Սարիբէկ Արմենակի Մանուկեան: Հայ Գրականագէտ ծնուած է 1917ին Երեսանում: 1945ին աւարտել է երեսանի պետական համալսարանի Հայ քանասիրութեան բաժինը: 1949ին Դիտական աշխատող է Հայաստանի ԳԱ-ի Մանուկ Աբեղեանի անուան Գրականութեան ինստիտուտում: Աշխատասիրել է հրատարակել է առանձին գրքերով «Գեղամ Սարեան» (1954), «Ժողովուրդներու բարեկամութեան արտացոլումը Սովետահայ Գրականութեան մէջ» (1956), «Սովետահայ Գրականութեան տարեգրութիւն» հեղինակիցներ՝ Յ. Ղազարեան եւ Ալ. Զաքարեան (1957), «Վահան Թոթովենց» (1959), «Պերն Պոռտեան (1984), «Լեւոն Բաշալեան» (1969), «Յակոբ Յակոբեան» (1975) Մեմագրութիւնները: Մասնակցել է «Հայ Գրականութեան Պատմութիւն» (Հատոր 1-5, 1962-1979), Պետական մրցանակի արժանացած մեծածաւալ աշխատութեան ստեղծմանը, գրելով «Արսէն Բագրատունի», «Ամբատ Շահագիզ», «Լեւոն Բաշալեան» «Վահան Թոթովենց», «Երուանդ Օտեան», «Գ. Սեւունց» գլուխները:

Կենսագրական համառօտ այս տուեալների մէջ իսկ երեւում է, որ «Ե. Օտեան» աշխատութիւնը յենում է կէսդարեայ գիտական պրպտումների, կուտակած փորձի, հմտութեան եւ աւելի քան մէկ տասնեակ մեմագրութիւնների ամուր հիմքի վրայ: Այն ունի 360 էջ ընդհանուր ծաւալ, քաժանուած չորս գլուխների: Բացի այդ, ընդհանուր ծաւալի մէջ են մտնում նաեւ «Խօսք հովանաւորի», «Հեղինակի կողմից», «Երկու Խօսք որպէս վերջաբան» կարճառոտ Գրութիւնները եւ իւրաքանչիւր Գլխի վերջում տրուած «ծանօթագրութիւնները»:

Մեմագրութեան մասին ըստ էութեան խօսելուց առաջ, անհրաժեշտ է պարզել հեղինակի ծրագիրը, այսինքն՝ որոշակի իմանալ, թէ նա այդ ծով նիւթից ի՞նչ թեմաներ է առանձնացրել ուսումնասիրելու համար, եւ նիւթի մատուցման ի՞նչ եղանակ է ըտնրել: Պարզաբանումը կարելի է մանաւանդ նրա համար, որ գրքի ու նրա հեղինակի համար թերի կամ պակաս չհամարենք այն ամէնը, ինչը նա չի նախատեսել ուսումնասիրութեան իր ծրագրում:

Այս մասին մեմագրութեան հեղինակը տուել է յստակ կողմորոշող ցուցմունք. «Նպատակ չեմ ունեցել եւ մէկ աշխատութեան մէջ հնարաւոր էլ չէր հանգամանօրէն անդրադառնալ քաղմարեղուն գրողի գործունէութեան եւ երգիծանքի

առանձնայատկությունների բոլոր կողմերին: Իմ հիմնական նպատակն ու առաջնահերթ խնդիրն է եղել նորովի ընթերցել և գիտական անաչառությամբ ֆննել ու գնահատել Ե. Օտեանի Գերագանցօրէն Գեղարուեստական վաստակը, ի հարկէ առանց անտեսելու հրապարակախօսութիւնը, յուշագրութիւնը, լրագրական աշխատանքը և այլն: Առանձին բաժին չի յատկացուել գրողի կենսագրութեանը, որը սակայն, անհրաժեշտ չափով շարադրուել է նրա ստեղծագործական Գործունէութեան տարբեր փուլերին նուիրուած հատուածներում: Առանձնացուած չէ նաեւ Ե. Օտեանին վերաբերող բաւականին բազմազան և հարուստ Գրականութեան ֆննութիւնը, ինչպէս ասում են Օտեանագիտութեան տեսութիւնը: Յատուկ ֆննութեան չեն առնուած Օտեանական երգիծական արուեստը, սակայն այն ըստ հարկի ցոյց է տրուած այս կամ այն ստեղծագործութեան վերլուծութեան ընթացքում:

Աշխատութիւնը անքերի և սպառիչ լինելու յաւակնութիւնը չունի: Հեղինակը ձգտել է գիտականօրէն հաստատել ու հիմնադրել այն նշնարտութիւնը, որ «անգուգական վարպետ Յակոբ Պարոնեանի արժանի ու տակաւին չգերագանցուած յաջորդը եղաւ Ե. Օտեանը», իր խօսքը եզրափակում է Գրականագէտը:

Հետեւում է, որ «Ե. Օտեան» մենագրութեան ծրագիրն ու նպատակը եղել է նորովի ընթերցել և գիտական անաչառությամբ ֆննել-գնահատել Ե. Օտեանի գրական-գեղարուեստական վաստակը, իսկ կենսագրութեանը, հրապարակախօսութեանը, յուշագրութեանը, նրա վիպագրութեան ու երգիծանքի գեղագիտութեանը, ինչպէս նաեւ Օտեանագիտութեան տեսութեանը նա չի յատկացնում առանձին բաժիններ, դրանք չի ֆննում որպէս առանձին թեմաներ, այլ ըստ տեղի և անհրաժեշտութեան, դրանց

անդրադառնում է Օտեանի գլխաւոր գեղարուեստական գործերի վերլուծութեան ժամանակ, Սիւժէ-գաղափար, արուեստ և ժամանակ միասնութեան մէջ:

Շատ կարեւոր է նկատի ունենալ, որ այս տողերն ու ամբողջ աշխատութիւնը շարադրուել-գրուել են 1985-1990 թուականներին, երբ Մարքսիստական գրականագիտութեան այլամերժ, անհաշտ տեսութիւնից և դաժանագոյն գրաֆննութիւնից մնացել էին լոկ տխուր յիշողութիւններ: Ուստի, միանգամայն հասկանալի են Ս. Մանուկեանի «նորովի ընթերցել» փոխաբերական արտայայտութեան միտք բանին: Այդ նշանակում է «ընկերվարութեան թշնամի», «հայ պարծուագիայի խնկարկու» և «Ընկեր Բ. Փանջունի» «Գաղափարագուրկ» գրքի հեղինակ Ե. Օտեանի վաստակը ֆննել-գնահատել նոր ժամանակների ոգով՝ անմախապաշար ու ազատ:

- - -

«Ծիծաղի համար ծնուած մարդը» բաժինը մենագրութեան առաջին գլուխն է, մի գեղաշէն շփադուռ, որով գրականագէտը ընթերցողին տանում է 19րդ դարակէսի Օտեան մեծահամբաւ տոհմի աշխարհը, ազգային ու պետական բարձր դիրքի ու պաշտօնների, ապարանքների ու փարթամութեան, մեծագին բարեգործութիւնների, սեփական թատրոնի, արուեստի, գիտութեան, գրականութեան ու դպրութեան աշխարհը: Այստեղ ծանօթանում ենք տոհմի երեք սերունդների ներկայացուցիչների հետ, որոնք՝ հիւպատոսներ, պետական խորհրդական, արքունի նարտարապետ, ազգային երեսփոխան, գրող, հրապարակախօս, թարգմանիչ ու մանկավարժ,

անձնական-բարեկամական կապեր ու նամակագրություն էին պահում Վ. Հիւկոյի, Լամարթինի, Մ. Նալպանդեանի եւ շատ ուրիշ նշանավոր գրողների ու մտաւորականների հետ:

Ահա՛ հայեցի ու մտաւորական բարձրակարգ միջավայրը, ուր սնունդ ու ձեւաւորում է Նրուանդ Օտեան մարդը, հայը, մտաւորականն ու գրողը: Ա. Շիրվանզադէն իրաւացի է, երբ նրանով հիացած՝ գրում է. «Ես չեմ տեսել մի հայ գրող, որի հետ այնքան հաճելի եւ ուսանելի լինէր գրականութեան մասին խօսելն ու վիճաբանելը, որքան Նրուանդ Օտեանի հետ: (8): Գեղարուեստական գրականութեան վերաբերմամբ նրա պաշտարն անսպառ էր»:

Ապա՛ Ս. Մանուկեանը ընթերցողին ներկայացնում է Ե. Օտեանի մոտիւր մամուլի ու գրականութեան ասպարէզ, Պոլսոյ «Հայրենիք» թերթում 1992ին տպուած «Սիրոյ նահատակ» երգիծական պատմութեամբ: Այնուհետեւ եւ զարմանալի արագ յաջորդականութեամբ լոյս են տեսնում նրա նորանոր պատմութեանքները, Բրոնիկները, Փէլիէթօնները: Իսկ քառացիօրէն երեք տարի անց, 1895ից «Հայրենիքում» լոյս աշխարհ է գալիս «Գործ եփող Կինը» կամ «Միջնորդ Տէր Պապա»ն, իր հասուն ու շատ կարդացուած երգիծավեպերից մէկը:

Մենագրութեան երկրորդ՝ «Տասներկու տարի տարագրութեան մէջ» Գլուխը գրականագէտը յատկացրել է Ե. Օտեանի կեանքի 1896-1909 տարիների ողբասականի՝ քաղաքական տագնապալի իրադարձութիւնների հարկադրանքով Պոլսից նրա փախուստի, երկրից երկիր

թափառումների եւ այդ ամէնով պայմանաւորուած նրա լրագրային ու գրական գործունէութեան բննարկմանը:

Արդարեւ, 1896-1909 տարիները քաղաքական ցնցող իրադարձութիւնների, տարբեր կուսակցութիւնների եւ հասարակական հակադիր հոսանքների, գաղափարական կրճտ քախումների ժամանակաշրջան էր, որի առաջադրած խնդիրների մէջ չափազանց դժուար էր ճիշտ կողմնորոշուելը: Սակայն, քաղաքական քարդ, հակասական եւ անկայուն այդ իրադրութեան մէջ եւ թափառական կեանքի մշտապէս անապահով վիճակում անգամ, Ե. Օտեանի դիրքորոշումը մնաց սկզբունքային ու շիտակ, հաւաստում է գրականագէտը եւ մէջքերում «Ազատ Խօսք» երգիծաթերթում տպագրուած նրա հետեւեալ տողերը. «Մենք մեր գոհացումը պիտի փնտռենք ծաղրելով կամ ձաղկելով, մեր օրուայ տրամադրութեանը համեմատ, կեղծ փրկիչները, սուտին հարտաբապտները, գողցուած համբաւները, հաշուող խանդավառները, անկեղծութեան անպարարները, հայրենասիրութեան ձեռնածուները, ու կ'անխնայենք՝ «այլովն հանդերձ», որպէս զի մէկուն խաթրը չմնայ»:

Շարադրանքի շարունակութեան մէջ ընթերցողը տեղեկանում է, որ Ե. Օտեանը վերոյիշեալ տարիներին հիմնել, խմբագրել հրատարակել է «Միութիւն», «Ազատ Խօսք», «Ազատ Բեմ», «Օրէնք», «Կրակ», «Թերթիկ», «Արեւ», պարբերականները եւ «Զանշտական տարեցոյց», զուգահեռաբար ստեղծելով բազում գրական մնայուն արժէքներ, ինչպիսիք են «Յեղափոխութեան

(8) Ասուածից ելնելով, պէտք է ենթադրել, որ Շիրվանզադէն առիթը չի ունեցել «խօսել-վիճելու» Ինտրայի, Վ. Թէլէեանի, Մ. Շամտանեանի, Ա. Զօպանեանի, Տ. Կամսարականի եւ այլոց հետ:

մակարոյժները» պատմութեան հիմնալի շարքը, «Պրոպականտիստը», «Գործի Մարդիկ», «Վրէժը», «Ազգային բարերարը», «Միֆէի Սիրարկածները» երգիծական վէպերն ու վիպակները, «Զաւալլըն» կատակախաղ, եւ «Զարշըլը Արթին Աղայ» կամ «Ֆրանֆո-թրֆական պատերազմը» նշանաւոր կատակերգութիւնը Միֆայէ Կիւրենեանի հեղինակացութեամբ, ինչպէս նաեւ բազում, բազմաբնոյթ ֆրոնիկներ, երգիծական պատմութեան, Փէլիէթօններ, տոմսակներ, նովելներ, որոնք օրը-օրին լոյս էին տեսնում իր կամ այլոց խմբագրած թերթերում:

Մեմագրութեան ամբողջ ծաւալի ուղիղ կէսն զբաղեցրած «Վերստին Պոլսում, հասուն տարիքի հզօր փայլատակումներ» Գլխում, գրականագէտը ընթերցողի առաջ բացում է Ե. Օտեանի կեանքը, գրական ու լրագրական գործունէութեան կարն, բայց զարմանալի բեղմնաւոր քի բերգառատ վեց տարիների (1908-1914) ժամանակաշրջանը, որը իրաւացիօրէն այսպէս է բնութագրելու. «Այդ դիպումական յեղափոխականներին» (իմա՝ Երիտթուրքներին) երգիծաբանը համարում է պետական իշխանութեան մէջ մեծ ռերագործ Սուլթան Համիտին փոխարինած «կարգ մը պատիկ Կարմիր Սուլթաններ»: Այդ նրանք էին, պէտք է քարքարոսաբար իրականացնէին նախապէս ծրագրուած 1915ի հայոց Մեծ եղեռնը: Բայց, մինչ այդ, յատկապէս «հուրիէթի» հռչակումին անմիջապէս յաջորդած ամիսներին, «Զուլումի» երկրում տեղի ունեցան որոշ փոփոխութիւններ. ազատ արձակուեցին ֆաղափական բանտարկեալներ, տուն դարձին իրաւունք ստացան ֆաղափական ափսոսանքները, մեղմացաւ գրաքննութիւնը, համեմատաբար բարեկապատ պայմաններ ստեղծուեցին հոգեւոր, մշակութային կեանքի զարգացման համար: Որոշակի ծաղկում ապրեց հայ հոգեւոր կեանքը եւ մի առանձին

ուժով փայլեց Ե. Օտեանի հասուն, հզօր տաղանդը:

Այս շատ կարն ժամանակում, Ե. Օտեանը իր ուժերով ու մեմմիակ, խմբագրում, «Գրում», հրատարակում է «Խարազան» «Կառափնատ», «Սեւ Կատու», «Մանանայ» եւ «Ումանց տարեցոյցը»: Ինչպէս «Մանանայ»ի այնպէս էլ միւս թերթերի նակատին կարող էր նշել. «Գրեց՝ Ե. Օտեան»: Այս շրջանին անհամեմատ հասուն եւ առատ է երգիծանքի գրական թերթը. տասը վէպ ու վիպակ, ընդ որում «Ընկեր Բ. Փանջունի», «Ընտանիք, պատիւ, բարոյական», «Պատերազմ եւ խաղաղութիւն», «Թաղականին Կնիկը», «Տասներկու տարի Պոլսէն դուրս», գլուխ գործոցները եւ համաշխարհային գրականութեան գլուխ գործոցներ՝ Դոստոեւսկու «Մեռելներու տան յիշողութիւնները», է. Զոլայի՝ «Արգասաւորութիւն» եւ Լէօ Թոլսթոյի «Յարութիւն»ը եւ «Աննա Կարենինա»ի թարգմանութիւնները:

Աշխատութեան չորրորդ եւ վերջին գլխում, որ «Մեծ եղեռնի, վերապրումի եւ վերջին տարագրութեան ուղիներում» խօսուն խորագիրն ունի, գրականագէտը հետազօտում է Ե. Օտեանի կեանքի ու գործի 1915-1926 փակման տասնամեակը: Մեծ երգիծաբանի դիպուկ բնորոշումով «Դժոխային Գնացք», որն սկսուելով Պոլսում ձերբակալութեամբ, անցնում է Գոնիա, Պոզանդի, Օսմանիէ, Ըսլահիէ, Սէպիլ, Հալէպ, Համա, Տէր-Զօր չարչարանաց ու մահուան նամբաներով, վերստին հասնում է ծննդավայր Պոլիս, ապա՝ անցնում Թրիփոլի-Լիբանան եւ աւարտում Գահիրէում 1926ին:

Ինչպէս միշտ, վերջին եղբրական այս տասնամեակում եւս, հակառակ ապրած զրկանք-տառապանքներին, երգիծաբանը հոգու արիութիւն եւ ժամանակ է գտնում ստեղծագործելու եւ զբաղուելու

արեւմտահայ մնացորդացի՝ անհամար որբերի ու որբեւայրիների հաւաքման ու պահպանումի հրատապ-դժուար գործերով, քանզի համոզուած հաւատում էր, որ «Յեղը կ'ապրի՝ այդ տաղանդներուն սերմը իր մէջ, ու նորէն հայ հանճարը պիտի ցոլայ աւելի շողշողուն, քան երբեք»:

Աշխատութեան ծաւալը չմեծացնելու մտահոգութեամբ, գրականագէտը Ե. Օտեանի այս շրջանի ստեղծագործութիւններից ուսումնասիրութեան համար առանձնացնում է երեք վէպ՝ «Թիւ 17 Խափիէն», «Նոր Հարուստներ», «Հայ տիասորան», եւ նախընտրաբար կենտրոնանում է առաջինի վրայ: Այն՝ հեղինակի մահից 12 տարի անց, 1938ին Գահիրէում հրատարակուած է չորս հատորով «Հայ ազգային քաղաքական վէպ» ենթախորագրով: «Թիւ 17 Խափիէն» ընդգրկում է 1913-1916 տարիների տանկահայ կեանքի իրական-պատմական դէպքերը Թուրքիայում տեղի ունեցող կարեւոր իրադարձութիւնների խորքի վրայ: 'Էպոքը, որոնք իրենց անողոք դաժանութեամբ ստիպել են Վիպասանին գրելու «Հիմա այդքան բարակը չեն փնտռեր ... հայ սպանները միշտ ալ օրինական է»:

«Հաւաստեմք նորից, որ այն (իմա՝ «Թիւ 17 Խափիէն») հայոց ցեղասպանութեան անմիջապէս նախորդող ու բուն Մեծ Նեղոսի տարիների հայ ժողովրդի կեանքի եւ ոգորումների վաւերական գեղարուեստական պատմութիւնն է», իրաւացիօրէն եզրակացնում է մեկագրութեան հեղինակը:

- - -

Ահա, մօտաւորապէս, բովանդակութիւնը «Նորանդ Օտեան» աշխատութեան, որտեղ զուգահեռաբար քննուել-հետազօտուել է մեծ երգիծաբանի կեանքը, հրապարակասուրբիւնը եւ գեղարուեստական վաստակը, ընդ որում

«Գերագանցօրէն» կարեւորելով եւ գլխաւոր նպատակ յայտարարելով երրորդը:

Հետաքրքրութեամբ կարդալուց եւ գոհունակութեան անկեղծ զգացումով փակելուց յետոյ «Նորանդ Օտեան» ուշագրաւ աշխատութիւնը, որպէս ամփոփում պարտք էմ գգում անել մի քանի կարեւոր հաստատումներ:

Աշխատութեան հեղինակային ծրագիրը լիովին կատարուած է: Համակարգուած, իմաստաբանուած, քննուած-գնահատուած է Ե. Օտեանի աստանդական, խռովայոյզ կեանքը, սուր, սկզբունքային, արդարութեան ու նշարտութեան խուզարկու հրապարակախօսութիւնը եւ քաղաքական, «վիթխարածաւալ» գրական-գեղարուեստական վաստակը: Յարգանքի եւ երախտագիտութեան զգացումով եւ լցուած հեղինակի նկատմամբ, որը քացի նիւթի կոտակման, մշակման, համակարգման 45 տարի տեւած տնայնացան աշխատանքից, հետազօտել, վերլուծել ու գնահատել է Ե. Օտեանի գրչին պատկանող մօտ չորս տասնեակ անուն գեղարուեստական ստեղծագործութիւն, ցոյց տալով նրանց տեղն ու նշանակութիւնը դարաւոր հայ գրականութեան ընդհանուր համակարգում: Գրականագիտական-վերլուծական այդ ակնարկներում Ս. Մանուկեանը արծարծել է քննարկող ստեղծագործութիւններին առնչուող գրական-գեղագիտական, ինչպէս նաեւ քաղաքական-գաղափարական ամենատարբեր խնդիրներ, ի յայտ բերելով գրականութեան պատմաբանի ու տեսաբանի հմտութիւն, խորաքափանցութիւն եւ ազատ մտածողութիւն: Այդ առումով մեկագրութեան փայլուն շատ ակնարկներից յիշենք «Ընկեր Բ. Փանջունի»ն, «Յեղափոխութեան մակարոյթները», «Թիւ 17 Խափիէն» եւ ուրիշներ:

Ս. Մանուկեանի խնդրոյ առարկայ մեկագրութիւնը Օտեանագիտութեան

իւրայատուկ հանրագիտակ է, որում պրպտուած, յայտնաբերուած եւ ի մի է բերուած Օտեանի կեանքին, հրապարակա-խօսութեան ու գեղարուեստական ժա-ռանգութեանը վերաբերող փաստերի, ծանօթութիւնների, վկայութիւնների, մատենագիտական նշումների վիթխարա-ծաւալ նիւթ փողուած աշխարհով մէկ ցրուած հայ մամուլի էջերից: Այն՝ ապագայ համապարփակ, ամբողջական Օտեանագիտութեան համար յուսալի հիմք է:

Կարդալ այս գիրքը կը նշանակէ վերստին եւ նորովի ընթերցել Ե. Օտեանի ողջ ժառանգութիւնը եւ վերապրիլ նրա կեանքի ողիսականը:

Անշո՛ւշտ, Օտեանագիտութեան վերջին եւ սպառիչ խօսքը չէ «Ե. Օտեան» մենագրութիւնը, բայց է ու կը մնայ նրա առաջին «նորովի ընթերցուածը», անաչառ եւ ծանրակշիռ խօսքը, կամ եթէ կ'ուզէք, Օտեանագիտութեան նոր ժամանակա-շրջանի սկիզբը մեր գրականագիտութեան պատմութեան մէջ:

Այստեղ պէտք է յատուկ ընդգծել «Ընկեր Բ. Փանջունի» երգիծավիպակի եւ նրա գլխաւոր հերոս փանջունու պատմականօրէն առաջին ազատ, աննախապաշար մեկնութիւնը ոչ միայն հայ, այլեւ համաշխարհային գրականութեան արժեքափերով եւ նրա ամենանշանաւոր տիպարների՝ Տոմֆիշտի, Բիբուիֆի եւ Թարթարէնի առընթեր, իրրեւ նրանց հաւասար չորրորդը: «Փանջունիներն անպակաս են ամենատարբեր անուններով փաղափական կուսակցութիւնների, ընկերութիւնների, միութիւնների շարքերում - գրում է Ս. Մանուկեանը եւ շարունակում - Փանջունին ազգային-հայկական արմատներ ունեցող միջազգային երգիծատիպ է, գեղարուեստական մեծ ընդհանրացում, որի կերպարն ստեղծելիս Նրուանդ Օտեանն ընթացել է Սէրվատեսի, Սվիֆտի, Մոլիերի, Սալտիկով-Շոքոլիւրի,

Ա. Դոդէի, Յ. Պարոնեանի ֆանապարիով-միաժամանակ պահպանելով իր մեծ անհատականութիւնը, եւ նոր ու թարմ խօսք ասելով համաշխարհային երգի-ծական գրականութեան մէջ»:

Ս. Մանուկեանը խոստովանում է, որ մենագրութեան մէջ յատուկ գուլիս չի յատկացրել Օտեանագիտութեան տեսութեանը, սակայն Օտեանի առանձին ստեղծագործութիւնները վերլուծելիս, ըստ տեղի եւ անհրաժեշտութեան, անդրադարձել է այդ հարցին եւ կարեւոր նշումներ կատարել ոչ նիշտ, կամայական կամ պարագայական այն միտք ու միտումներին, որ տարբեր առիթներով արտայայտել են անուանի հայ գրողներ ու մտաւորականներ, ինչպէս՝ Յ. Օշականը, Վահրամ Փափագեանը, Ա. Մակարեանը եւ այլք: Զծաւալուելու մտահոգութեամբ, անդրադառնամ դրանցից մէկին միայն:

Յայտնի գրականագէտ եւ Օտեանագէտ Անուշաւան Մակարեանը Ե. Օտեանին նուիրուած իր աշխատութիւն-ներից մէկում, Պարոնեան-Օտեան համեմատութեան մասին խօսելիս, գրում է. «Պարոնեանը մեր առաջին մեծ երգի-ծաբանն է, Օտեանը՝ ամենամեծ երգի-ծաբանը»: Ասում են, որ անգամ լաւ համեմատութիւնը կաղում է մէկ ոտով. իսկ, այստեղ, Ա. Մակարեանի համեմատ կաղում է երկու ոտով: Եթէ համառօտեմք բանաձեւը, կը ստացուի մի այսպիսի համեմատական պատկեր. «Պարոնեանը մեր երգիծաբան, Օտեանը՝ ամենամեծ երգիծաբան»: Ըստ ամենայնի չմտածուած, չհիմնաւորուած անարդար բանաձեւ, որը ամենայն իրաւամբ մերժել-հերքել է Ս. Մանուկեանը: Նա այն կարծիքին է, որ Պարոնեանը եւ Օտեանը, իրարայաջորդ եւ հաւասարարժէք մե-ծութիւններ են: Մեմք այս տեսակետին ենք համաձայն: Ս. մանուկեանը իր մենագրութեան մէջ Ե. Օտեանի կեանքն ու գործը նման ապակողմնորոշ սխալներից

իւրայատուկ հանրագիտակ է, որում պրպտուած, յայտնաբերուած եւ ի մի է բերուած Օտեանի կեանքին, հրապարակա- խօսութեան ու գեղարուեստական ժա- ռանգութեանը վերաբերող փաստերի, ծանօթութիւնների, վկայութիւնների, մատենագիտական նշումների վիթխարա- ծաւալ նիւթ փաղուած աշխարհով մէկ ցրուած հայ մամուլի էջերից: Այն՝ ապագայ համապարփակ, ամբողջական Օտեանագիտութեան համար յուսալի հիմք է:

Կարդալ այս գիրքը կը նշանակէ վերստին եւ նորովի ընթերցել Ե. Օտեանի ողջ ժառանգութիւնը եւ վերապրիլ նրա կեանքի ողիսականը:

Անշո՛ւշտ, Օտեանագիտութեան վերջին եւ սպառիչ խօսքը չէ «Ե. Օտեան» մենագրութիւնը, բայց է ու կը մնայ նրա առաջին «նորովի ընթերցուածը», անաչառ եւ ծանրակշիռ խօսքը, կամ եթէ կ'ուզէք, Օտեանագիտութեան նոր ժամանակա- շրջանի սկիզբը մեր գրականագիտութեան պատմութեան մէջ:

Այստեղ պէտք է յատուկ ընդգծել «Ընկեր Բ. Փանջունի» երգիծավիպակի եւ նրա գլխաւոր հերոս փանջունու պատմականօրէն առաջին ազատ, աննախապաշար մեկնութիւնը ոչ միայն հայ, այլեւ համաշխարհային գրականութեան արժեքափերով եւ նրա ամենանշանաւոր տիպարների՝ Տոմֆիշոտի, Բիւրիւիի եւ Թարթարէնի առընթեր, իբրեւ նրանց հաւասար չորրորդը: «Փանջունիներն անպակաս են ամենատարբեր անուններով փաղափական կուսակցութիւնների, ընկերութիւնների, միութիւնների շարքերում - գրում է Ս. Մանուկեանը եւ շարունակում - Փանջունին ազգային- հայկական արմատներ ունեցող միջազգային երգիծատիպ է, գեղարուեստական մեծ ընդհանրացում, որի կերպարն ստեղծելիս Երուանդ Օտեանն ընթացել է Սէրվատեսի, Սվիֆտի, Մոլիերի, Սալտիկով-Շչեդրինի,

Ա. Դոդէի, Յ. Պարոնեանի ճանապարհով. միաժամանակ պահպանելով իր մեծ անհատականութիւնը, եւ նոր ու թարմ խօսք ասելով համաշխարհային երգի- ծական գրականութեան մէջ»:

Ս. Մանուկեանը խոստովանում է, որ մենագրութեան մէջ յատուկ գլուխ չի յատկացրել Օտեանագիտութեան տեսութեանը, սակայն Օտեանի առանձին ստեղծագործութիւնները վերլուծելիս, ըստ տեղի եւ անհրաժեշտութեան, անդրադարձել է այդ հարցին եւ կարեւոր նշումներ կատարել ոչ միշտ, կամայական կամ պարագայական այն միտք ու միտումներին, որ տարբեր առիթներով արտայայտել են անուանի հայ գրողներ ու մտաւորականներ, ինչպէս՝ Յ. Օշականը, Վահրամ Փափագեանը, Ա. Մակարեանը եւ այլք: Զծաւալուելու մտահոգութեամբ, անդրադառնամ դրանցից մէկին միայն:

Յայտնի գրականագէտ եւ Օտեանագէտ Անուշաւան Մակարեանը Ե. Օտեանին նուիրուած իր աշխատութիւն- ներից մէկում, Պարոնեան-Օտեան համեմատութեան մասին խօսելիս, գրում է. «Պարոնեանը մեր առաջին մեծ երգի- ծարանն է, Օտեանը՝ ամենամեծ երգի- ծարանը»: Ասում են, որ անգամ լաւ համեմատութիւնը կաղում է մէկ ոտքով. իսկ, այստեղ, Ա. Մակարեանի համեմատ կաղում է երկու ոտքով: Եթէ համառօտեմք բանածել, կը ստացուի մի այսպիսի համեմատական պատկեր. «Պարոնեանը մեր երգիծարան, Օտեանը՝ ամենամեծ երգիծարան»: Ըստ ամենայնի չմտածուած, չհիմնաւորուած անարդար բանածել, որը ամենայն իրաւամբ մերժել-հերքել է Ս. Մանուկեանը: Նա այն կարծիքին է, որ Պարոնեանը եւ Օտեանը, իրարայաջորդ եւ հաւասարարժէք մե- ծութիւններ են: Մենք այս տեսակետին ենք համաձայն: Ս. մանուկեանը իր մենագրութեան մէջ Ե. Օտեանի կեանքն ու գործը նման ապակողմնորոշ սխալներից

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէութեան հիմնադիր նազովրեցի վարդապետը երկրային իր առաքելութեան ընթացքին զբաղեցաւ միայն քարոզչական գործունէութեամբ և շնորհիւ անոր յայտնաբերած բարոյական ուսուցումներուն՝ քրիստոնէութիւնը դարձաւ բոլոր կրօններու պսակը:

Պաղեստինի մէջ իր շրջագայութեան ընթացքին, ան ընտրեց 12 անձեր, որոնք աշակերտելով Յիսուսի, անոր համբարձումէն ետք, հոգեգալստեան օրը առաքելութիւն ստացան քրիստոնէութիւնը քարոզելու և քրիստոնէական ճշմարտութիւններն ու վարդապետութիւնը տարածելու աշխարհի չորս անկիւնները:

Քրիստոնէութեան սկզբնական այդ շրջանին, նորայայտ քրիստոնէական կրօնը հալածող Սոդոս հրաշալի հոգեփոխութեամբ մը դարձաւ քրիստոնէական եկեղեցւոյ համայնական կեանքի հիմնադիրը՝ Պօղոս, որ իր բարձր ուսման ու կազմակերպչական կարողութեան շնորհիւ Յիսուսի քարոզած վարդապետութիւնը դուրս բերելով Պաղեստինի հրէական նեղ ու սահմանափակ շրջագիծէն՝ տարածեց հեթանոս աշխարհներ, և այդ իսկ պատճառաւ անուանուեցաւ հեթանոսաց առաքեալ:

Յիսուս հիմնեց քրիստոնէական կրօնը, բայց անոր առաքեալներն ու աշակերտները, ապա նաև առաքելական շրջանի եկեղեցւոյ հայրերը հաստատեցին եկեղեցին իր վարչական-դաւանական-հասարակական և ընդ որովայն և օրէնքներով:

Քրիստոսի համբարձումէն ետք, քրիստոնէաներ աղօթքի և պաշտամունքի համար կը հաւաքուէին տան մը վերնատունը. երբ նորադարձներ բազմացան, անոնք սկսան հաւաքուիլ ու աղօթել ժողովարաններու մէջ: Ընտանեկան խումբերու այս բազմութիւնը վերածուեցաւ եկեղեցիի: Հետագային, այս կարգ մը առաջին եկեղեցիներէն կազմուեցաւ մայր եկեղեցին:

Եկեղեցւոյ իմաստը հետեւեալ ձևով սահմանուած

կը տեսնենք Ս. Սահակ Հայրապետի կանոններուն մէջ։—

«Քանզի եկեղեցի մեզ ոչ ցուցանէ պատուիրանն Աստուծոյ որ ի քարանց և փայտից է շինեալ, այլ զհաւատով շինեալ զազգս մարդկան ի վերայ վիմին հաստատութեան. ապա ուրեմն ճշմարիտ հաւատն է եկեղեցի, որ գումարէ և շինէ զմեզ ի մի միաբանութիւն գիտութեան որդւոյն Աստուծոյ» (Սոփերֆ ՀայկակաճԷ, Բ., էջ 100-101):

Ըստ Յովհան Օձնեցի կաթողիկոսին՝

«Անհրաժեշտ է գիտնալ թէ ինչպէս անշունչ քարէ և փայտէ շինուածն ու հաւատացեալներուն ժողովը հաւասարապէս եկեղեցի կը կոչենք։ Արդ, ինչպէս որ դրախտը կրկնապէս կ'ըմբռնենք, նոյնպէս եկեղեցին ալ կրկնապէս կ'ըմբռնենք. որովհետեւ եկեղեցին երրայեքէնէ մեր մօտ ժողով կը թարգմանուի, ըստ նոյն անունին կը կոչուի նաև ժողովարան, որովհետև ստուգապէս Աստուծոյ տուն շինուած է անիկա, անոր մէջ Աստուծոյ Որդիին պատարագութիւն համար։ Նոյնպէս մարդն ալ, ըստ Պօղոսի, տաճար է Աստուծոյ աւագանին սրբութեամբ և վարքին մաքրութեամբ։ Որովհետև, ինչպէս որ այս անշունչ տաճարին մէջ՝ շինուած քարէ և փայտէ՝ Աստուծոյ ամենակարող անունը կը կանչենք և Աստուծոյ անունով կ'օծենք զայն և Աստուծոյ տուն կ'անուանենք, վասն զի ստուգապէս անոր մէջ կը բնակի Աստուած, նոյնպէս ալ հաւատացեալներ որոնք Աստուծոյ անունով կը մկրտուին, իւղով կ'օծուին և Քրիստոսն Աստուծոյ անունով քրիստոնեայ կը կոչուին...» (Ծաղկաբաղ... Թրգ. Արտաւազդ Վդ., էջ 95):

«Քրիստոնէութեան մարմնացումն ու ներկայացուցիչը պատմութեան մէջ եկեղեցին է։— կ'ըսէ վեհափառ Գարեգին Յովսէփեան, — Քրիստոս ինքը կազմակերպուած եկեղեցի չէ հիմնել, բայց բնական

էր նորա այդպիսի զարգացումը: Եկեղեցին իւր նուիրապետական և համայնական կազմակերպութեամբ, իւր կրթական և բարեգործական հաստատութիւններով, քարոզով և աստուածապաշտութեամբ... միայն մի բարձրագոյն նպատակի արդիւնք է - սրբազան մի մարդկութիւն դաստիարակել արժանի Յիսուսի անուան, արժանի նրա եղբայրակցութեան և Աստուծոյ որդեգրութեան: Նա աւետարանական ճշմարտութիւնների մատակարարն է հօտի համար, և ձգտում այդ սկզբունքները կեանքի հիմնաքար դարձնել: Ինչպէս քրիստոնէութեան հիմնադրի առաջին խօսքը ապաշխարութեան կամ ներքին վերածնութեան քարոզն էր, հոգևոր փրկութեան և յաւիտենական կեանքի աւետիսը, այդպէս եղել է և գաղափարական եկեղեցւոյ համար և պիտի լինի, եթէ իւր նպատակից չէ շեղոււմ: Նա կամենում է ճշմարտութեան անշէջ լապտեր դարձնել մարդկային հոգին, որպէսզի արժանի լինի վայելելու ամենարարձր բարիքը՝ ազատութիւնը, «ուր հոգի Տեառն է, անդ ազատութիւն է» (Դեպի Լոյս Եւ Կեանք, էջ 213-214):

Ներկայիս եկեղեցին որոշ չափով՝ պարպուած է իր կոչումէն և չունի՝ առաքելական դարաշրջանի իր անկախութիւնը: Ատենին եկեղեցին կը կառավարուէր աստուածասէր եպիսկոպոսներու, սարկաւազներու և վերակացուներու կողմէ, որոնք հետևելով Յիսուսի ուսուցումներուն և աւետարանական ճշմարտութեանց, ճիգ չէին խնայեր բարեգարդելու եկեղեցին և խնամելու հաւատացեալ հօտին հոգեկան, կրթական, տնտեսական կարիքները: Մինչ այսօր, հօտը իր վիճակին ձգուած է և օտար կրօնական և աղանդաւորական կազմակերպութիւններ ազատ ստպարէզ գտած կ'որսան ու իրենց մէջ կը ներդրաւեն Հայց. Եկեղեցւոյ անդամները:

Եկեղեցին իր բուն կոչումը իրագործելու համար վերահաստատելու է իր անկախութիւնը:

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

ԽՈՐԷՆԵԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ

Քրիստոնեության Հայաստանի պետական կրօն հռչակման 1700ամեակը պատճառ կ'ըլլայ, թե՛ Հայաստանի եւ թե՛ արտասահմանի մէջ, որ տեղի ունենան զանազան ձեռնարկներ, ինչպէս՝ եկեղեցաշինութիւն, պատմական վանքերու կամ եկեղեցիներու վերանորոգում, գիտական համաժողովներ, ուխտագնացութիւն, սպերու եւ գիրքերու հրատարակչութիւն, մշակութային եւ գեղարուեստական հանդիսութիւններ, համաշխարհային ցուցահանդէսներ եւ այլն եւ այլն:

Կը խորհիմ որ կրօնական այս դարադարձը ըլլայ նաեւ խթանող ուժը հայկական սրբապան եւ հոգեւոր երաժշտութեան պոռթկումին, տեսակ մը երկնումին, նորաստեղծ ու ինքնաժին պատարագներու կատարումը, որոնք կը կապմեն մեր ազգային հարստութիւնը:

1956-ին, երբ գրութեամբ մը կ'արտայայտուէի Եկմալեանի մշակումով պատարագին մասին, կ'ըսէի. «Հարցը շատ պարզ եւ անվիճելի պիտի ըլլար եթէ մեր եկեղեցական օրէնքները թոյլատրէին որ բազմապիսի եղանակներով, այլ եւ այլ երաժիշտներէ պատրաստուած պատարագներ ունենայինք ... երբ ապատութիւն չունին (երաժիշտները) բոլորովին նոր մը շարադրելու...», աւելի հեռու, «կղերական դասուն առ այս ցոյց տուած ոչ քաջալերական ընթացքը եւ սեղմումները»:

Երջանկայիշատակ Վեհափառ Հայրապետ Վապէն Ա. որ ոչ միայն Շինարար էր այլ գեղագետ, գեղապաշտ, երաժշտասէր, իսկական երաժիշտ եւ եթէ չեմ սխալիր՝ երաժշտանոցէ վկայեալ, մեծապէս գնահատեց Պարթեւեանի վերամշակած Եկմալեանի պատարագը՝ 1956-ին Իր առաջին հովուապետական այլցելութեան ընթացքին Փարիզ եւ նոյնպէս անոր յօրինած պատարագ-օրաթօրիօն en Fa Mineur, եւ Իր իսկ հրատարակ, Իր հովանաւորութեան տակ մեկնաբանութեամբ Երեւանի մէջ 24 Նոյեմբեր 1963-ին:

Հետեւաբար, Վեհափառ Հայրապետը սիրեց երաժշտական նորութիւնները, ծիսական թէ սրբապան, հաւաքեց Սրբ. Էջմիածնի շուրջ՝ լաւ ձայնով իգական եւ արական մենակատարներ, ունկնդիր եղաւ, քաջալերեց, ճամբայ բացաւ նոր յօրինումներու, ինչպէս «ԽՈՐԷՆԵԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ»-ին:

Խորէնեան պատարագը, գրուած 1984-ին՝ երրորդ եւ վերջինն է Եկմալեան եւ Կոմիտասեան մշակումով հանրածանօթ պատարագներուն:

Շատ հետաքրքրական է երբ յօրինող երաժիշտ մը ինքն իսկ կը բացատրէ, կը պատմէ իր ստեղծագործութեան զանազան ներշնչումներուն փուլերը: Դժբախտաբար նոյն առիթը չունինք գիտնալու, այս վերջիններէն զատ, թէ ինչպէ՞ս, թէ ի՞նչ պայմաններու տակ, Չիլինկիրեան մը, Այոթինեան մը, Աթմաճեան մը կամ Մանաս մը յօրինած են իրենց գործերը:

Որպէս վկայութիւն կամ երաժշտասէր որոշ խաւերու հասցեագրուած ու հոգեւոր երաժշտութեան պատմութեան համար, կը խորհիմ, թէ հետաքրքրական կրնայ ըլլալ արձանագրել, երաժիշտ-երգահան

Խորեն Մէլիսանէճեանի ինծի ուղարկած երկպի վրայ արձանագրած իր անկեղծ ու յզացական քանի մը բացատրութիւնները, որոնց մէջ պատմականը կ'ընէ մեր նորաստեղծ «ԽՈՐԷՆԵԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳ»-ին:

Ահաւասիկ այսպէս կ'արտայայտուէր Մէլիսանէճեան 1985-ին.-

«Բարեւ սիրելի եղբայր Տոքթ. Մովսէսն,

Կարպիսին միջոցով տեղեկացայ որ ցանկութիւն ունիք իմ գրած պատարագի երկը (գասէթը) ունենալ: Բաւական դժուարութիւններով կարողացայ ձեռնով մը գրել այն: Թէեւ շատ յաջող չէ ստացուել արտատպած տարբերակը, սակայն կարծում եմ որ գաղափար մը կու տայ գրած աշխատանքիս մասին:

Յանկանում եմ մի քանի խօսք ասել այդ մասին, յատկապէս պատարագի ստեղծման աշխատանքների, ինչպէս նաեւ անոր անհրաժեշտութեան մասին:

Տարիների ընթացքում, երապել էի որ Էջմիածնում երգուի կամ կատարուի պատարագ մը, որ ստեղծուած լինի հայ գեղջուկ երգի ակունքներից սերուած, պատարագ մը, որ կարող էր որեւէ գիտական նպատակ բերել երաժշտական կեանքին մէջ:

Եւ ահա ինչպէս ստեղծուեց այս գործը:

Սօլօներու շարքը որ սօլիստներէն մէկը դանդաղ կ'երգէր, Վապգէն Վեհափառ Հայրապետը կարգադրեց որ քիչ մը յորդոր երգէ: Սօլիստին բացատրելուց յետոյ նա նորից շարունակեց դանդաղ երգեցողութիւնը: Այս խանգարիչ հանգամանքը ճշգրտելու համար, փոքրիկ մշակում մը կատարեցի եւ սովորեցուցի երգչախումբին: Վեհափառ Հայրապետը շատ բարձր գնահատեց այն եւ կարգադրեց որ ստեղծուած այդ գործին նախորդ համարն ալ փոխել եւ կատարել պատարագի ընթացքին: Եւ այսպէս, գրեցի նաեւ նախորդող համար: Վեհափառ Հայրապետը նորից տուաւ իր հաւանութիւնը եւ ասաց հետեւեալը՝ «Խորէ՛ն, Աստուած երրորդութիւն կը սիրէ. եթէ քեզ յաջողուի ասոր յաջորդ մասն ալ գրել, սուրբ պատարագի երգեցողութեան մէջ պիտի ստացուի գեղեցիկ երրորդութիւն մը՝ որը կը շարունակէ մէկը միւսին»:

Այդ նոյնպէս գրեցի որն էր «Տէր Ողորմեա»ն եւ այսպէս երբ յաջողեցաւ այդ գործը նոյնպէս, Վեհափառը կանչեց իր մօտ, յանձնարարեց որ ստեղծել պատարագ մը այս ոճով, հայ գեղջուկ երգի ոճով, եւ մանաւանդ շարականատիպ: Վապգէն Վեհափառը ասաց այն մասին, որ իրենք չեն շտապում, դա կարող է տեւել մէկ տարի, երկու տարի, երեք տարի եւ նոյնիսկ ասել:

Եւ ասացի Վեհափառ Հայրապետին. « Վեհափառ Տէր, մենք ունենք Կոմիտասեան պատարագ, Եկմալեան պատարագ, անհրաժեշտութիւն կա՞յ արդեօք որ երրորդը ստեղծուի»: Վեհափառ Հայրապետը պատասխանեց որ «Խորէ՛ն, դուն երաժիշտ ես, շատ լաւ գիտես որ օտարներ ունեն բազմաթիւ պատարագներ՝ տաաք, տասնհինգ, քսան, գուցէ եւ ասելին. ի՞նչ կը լինի որ հայ ազգը ունենայ երրորդ պատարագ մը եւս, որեւէ մէկը մեղք չի գործեր այդ քանին համար»: Եւ այսպիսի ոգեւորիչ խօսքերից յետոյ ես անցայ տքնաջան աշխատանքի 1980 թուականի Հոկտեմբեր ամսից:

Բոլոր կտորները որոնք մէկ առ մէկ կը գրուէին իմ կողմէ, կը սորվեցնէի երգչախումբին, կը տանէի Էջմիածնի Մայր Տաճար եւ Կիրակի օրերը պատարագի ընթացքին կը ցուցադրէի Վեհափառ Հայրապետին:

Պատարագէն յետոյ, Հայրապետը միշտ կը կանչէր ինձ Իր քովը եւ կու տար իր տպաւորութիւնները լսած կտորներուն մասին՝ «Խորէն, այստեղ այսինչ կտորը քիչ մը ալլապէս ըլլալու է, այսինչ կտորը քիչ մը տեղը չէ նստած»։ Ես նորից կ'աշխատէի այդ գործին վրայ, այդ դիտողութիւններին եւ վերջապէս անոնց բաւարարութիւն տալէ ետք, Վեհափառը երբ կը հաւանէր, կ'ըսէր՝ «Խորէն, կատարեալ է, անցիր առաջ»։ Եւ կը ստեղծուէր յաջորդ գործը։ Եւ այսպէս, ես յիշում եմ «Սուրբ, Սուրբ»-ի ստեղծագործութեան ընթացքը երբ եկաւ «Ովսանաններու» բառերու բաժինը՝ Վեհափառ Հայրապետը ինձ յանձնարարեց եւ ասաց որ «Ովսանանները» թող առանձին առանձին ձայներուն ընդմէջէն բխին», գաղափար մը որ հետաքրքիր էր ինձի համար։ Ես եկայ, հիմնովին փոխեցի գրածս եւ «Ովսանաններ»-ը տալով մէկ պատճեններուն, մէկ ալթօներուն, մէկ թէնօրներուն, մէկ սօփրանօներուն, ստեղծուեց բօլիֆօնիք ռճով գործ մը, որը յաջողուած կարելի է համարել։

Հետաքրքրական է նաեւ «Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ» գործի ստեղծումը։ Վեհափառ Հայրապետը տուաւ ինձ այն գաղափարը որ Քրիստոսի մեր մէջ յայտնուելը հաւատացեալ մեր ժողովուրդին համար մեծ գաղափար մըն է եւ ըսաւ ինձի. «Խորէն, այս համարը պէտք է լինի կատարեալ, վերին աստիճանի ոգեւորող եւ ուրախ»։

Նստեցի եւ ստեղծագործեցի «Քրիստոս ի մէջ» եւ «Ողջոյն» համարները, որոնք նոյնպէս բօլիֆօնիք ռճով գրուած գործեր են եւ կարծում եմ որ շատ հեշտ է սորվեցնել երգչախումբերուն, չնայած այն բանին որ բարդ կը թուի։ Չայնատարութիւնները առ հասարակ ողջ պատարագի ընթացքին, ես կատարել եմ այնպէս՝ որ բոլոր սիրողական երգիչները կարողանան կատարել, բոլորը գրուած են շարականային երգեցողութեան սկզբունքներով։

Մեղեդիները ստեղծուած են հնդարեան ռճից։ Ես կարող էի նոյնպէս գուսանական, աշուղական Սայաթ Նովայի ժամանակաշրջանի երգեցողութեան ռճը օգտագործել, բայց ես ուզեցի գեղջուկ երգեցողութիւնը ընտրել իբրեւ առաջնորդող ռճ ինձ համար, եւ միշտ հարապատ մնալ ուզեցի այդ ռճին։ Կարծում եմ որ ինձ յաջողուել է այդ անել։

Գալով ստեղծագործութեան բովանդակութեան սիւժէին դէքսդի հետ աղբնչուող հարցերին, աշխատեցի հարապատ մնալ դէքսդին բովանդակութեանը, յատկապէս հայկական շեշտադրութեան սկզբունքին։ Գաղտնիք չէ որ հայերէն շեշտը միշտ համընկնում է բառի վերջին վանկի ձայնաւորին վրայ եւ որ երաժշտութեան շեշտը անպայման պէտք է նոյնպէս խօսի դէքսդի շեշտի հետ, չոր օրինակ, բարեխօսութեանը, մօր քո եւ կուսի՝, ընկալ պաղաչա՜նս քոց պաշտօնէ՜ց, ինչպէս շեշտադրում են վերջին վանկերը բառերի վերջում, պէտք է շեշտ ունենայ նաեւ երաժշտութիւնը որեւէ ձեւով, տեւողութեան երկարացման սկզբունքով եւ կամ փոքրիկ բօրդամէնթօներով (իմա՝ մէկ հնչիւնէն միւսը սահունօրէն անցնելու կերպ Լ. Մ.) կամ նաեւ ինչո՞ւ չէ, *արքէնդներով* (շեշտ), եւ միշտ այս *մոմենդը* (պահը) պէտք է նկատի ունենայ ստեղծագործողը։ Ես ջանացել եմ այդ անել, այդ սկզբունքը պաշտպանել պատարագի սկզբից մինչեւ վերջը բոլոր համարների մէջ։

Յատկանշական մէկ ուրիշ կողմ ստեղծագործութեանց շարքի մէջ, ասեմ որ նախադասութիւններ կան որոնք պատմողական են. չոր օրինակ «որ հանապապ կերակրես ցմեպ» այսպիսի պատմողական նախադասութիւնների մէջ, աշխատեցի մտածել, այնպէս անել որ երաժշտութիւնը նոյնպէս լինի պատմողական բնոյթ։ Երբ պատմողական նախադասութիւնը վերջնապէս յետոյ գալիս է աղայական, խնդրողական մէկ ուրիշ նախադասութիւն, չոր օրինակ «առաքեալ ի մեզ ցհոգեւոր քո ցօրհնութիւն» այստեղ, ինչպէս տեսնում ենք, կալ

խնդրողական, աղաչական նախադասութեան ձեւեր, որը երաժշտութեան մէջ նոյնպէս պէտք է ունենայ իր խնդրողական, աղաչական ձեւերը:

Այսպիսին եւ կ'ասէի գիտական հարցերը նոյնպէս, նկատի ունենալով ստեղծել եմ այս գործը: Կարծում եմ որ մեր ականջները վարժուած են աւելի շատ Եկմալեանի պատարագի երգեցողութեանը, քայց իւրաքանչիւր ստեղծագործութիւն լսելով է դառնում հարապատ եւ եթէ մեր ականջները նոյնպէս վարժուեն, դա կը դառնայ մեզ համար հարապատ երգեցողութիւն: Դա ասում եմ իմ փորձից եւ Մայր Աթոռ Սրբ. Էջմիածնի միաբաններուն փորձից, որ սկզբնական շրջանին իրենց ականջներուն միշտ խորթ կը թուէին ստեղծագործութեան կատարումը, սակայն վերջին շրջանին ինձ մօտենում էին եւ ասում՝ «Մաեսթրօ, ձեր գրած պատարագը դարձել է չափազանց շատ հարապատ մեզ համար: Չարմանալի էր որ սկզբում մենք չէինք հասկանում պատարագի խորութիւնը, թարմութիւնը, հայաշունչ ոճը եւ աղօթքի ոգին: Պատարագը խորապէս թափանցել է մեր հոգիների մէջ»: Թերեւս այս էր պատճառը որ Ամենայն Հայոց Վապգէն Վեհափառ Հայրապետը կարգադրեր էր որ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի վանքին մէջ՝ երգուեն երեք պատարագները, մէկ կիրակի Կոմիտաս, յաջորդը՝ Եկմալեան եւ երրորդ կիրակին՝ Խորէնեան եւ այսպէս ամբողջ տարին շարունակ:

Ահա այսպիսի մի քանի մեկնաբանութիւններն էին որ ուզում էի յանձնել քու ուշադրութեանդ, սիրելի Լեւոն: Ես կարծում եմ որ մեզ հայերիս համար իւրաքանչիւր մի աշխատանք որ կատարում է Հայ Ազգի հոգեղէն աշխարհէն ներս, դա լինի մայր հայրենիքի այսօրուայ ծաղկուն շինարարութիւնը, դա լինի Մայր Աթոռ Սրբ. Էջմիածնի կամարներից ներս եղած շինարարութիւնը եւ կամ որեւէ մի կառոյցի ստեղծումը, դա լինի մշակութային հոգեւոր կեանքի մէջ, մեզ բոլորիս համար ուրախացնող երեւոյթ է. եւ ամենից շատ ուրախանում եմ այս տեսանկիւնից:

Ստեղծագործութիւնը աւարտուեց 1983 թուականին եւ կատարեցինք Մայր Տաճարին մէջ, Հայաստանի Պետական կոնսերվատորիայի երաժշտագէտների յանձնախումբի առջեւ՝ որի նախագահն էր կոմիտասագետ Փրոֆ. Ռոպերթ Աթայեանը, Մարգարիտ Բրուտեան՝ նոյնպէս փրոֆէսոր եւ Մանուկ Մանուկեանը՝ տոգենդ: Այնտեղ կային նաեւ այլ երաժշտագէտներ հրաւիրուած Վեհափառ Հայրապետի կողմից:

Բոլորի կողմից արժանացայ հաւանութեան, որոշ սրբագրութիւններ, փոփոխութիւններ առաջարկուեց: Յետագային դրանք նոյնպէս կատարեցի: Քեզ ուղարկած տարբերակը ուրեմն վերջնական տարբերակն է: Ուրախ եմ քեզ յայտնելու որ 1984-ի Հոկտեմբերի 20-ի Վեհափառ Հայրապետի սրբատառ կոնդակով արտօնուեց այս գործը կատարելու Հայաստանեայց Առաքելական բոլոր եկեղեցիներում իբրեւ *Խորէնեան Պատարագ*:

Լեւոն ջան, դու իմ հարապատն ես եւ կարծում եմ որ՝ դու նոյնպէս շատ պէտք է ուրախ լինես այս ստեղծագործութեան գրելուն համար:

Ցանկանում եմ քեզ նոյնպէս առողջութիւն, յաջողութիւն քո ստեղծագործական եւ կատարողական կեանքում: Իւրաքանչիւրս որ կու գանք հիւրի նման այս աշխարհի երեսին, կ'ապրինք եւ մեր մի փոքրիկ լուման պարտաւոր ենք դնելու եւ այդպէս հեռանալու այս աշխարհից. սա է հրամայական պահանջը հայ ազգին եւ եթէ չենք անում այդ, դա չի կարող ներել Ինքը՝ Աստուած: Այս սկզբունքն է ինձ առաջնորդում ամենից առաջ, ո՛չ թէ փառքը, ո՛չ թէ իմ անուան տարածումը, եւայլն:

Իմ խորին շնորհակալություններն եմ յայտնում ձեր բոլորին, բոլոր նրանց ովքեր կարող են ինձ ունկնդրել»:

Հարկ է ընդունիլ որ Խորեն Մեյխանեճեան, զուտ երաժշտական տեսա-կետով կամ իմաստով, բացառիկ է արտասովոր պայմաններում էջ սկսած է ստեղծագործել իր պատարագը: Ունենալով իր տրամադրության տակ արհեստավարժ երգչախումբ, եկեղեցական հյօր մթնոլորտ եւ միանգամայն հոգեկան զօրաւոր մղիչ ոյժ ու քաջալերանք Երջանկայիշատակ Վեհափառ Հօր՝ Վապգէն Ա.ի եւ վերջապէս իր maître de chapelle-ի հանգամանքը եւ առաւելութիւնը՝ ինչպէս եղած են ընդհանրապէս 16-րդ, 17-րդ դարերու եւրոպական սրբապան երաժշտութեան տիտանները:

Այս ապդակները՝ անկասկած իրեն մեծապէս օգնած են, սակայն պէտք է մոռնալ, որ դժուար կրնայ եղած ըլլալ ձերբապատուիլ ուրիշ պատարագի մը երաժշտութենէն եւ թէ իր ենթագիտակցութեան մէջ՝ ապդուած չըլլալ Եկմալեանի մշակումով պատարագէն եւ «արդէն իմացած» ի տպաւորութիւն չտալու համար:

Կայ նաեւ մետալիկ հակառակ երեսը եւ կարեւոր է նկատի ունենալ այդ ժամանակուան պայմանները, զորս Մայր Աթոռի միաբանութեան իր աշակերտներէն մէկը, այսօր Զենոբ Քինյ Նալպանտեան կ'արտայայտէ հետեւեալ խօսքերով՝
«Համայնավարութիւնը իր աղէտաբեր ծնունդէն մինչեւ իր արժանի վախճանը՝ շատ ծանր կշռեց հայութեան վրայ: Զանգուածային սուր ու անդուլ հալածանքներու շարան մը շրթալարկուեցաւ կրօնքի դէմ: Առ հետեւանս այս աննպաստ ու վտանգաւոր դիրքաւորումին՝ դժոխաբարոյ ու աննկարագիր մարդիկը անտեղի արքուններ կալմակերպեցին ու հապարաւոր անմեղունակ կեանքեր հնձեցին: Հայոց սուրբ կրօնը կատաղիօրէն հալածուեցաւ իր բանիմաց սպասաւորները՝ կրօնաւորներն իրենց աչքերը փակեցին մութ զնտաններու եւ կամ սառնամանիքներու մէջ: Այս անիրաւ հալածանքէն ոչ ոք վերժ մնաց, ո՛չ բարի ու շինարար հաւատացեալը, ո՛չ խոնարհ ու ծառայասէր քահանան եւ ո՛չ ալ ազգիս նուիրեալ Վապգէն Վեհափառ Հայրապետը: Այսպիսի դժնդակ ու անբաղձալի տարիներուն էր որ Պարոն Խորենը լծուած էր սուրբ ու նուիրական աշխատանքի մը, պատարագի յօրինման: Պատարագ գրելը յանդգնութիւն էր այդ տարիներին: Ան ի զին ամէն զոհողութեան, վճռած էր զլուխ հանել անկարելին, ապաւինելով Նախաինամութեան պարգեւած ոյժին ու պաշտպանութեան, արհամարհած էր խոչընդոտներն ու ՍՊԱՌՆԱԼԻՔները, ժամն էր ցուցադրելու հոգեկան արիութեան եւ պատասխանատւութեան պագցումին»:

Խորեն Մեյխանեճեանի ստեղծագործութեան մէջ կայ զանազանութիւն առանց տափակութեան ու խուսափում՝ կրկնութիւններէ. կայ ճաշակ, նուրբ զգայնութիւն եւ դաշնաւորման սիրանք:

«Բարեխօսութեամբ»ը հանդիսաւոր եւ վեհ երաժշտութիւն մըն է, թէ՛ մեղեդիական եւ թէ՛ դաշնաւորման իմաստով յաջող հիւստածք մը:

Նորութիւն է «Քրիստոս Ծնաւ» կամ «Յարեաւ»ը իր յաջորդական, հետեւեղական եւ պարտադրիչ բազմիցս նոյն յատկանշական «երկու բառերուն» կրկնութիւններով, ինքնատիպ ճարտարապետութեամբ ալիք առ ալիք կը տարածուի, կը հեռանայ ի փառս աշխարհի՝ մեծ Աւետիսը ծանուցանելով:

Զափապանց կը սիրեմ իր «Քրիստոս ի մէջ»ը, ուր ժողովուրդը յոտնկայս իրարու կը փոխանակէ իրեն տուած «Ողջոյն»ը, երաժշտական fugue-ի յաջող կառոյցով եւ յաջորդական խաղերով կը ստեղծուի շարժում, իրար անցում, փոխանցում, իրարայաջորդ մուտք

բոլոր ձայնական խմբաւորումներու եւ դեռ մէկ չամբողջացած մեղեդին կը յայտնուի յաջորդին մէջ, տալով երաժշտական կենդանի պատկեր մը:

Արդէն ինքն ալ մասնաւորապէս կը ծանրասայ այս «համարին» եւ հոս կը գործածէ *բօլիֆօնի*, բազմաձայնութիւն բառը, այսինքն թէ երկու եւ ասելի ինքնուրոյն նկարագրի մեղեդիական գիծերու միատեղ գործածութիւն - *contrepoint* - եւ թէ *fugue*-ի՝ բազմաձայն երաժշտական երկ, երեք կամ չորս ձայնով, հիմնուած նմանակումի վրայ:

«Սուրբ, Սուրբ», յուզիչ, զգայուն, երկնային եւ «Ովսաննա»ներու նոյնպէս յաջորդաբար կրկնուած չորս ձայնախումբերէն, աղաղակներու նման կը բարձրանան երկինք:

Առանց մանրամասնութեանց մէջ մտնելու, «Յամենայնի օրհնեալ»էն «Հոգի Աստուծոյ» շարքը հեպտասի է, հաճելի եւ հեշտալուր:

«Ամէն եւ ընդ հոգւոյդ քում», դարձեալ զգայուն, աղերսական մեղեդիական յղացում մըն է, զոր Վեհափառ Վապգէն Ա. կը սիրէր իմանալ զանազան հանդիսութեանց ընթացքին, ինչպէս նաեւ Արա Պարթեւեանի «Մայր եւ կոյս»ը երգուած հանգուցեալ Լուսինէ Չաքարեանի կողմէ:

Մնացեալ շարքին մէջ, չափազանց քիչ կը գտնեմ ինծի նորութիւն չբերող հատուածներ: Իսկ «Տէր Ողորմեա»ն թախանձագին, ունի թոյիչք եւ վերջապէս «Եղիցին» ուրախ է, փայլուն, կեանքոտ եւ ճոխ:

Խորէն Մէյխանէճեան քանի մը տարիէ ի վեր Նիւ Եորքի Սուրբ Վարդան Մայր Տաճարին *maître de chapelle*-ն է եւ մեծ աշխատանք կը տանի Միացեալ Նահանգներու արեւելեան ափին վրայ, ի բաց առեալ Պոսթոնի շրջանը:

Կը յուսամ թէ կարողացայ գաղափար մը տալ ու ծանօթացնել սոյն պատարագը, որպէսզի ասելի զանազանութիւն, ճոխութիւն ու հարստութիւն բերենք Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիէն ներս: Կը խորհիմ որ պէտք չէ վախնալ նորութիւններ բերելէ, կարծելով որ կրնայ խրոչեցնել մաս մը հաւատացեալներ: Կարելորդ՝ ապագան ու երիտասարդութիւնն է, որ կարելի պիտի ըլլայ նոր սերունդը մօտեցնել եկեղեցիին եւ անոր ընդմէջէն հոգեւոր երաժշտութեան:

Ուրեմն, 1700-ամեակը թող ըլլայ 21-րդ դարու սեմին Հայ Սրբազան հոգեւոր եւ եկեղեցական երաժշտութեան նոր Ոսկեդարի մը սկիզբը:

ՏԲԹ. ԼԵՒՈՆ ՄՈՄՃԵԱՆ

Ծանօթ.- Երաժշտական բառերու, եզրերու հայերէն թարգմանութիւններու եւ սահմանումներու համար օգտագործած եմ, Փարիզի Մայր Տաճարի երգչախումբի ղեկավար՝ Կոմիտաս Գեորգեանի «Երաժշտական բառարան»ը:

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԲԱՌԱԿԵՐՏՈՒԹԵԱՆ ԱՐՈՒԵՍԸ

Հայոց լեզուի բառապաշարը, որ ամփոփուած է մեր տպագիր բառարաններուն մէջ, մշտական փոփոխութեան մէջ է եւ կարիք ունի վերանայման, վերանորոգութեան ու վերակերտութեան:

Հայոց լեզուի պատմութենէն մեզի յայտնի է թէ Հայերէնի բառազանձը, հազարամեակներու ընթացքին, մեծամեծ փոփոխութիւններ կրելով, ինքզինք յղկած, մշակած ու հարստացուցած է՝ կիրառելով բառաշինութեան բոլոր հնարաւոր միջոցները: Այս իմաստով, մեծ թիւով բառեր մաշելով եւ հիննալով, գործածութեանէն դուրս մղուած են, այլ բառեր, իմաստափոխուելով՝ կորսնցուցած են իրենց թարմութիւնը, այժմէականութիւնն ու ազդուութիւնը: Իմաստափոխութեան պարագային բառերն զգեցած են նոր երանգ ու իմաստ, եւ՝ կրկին մտած գործածութեան մէջ:

Հայերէնը իրեւ հնդեւրոպական լեզուաընտանիքին պատկանող լեզու, իր հիմք լեզուէն ստացած բառային սահմանափակ ատաղձին վրայ հիմնուած, դարերու ընթացքին ստեղծած է բառակազմութեան ինքնուրոյն ձեւեր եւ զանոնք յաջողապէս մշակելով եւ կիրառելով, ձեռք ձգած է շատ հարուստ բառապաշար:

Հայոց լեզուի բառապաշարի հարստացման հիմնական աղբիւրներ կը նկատուին

- ա. Արմատ կամ արմատական բառեր
- բ. Ստացուածքային բառեր
- գ. Գաւառական բառեր
- դ. Բառակազմական հնարաւորութիւններ
- ե. Բառայապաւումներ
- զ. Բառապատճենումներ
- է. Միջազգային բառափոխառութիւններ
- ը. Բայափոխութիւններ եւ
- թ. Բառալրանային բառեր

Ա. Արմատ կամ Արմատական Բառեր: Բառի անբաժանելի ու քարացած մասը, որ կրնայ, ինչպէս Աճառեան կ'ըսէ՝ «գումարուիլ ու բազմապատկուիլ», բայց չի կրնար «Հանուիլ ու բաժանուիլ»: Հայոց լեզուն ունի հնդեւրոպական ծագում ունեցող 927 արմատ: Հայոց լեզուի բառային հիմնական բառապաշարի կորիզը Հանդիսացող արմատները, ինչպէս կարելի է տեսնել, թիւով խիստ սահմանափակ են: Այս սահմանափակութիւնը անպատեհութիւն չի ներկայացներ, այլ ընդհակառակը, կ'երաշխաւորէ արմատներուն երկարակեցութիւնը, ինչպէս նաեւ հնարաւորութիւն կ'ընծայէ նորանոր ու անթիւ բառերու ստեղծման: Առ ի հետաքրքրութիւն, նշենք նաեւ որ Հայերէնը ունի 153 բնածայն եւ 3680 անծանօթ արմատ: Տեղին է յիշատակել, որ մեր լեզուի պատմութեան մէջ եղած է ժամանակ, երբ մեր լեզուն զբաղած է արմատակազմութեամբ: Արմատաստեղծման, ինչպէս նաեւ անծանցատեղծման վաղագոյն շրջանը անցած է, եւ ներկայիս, արմատական ու անծանցական բառեր կամ արմատներ չեն ստեղծուիր ու ստեղծելու կարիք ալ չի զգացուիր: Լեզուները, փոխանակ արմատական բառերու յօրինումին դիմելու, կը դիմեն լեզուական նոր իրակութեան բառակերտութեան:

Բ. Ստացումաճախին Բառեր: Հայերէն ինքնատիպ ու ինքնուրոյն բառեր, որոնք ո՛չ փոխառութիւն են եւ ո՛չ ալ հնդեւրոպական: Այս երեք հազարէ աւելի արմատներու գոյութիւնը արդիւնք է վաղագոյն շրջանի լեզուներու խաչաւորման, որուն ընթացքին պարտաւոր որոշ լեզուներ իրենց հետքը ձգած են Հայերէնի վրայ:

Գ. Գաւառական Բառեր: Այս բառերը ծնունդ են գաւառներու տարրեր խօսումաճխներու: Հայոց լեզուի շուրջ քառասուն բարբառներն ու ենթաբարբառները հազարաւոր բառեր հայթայթած են ճոխացնելով մեր բառամթերքը: Այսպիսով, ընթացիկ գործածութեան մէջ մտան՝ Թանապուր, նախապան, արտառոց եւ նման հազարաւոր բառեր: Փակագլիծի մէջ նշենք, որ գաւառական բառերու համադրումով զբաղած են Սահակ վրդ. Ամատունի, որ իր «Հայոց Բառ ու Բան» բառարանին մէջ գետեղած է շուրջ 15,000 բառ, եւ Հրաչեայ Աճառեան, որ իր «Հայերէն Գաւառական Բառարան»ին մէջ հաւաքած է 30,000 բառ:

Դ. Բառակազմական Հնարաւորութիւններ: Հայոց լեզուի բառակազմութեան միջոցները պարզապէս ապշեցուցիչ են ու անապառ: Ներկայիս, նոր բառեր կազմելու համար կը գործածուին արմատներն ու ձեւոյթները: Բաղադրութեան կամ բառաբարդութեան ճանապարհով մեր լեզուն ընդունակ է ստեղծել բաղադրեալ կամ բարդ հազարաւոր բառեր: Բառակազմական նախածանցները, միջածանցները եւ վերջածանցները մեծ հնարաւորութիւն կ'ընձեռեն լեզուին՝ բառակերտութեամբ զբաղելու: Լեզուական այս հնարաւորութիւնը առաջին առած է օտար բառերու անտեղի ներթափանցումին մեր լեզուէն ներս:

Ե. Բառայապաւումներ: Բառակազմութեան այս նոր տեսակը հնարաւոր դարձուց բառեր կազմելու՝ բառերու սկզբնագիրները իրար գօղելով. օրինակի համար, բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնը դարձաւ Բուհ, իսկ Հայաստանի պետական հրատարակչութիւնը՝ Հայպետհրատ, են:

Զ. Բառապատճենումներ: Բառապատճենումը օտար բառի բառացի ու ճշգրիտ թարգմանութիւնն է: Ասիկա մեր լեզուի մէջ ընդհանուր երեւոյթ է: Մեր նախնիք եւս դիմած են այս միջոցին՝ պատճենելով լատինական, ասորական, եբրայական, յունական, եւ այլ լեզուներու բառեր: Այս տեսակէտէն, պէտք է ընդունիլ, որ ուսներէնը շատ մեծ դեր խաղցած է արեւելահայերէնի բառապաշարի հարստացման ուղղութեամբ: Բառապատճենումով ստացած ենք՝ ինքնաթիռ (ռուս. սամալիոթ), ինքնաեռ (սամավար), հիւրանոց (կաթինիցա), օրինաչափութիւն (գաբոնոմէրնրսթ) եւ այլ բազմաթիւ բառեր: Արեւմտահայը, նոյն օրինակով, անգլերէնէ թարգմանելով ստացած է հետեւեալ բառերը՝ գորտածուկ (toadfish), արքայաքծիւ (king eagle), գորգացեց (carpet bug), ականախուռնջ (ear snail), ազատուղի (freeway), են:

Է. Միջազգային Բառափոխառութիւններ: Հայոց լեզուն չորս հազարէ աւելի բառ կամ արմատ փոխ առած է դրացի զանազան լեզուներէ՝ կամ իրրեւ արդիւնք փոխազդեցութեան, եւ կամ խիստ անհրաժեշտութեան: Փոխառու լեզուներու շարքին կը պատկանին՝ պարսկերէնը, արաբերէնը, յունարէնը, ասորերէնը, եբրայերէնը, թուրքերէնը, լատիներէնը, վրացերէնը եւ այլ լեզուներ: Հ. Հիւպէման, Ա. Մէյէ, իրենց աշխատութեանց մէջ, ինչպէս նաեւ Հայ մեծանուն լեզուաբան՝ Հր. Աճառեան, իր «Հայոց լեզուի պատմութիւն» (Ա եւ Բ հատոր) եւ Արմատական Բառարանին մէջ նշած են բոլոր այս փոխառութիւնները՝ տալով անոնց ծագումն ու իմաստը:

Ը. Բայափոխութիւններ: Այս խումբին կը պատկանին բոլոր այն փոխառեալ բառերը, որոնց բայացումը հնարաւոր է Հայոց լեզուի կանոններու համաձայն. օրինակ՝ նորմաւորել, օկուպացնել, են:

Թ. Բառարանային Բառեր: Հայերէնի բառադանձը Հարստացնելու ու ճոխացնելու տեսակէտէն մեծ է նաեւ բառարանագիրներու դերը: Բառարանները կուգան ոչ միայն խմբագրելու, այլեւ կանոնադրելու, ուղղելու, ձեւաւորելու եւ Հարստացնելու Հայ լեզուի բառերը: Հայոց լեզուն ունի ներկայիս բազմապիսի բառարաններ՝ արմատական, բացատրական, ուղղագրական - ուղղաօսական, ռազմական, բժշկական, գաւառական, լեզուաբանական, ծիսական, իրաւաբանական, շինարարական, դարձուածաբանական, կենսագրական, գրականագիտական եւն, որոնք կը պարփակեն Հազարաւոր մասնագիտական բառեր ու եզրեր: Եզրաբանական բառարանները կ'ընդգրկեն գիտութեան, արուեստի, ճարտարարուեստի ու այլ բազմաթիւ բնագաւառներու մասնագիտական եզրեր:

Հայ բառարանագիրներ մշտապէս դէմ յանդիման գտնուած են օտար բառերու, որոնց Համարժէք Հայերէն բառերը յաճախ պակասած են: Ի դիմաց այս լուրջ կարիքին, անոնք դիմած են բառակերտութեան ու ստեղծած իրենց անձնական գործնական կամ անգործնական բառերը: Մեծ Հայագէտ ու բառարանագիր՝ Նորայր Բիւզանդացի, իր Գաղղիերէն-Գրաբար մեծածաւալ բառարանին մէջ (Հրտ. 1884) զետեղած է «գնորահնար բառս կամ գնորաբանութիւնս», որոնք կամ ինքնաստեղծ են եւ կամ նորաստեղծ՝ ժամանակակից Հեղինակներու կողմէ: Ահա փունջ մը այդ բառերէն՝ ազդագրող (afficheur), ափաւոր (appaumé), բնակդմուխ (տարրագիտական բառ. inuline), սրճաղաց (moulin à café), պիտեան (արկղիկ, տուփ կարեւոր պիտոյից վանն ճանապարհի, nécessaire), Հիւանդանա (նաւ Հիւանդաց. vaisseau-hôpital), քարիեզենայ (բուսաբանական բառ. sauve-vie, rue de muraille), եւն:

1892 թուին, Մեսրոպ Նուպարեան Հրատարակեց իր Ֆրանսերէն-Հայերէն աշխարհիկ բառարանը, որուն յառաջաբանին մէջ Հեղինակը բացայայտօրէն կ'ընդունի, թէ իր ապրած շրջանին, մեր լեզուն «գրական եւ գիտական ըստ ամենայնի մշակեալ Ֆրանսերէնի մը կը ճակատէր դէմ առ դէմ, ճակատում՝ զոր Հնարին ընելու Համար Հարկ կը լինէր դիմել միահամուռ ամէն կարելի աղբիւրներու, քրքրել պրպտել չէ թէ միայն Հին եւ նորագոյն դարերու Հայերէնն ... այլ նաեւ անձանձիր ժողովել նորակազմ անթիւ բառեր՝ որոնց մէկ մասն արհեստային եւ գիտական»: Հեղինակը նախընտրած է յարատու «կարճ ու կոկիկ» բառերն ու հոմանիշները, քան թէ՛ «գրաբառի ինչ ինչ երկար եւ խժալուր բառերը»: Պօսելով նոր բառերու կազմութեան մասին, Մ. Նուպարեան կ'արտայայտէ այն մտածումը, որ պիտի խրախուսէր «որ իր նորաբանութիւնք՝ եթէ յաջող՝ պիտի ծառայեն Հայ լեզուի ճոխութեան, պիտի դիւրացնեն թարգմանիչներու գործը, իսկ անյաջողք թերեւս դուռ պիտի բանան լաւագոյններու կերտման»: Յառաջաբանէն կ'իմանանք նաեւ որ Օտեան էֆէնտի ըսած ըլլայ, որ նորակերտ բառերուն «եթէ կէսը՝ քառորդն անգամ» ընդունուին Հառարակութեան կողմէ, այդքանն ալ կը բաւէ որ մեծ ծառայութիւն մատուցած ըլլայ Մ. Նուպարեան իր ժողովուրդին ու մշակոյթին:

Յառաջաբանի Բ. Հատուածին մէջ, Մ. Նուպարեան կը ջանայ Համոզիչ ձեւով բացատրել, որ «ի» մասնիկը իգականի յատկանիշներ բացայայտելու կարողութիւն ունի: Նոր բառեր կերտելու իր ճիգին մէջ, ան «առիւծ» բառի վրայ կ'աւելցնէ «ի» մասնիկը եւ կը ստանայ «առիւծի» բառը, իբրեւ՝ «էգ առիւծ»: Այսպիսով, «գայլ» բառին իգականը կ'ըլլայ «գայլի», «արծիւր արծուի» եւն: Զայս ստաջարկելէ ետք, «լեզուի օրէնքի դէմ մեղանշած չենք կրնար Համարուիլ ...» գրելով, թերեւս կ'ուզէ ցոյց տալ որ իր ըրածը կրնայ Հանրութեան կողմէ ընդունուիլ ու տարածուիլ: Ժամանակը ցոյց տուաւ անգործնականութիւնը այդ Հակաքերականական թելադրութեան:

Մ. Նուպարեանի բառարանին մէջ խաչանիշ կրող բառերը, որ հեղինակը ինք կազմած է, կ'անցնին հինգ հազարը: Տանք քանի մը նոյնչ աչդ բառերէն տարագարդ, խստագիծ (անգարդ, անժպիտ, austere), ստրկել (նուանել, ծառայեցնել. asservir), գրոշմաւորել (յատկանիշել, նշանագրել, caractériser), յուրան (ապակեայ շիշ ջուրի, carafe), հնդկտառ (հնդկիկ պատառ, indienne), մեքենորդ (machiniste), ոտնուռ (ձիու, եզի. javart), գերաստիճանութիւն (doctorat), եւն:

1896 թուականին, Եղիա Տէմիրճիպաշեան իր \$րանսերէն-Հայերէն բառարանի «Առ Ընթերցողս» վերնագրի տակ կը գրէ հետեւեալը. «Չորեքտասնամեայ խղճամիտ աշխատութեամբ յօրինուած նորայրեան ու նուպարեան զոյգ բառարանք պատրաստ գանձարաններ եղան ինձ համար: Այդ հոյակապ բառարաններուն վրայ իմոյս առաւելութիւնն նոր շինած բառերս կը կազմեն»: Հանրութեան օգտակար ըլլալու իր մարմաջին մէջ, ուրեմն, Եղիան ձեռնարկած է ոչ միայն բառարանագրութեան, այլեւ՝ բառակերտութեան: Ան կը յայտնէ թէ «մատենագրած պահուն» ստեղծած բառերը սովորաբար յաջող են, իսկ բառագիրքը յօրինած ատեն կազմած բառերը՝ անյաջող: Եղիան իր բառարանը գործածողներուն կը թելադրէ «զգուշեալ ընտրանօք» գործածել այնտեղ գտնուած բառերը, «զորս բնագրով՝ ականջով չինած եմ ... ինձ թոյլ չտալով յար գիտական համբերատար բառակազմութիւն»: Եղիան իր \$րանսերէն - Հայերէն գրականի բառարանի յառաջաբանին մէջ կ'ըսէ թէ ինք կազմած է հազար բառ: Հ. Ս. Մըսրոյեան (1930 թ.) իր «Երկու խօսք»ին մէջ կ'ըսէ թէ Եղիա Տէմիրճիպաշեանին նորակերտ բառերը «քառասուն տարիներէ ի վեր մեր գրականութիւնը չկրցաւ իւրացնել» եւ «ժամանակը չնուիրագործեց զանոնք»:

Փրոֆ. Բ.Յ. Չազմագճեան իր Անգլերէն-Հայերէն ընդարձակածաւալ բառարանի Յառաջաբանին մէջ կը գրէ. «Կան հազարաւոր բառեր, գիտական, գրական եւն. որոնք նոր են Անգլիաճայ բառարանի մը համար, եւ որոնցմէ շատերուն համար Հայերէն բառ մը կ'երտել անհրաժեշտ էր»: Յարգելի բառարանագիրը կազմած է բազմաթիւ բառեր, սակայն, ինչպէս ինք կ'ըսէ, «անպատճառ Հայերէն բառեր գտնելու մարմաջին համամիտ չենք. կան բառեր որ չեն թարգմանուիր. կան ալ որ եթէ թարգմանուին իսկ անշնորհ եւ անճաշակ դուրս կուգան. այդպիսիներու պարագաներու մէջ ուղղակի Եւրոպական բառը որդեգրել աւելի նպատակայարմար է: Մենք չենք կրնար Չինական պարփապ մը քաշել մեր լեզուին շուրջ, եւ եթէ քաշենք ալ յառաջգիմութեան սահմանը կը փակենք»: Պր. Չազմագճեանի ինքնաստեղծ բառերը նշանակուած են վերջադիր աստղանիշով: Անոր նորակերտ բառերէն յիշենք հետեւեալները՝ երկարժեշիշ (double standard), կժածուկ (jugfish), ծայրատերեւ (jugulum), ասրածուկ (mallotus), ծամելոտն (malipes), նախակենդան (protozoic), վերափոխարկել (permute), եւն:

Ոչ միայն բառարանագիրներ, այլեւ գրողներ, հասարակական գործիչներ ու մանաւանդ թարգմանիչներ, զբաղած են բառակերտութեան արուեստով: Այսպէս, Է. դարուն, Թէոդորոս Գոթենաւոր կ'երտած է իր ոճին մասնայատուկ բազմաբարդ բառեր, ինչպէս հրալուսաճաճանչադեղնութիւն, լեռնագագաթնակատարահերձ, եւն: Մեր գրականութեան մէջ նշանաւոր է տասներորդ դարու հեղինակ ու իշխան Գրիգոր Մագիստրոս՝ իր խրթնաբանութեամբ ու խիստ բարդ բառերու ու ոճերու գործածութեամբ: Նորակերտ բառերով հրապարակ եկած է մի ոմն Վարդան Յունանեան, 1671 թուին: Հայագէտ Մատթիա Գարագաշեան կազմած է «մանրագէտ» ու «հեռագէտ» բառերը: Մեր դարաշրջանէն վերջներք Նահապետ Ռուսինեան, որ կազմած է իր անձնական բառերը բառկապ (իբրեւ չաղկապ), բառցոյց (իբրեւ բառարան): Թովմաս Թէրզեան հնարեց «աստնոյշ» բառը իբրեւ «պաղպաղակ» եւն, որոնցմէ ոչ մէկն ալ հող չգտնելով ի սպառ չքացած են:

Հայաստանի խորհրդային տարիներուն, հայութիւնը թեւակոխեց նոր ու ան-
նախընթաց շրջան, որուն ընթացքին փոխուեցան հասարակարդը, կենսամակարդակն
ու մշակոյթը: Նոր կենսապայմաններն իրենց հետ բերին նոր հասկացութիւններ ու
բառեր: Այս շրջանին, ջնջուեցան ու հրապարակէն ընդմիջտ անհետացան
նախախորհրդային շրջանին պատկանող բառեր, ինչպիսիք էին՝ հոգաբարձու,
ծխատէր քահանայ, ծուխ, գութան եւն, եւ անոնց փոխարէն հրապարակ եկան
հետեւեալ բառերը՝ կողխոզ, սովխոզ, սովետ, ռեսպուբլիկա, պիոներ, աշխօր,
գօրախիւն, վազքուղի եւ այլ նման հազարաւոր բառեր:

Խորհրդային շրջանին, արեւելահայերէնը եթէ մէկ կողմէն քաղաքական,
տնտեսական ու մշակութային նորագոյն պայմաններէն ու իրավիճակէն ելլելով
սկսաւ նոր բառերով հարստացնել հայոց լեզուի գանձարանը, սակայ միւս կողմէն,
չարաչափելով իրեն տրուած այս բարեպատեհութիւնը, սկսաւ ռուսերէնի խողովակով
ողողել հայերէնը օտար բառերով: Ուղղակի բառապաշարի տեղաշարժ էր կարծէք
տեղի ունեցածը: Այս երեւոյթը արդարացնողներուն հիմնական
պատճառարանութիւնը այն էր, որ բառապաշարի տեղաշարժը արդիւնք էր հին
հասկացութիւններու, բառերու, ոճերու եւ դարձուածքներու աստիճանական
մահացման ու նորերու բացայայտման: Այս արտասովոր երեւոյթին ցաւալի ու
վնասաբեր կողմը այն եղաւ, որ մեր լեզուն անարդարօրէն ու մանաւանդ
անտեղիօրէն ծանրաբեռնուեցաւ օտարամուտ ու անախորժ բառերով, ինչպիսիք էին՝
կոնֆերանս, մայոր, տրադիցիա, ֆիլոլոգիա, օկրուզ, օկուլեար, կոնդենսացում,
կոմպրեսոր եւն: Հայերէնն անոնց համարժէք ունէր՝ համագումար, հրամանատար,
աւանդութիւն, բանասիրութիւն, շրջան, ակնապակի, խտացում, ճնշակ: Կարիք կա՞յ
նշելու որ ռուսերէնի ազդեցութիւնը արեւելահայերէնի վրայ այնքան զօրաւոր էր,
զգալի ու ակներեւ, որ որոշապէս փոխեց նաեւ արեւելահային
լեզուամտածողութիւնը: Կարգ մը ռուսական ոճեր ու դարձուածքներ ներկայիս կը
գործածուին իրրեւ հարազատ ձեւեր. այսպէս՝ «ամուսնանալ մէկի վրայ», «նամակ
գրել մէկի վրայ», «ծնուել գրագէտի ընտանիքում», «մեզ մօտ չկան վատ բարքեր»,
եւն:

Արեւմտահայ տաղանդաւոր բանաստեղծներէն՝ Միսաք Մեծարենց,
անդրադառնալով օտարամուտութեան, իրաւամբ կը գրէ. «Օգտուինք եւրոպական
լեզուներու նորանոր ու թարմ արտայայտութիւններէն, բայց չմոռնանք գրաբարին
յուրօրին շտեմարաններէն օգտուիլ մանաւանդ: Ինչո՞ւ մեր հացը գետին ձգենք ու
մուրացիկ, ուրիշին ետեւէն վազենք ...»:

Ինչպիսի՞ մօտեցում ցուցաբերեց Արեւմտահայը այս խիստ կարեւոր, բարդ ու
հրատապ հարցին: Արեւմտահայը եղաւ զգոյշ, խոհեմ, հեռատես. մնաց բծախնդիր եւ
աւանդապաւ: Ջանաց հայ ընտանի՝ լեզուն գործածել ի դիմաց օտար բառերու:
Հայացուց եւ հայակնիք դրոշմաւորաւ իւրաքանչիւր բառին: Հեռու մնաց
օտարաբանութենէ՝ ուծանալու մտավախութենէ եւ լեզուն խաթարելու, եղծելու
մտահոգութենէն մղուած: Կար նաեւ անչափ փոխառութեանց հարցը: Այստեղ, ի
մասնաւորի պէտք է յիշել «պոլսահայ բարբառի փոխառութեանց
չափազանցութիւնը», որուն հետեւանքով «Հայերէն բառերը խեղդուած էին
թուրքական բառերի հեղեղի մէջ»: Այս երեւոյթը պատճառ եղաւ որ մտաւորական
խաւը վերջնականապէս սթափի իր խոր թմբիրէն եւ զգուշաւոր միջոցներու դիմէ՝
կանխելու համար լեզուի անդարձ կորուստը: Հր. Աճառեան իր «Հայոց լեզուի
պատմութիւն» գրքի երկրորդ հատորին մէջ, ուր կը խօսի աշխարհաբարի կամ նոր
հայերէնի յառաջացման ու զարգացման մասին, կ'անդրադառնայ այն կարեւոր
երեւոյթին, որ Պոլսոյ մէջ, ԺԹ. դարու կէսերուն եւ վերջերուն, ընդհանուր շարժում
կար օտար բառերը հայացնելու: Թուրքերէն բառերը կը հայացուէին իսկ չգտնուելու
պարագային՝ նորերը կը կերտուէին: Հայոց լեզուի բարենորոգիչները հետեւողական
մեծ աշխատանք կատարեցին լեզուն մաքրագլուելու օտար տարրերէն եւ այն օժտելու
նոր ու հարազատ բառերով: Այս «օտարամերժ ոգին» արեւմտահայը գորդաբեց նաեւ

«Եւրոպական բառերի հանդէպ»: Չհանդուրժեց ո՛չ մէկ օտար բառ: Օտար բառերու անհանդուրժելիութիւնն իբրեւ հիմնակէտ ունենալով, արեւմտահայը այժմ այս ավերակ վրայ կը գործածէ՝ որմագդ (poster), արտահոսք (influx), բազմահամադրական (polysynthetic), ներմաքմաւորեալ (incorporative), լսող-տեսողական (audio-visual), ազդալոյս (traffic light), արճիտ (caffeine), իւղցան կամ եղցան (gravy), կուտակիչ (battery), հեռարձակում (telethon), հեռատիպ (fax), ելեքտրասնուցիչ (generator), նաւագնացութիւն (cruise), ծրագրաւուծում (deprogramming), կենսոլորտ (environment), եւն:

Բառակերտութեամբ կը զբաղի քիչ թէ շատ ամէն գրագէտ: Բառաշինութիւնը արուեստ է: Կը պահանջէ բազմատեղեակութիւն հին ու նոր արմատներու եւ ածանցներու, բարձր ճաշակ, ներքին զգացողութիւն ու նրբաճանաչում: Այս օտար ավերակ վրայ, ներկայ կենսապայմաններէն ելլելով, կարիքը կը գգանք նոր բառերու, որպէսզի կարենանք ճշդագոյնա եւ հարազատագոյնա արտայայտուիլ: Կ'օգտուինք հայոց լեզուի բառագանձը հարստացնելու համար սահմանուած ու ընձեռուած բոլոր հնարաւոր միջոցներէն (բառակազմութեան օրէնքներ, բարդացում՝ իսկական բարդութիւն, անիսկական բարդութիւն, ածանցում, յապաւում) եւ կը ատեղծենք մեր գիտութեան ու ճաշակին համաձայն բառեր: Ձայս քանիէ ետք, պէտք է հրապարակա խոստովանինք, որ ամէն ոք չունի բացառիկ շնորհն ու նուրբ ճաշակը՝ մնայուն, ճկուն ու գեղեցիկ բառեր կերտելու: Գեղեցիկ ու գործնական բառեր են ներկայիս՝ կրթաշրջան, դրամարշաւ, ընտրապայքար, հայեցակարգ, մայրուղի, եւն: Ասոնց աւրնթեր հրապարակը լեցուն է բազում այլ բառերով, որոնք հեռու են գործնական ըլլալէ. օրինակ փոշակուլ (գորգի մէքենայ), չողեզութան (թրաքթոր), եւն: Բառակազմութեան մէջ նկատի պէտք է ունենանք հետեւեալ կենսական կէտերը, եթէ կը փափաքինք որ նորակերտ բառը մնայ մշտական գործածութեան մէջ եւ մաս կազմէ մեր լեզուի բառամթերքին:—

Ա. Կազմել կարճ, կոկիկ, դիպուկ, դիւրահաշու, փորժաւոր, հանրամատչելի ու գործնական բառեր: Բառական յաջող բառեր են՝ սահիկ (slide), արճիտ (caffeine), ճչակ (horn), հեռատիպ (fax), եւն:

Բ. Խուսափիլ օտար արմատներ գործածելէ եւ դիմել գրաբարի կամ աշխարհաբարի արմատ բառերուն՝ կազմելու նորանոր բառեր. այսպէս, փոխանակ «նորմալորել» բայը գործածելու, առնել «կանոնաւորել» բայը, եւն:

Գ. Հեռու մնալ բառարանային, անգործածելի դարձած, բորբոսնած ու արուեստական բառային կաղապարներէ: Վերցնել միայն կենսառնակութիւն ունեցող ու կենք բուրոյ արմատները. օրինակ, բառարաններուն մէջ կը գտնենք «տուրմ, կոլահատ» բառերը իբրեւ «չոքոյայ», կամ «ցքի» իբրեւ «անուշահոտ»: Ո՛վ կը յանդգնի այսօր այս բառերը գործածել մանաւանդ իրենց ածանցեալ ու բարդացեալ ձեւերուն մէջ (օր. տրմային, տրմատուն, տրմահամ, ցքահոտ): Պէտք է մէկընդմիտ հրաժարիլ անգործնական բառերէ եւ հետամուտ ըլլալ նորերու կազմութեան: Լեզուները բարեշրջման մէջ են անդադար: Կը մերժեն խորթն ու անատկորը եւ կ'ընդունին պարզ, գեղեցիկը ու հնչեղը:

Աճառեան կ'ըսէ: «Ընդհանրապէս մեր մէջ բացասական կարծիք է տիրում նորակերտ բառերի հանդէպ, որոնք անարգական ձեւով էլ կոչում ենք "թխած բառ": Այս բանը սխալ է ընդհանրապէս նորակերտ բառերի մեծ մասի համար»: Այս անցեալի անխմատ ու վնասակար վերաբերմունքը դէպի բառակերտութիւնը հիմնական փոփոխութեան ու վերանայման կը կարօտի եթէ չենք ուզեր լճացնել ու անշարժացնել հայոց լեզուն:

Ներկայիս, մեր հոգեւոր գրականութեան մէջ, բառակերտութեան ճիւղին մէջ, իր մեծ նպաստը կը բերէ Գարեգին Ա. Կաթողիկոս, որ իր բարձրաճաշակ, նորագէտ ու գեղեցկահիւս բառերով կը զարդարէ իր գրութիւնները: Մի քանի տարի առաջ, անձնական հանդիպումի մը ընթացքին, երբ նիւթը բառակերտութեան արուեստի վրայ էր, Վեհափառին ուշադրութեան յանձնեցի իր գիրքերուն մէջ գործածուած ինքնատեղծ բառերու պարագան: Վեհափառը յայտնեց որ ինք յատուկ ջանք չի թափեր նոր բառեր կերտելու, այլ իր մօտ այդ երեւոյթը ինքնարուեստ է, որ է ըսել՝ բառերը կը կազմուին առանց դժուարութեան ու գերազոյն ճիգի: Յիշատակենք Վեհափառին բառերէն հետեւեալները՝ հայաղել, հայուղի, հայազնաց, հոգեմտաւոր, հոգեձուլարան, հոգեմշակութիւն, վերաբիւրեղացում, վերհաղորդութիւն, ինքնանուիրում, ինքնըմբռնում, ինքնակերտում, ինքնավատնում, ինքնատուերացում, ինքնիրագործում, սովորութեանականացում, լուսաւորչակնիք, Աստուածաճառագայթ, Յիսուսագգեստ, երկնագլիծ, աւետարանագլիծ, եւն:

Բնական է, կարելի չէ գուշակել թէ ո՛ր բառերը հոգ գտնելով պիտի ընդհանրանան. ժամանակը ցոյց պիտի տայ անոնց մնայուն կամ կարճատեւ ըլլալը: Իւրաքանչիւր բառի արմատացումն ու տարածումը անտարակոյս կախուած է ժողովուրդի գործածութենէն: Ժողովուրդը ինք կը տնօրինէ բառերու ճակատագիրը: Մինչ այդ, սակայն, բառակերտութեան արուեստը կը շարունակուի գոհացում տալու գիտութեան, արուեստի եւ այլ բազմաթիւ բնագաւառներու տեղծած պահանջներուն:

Այստեղ, մեր գրութեան աւարտին, յարմար կը համարենք յիշատակել որ հայոց լեզուն ներկայիս խիստ կարիք կը զգայ «Նորակերտ Բառերու Բառարան»ի, ուր գետնդուած ըլլան ոչ միայն նորակազմ բառերը, անոնց իմաստն ու համապատասխան օտար բառերը, այլեւ նշուի անոնց հեղինակը, տեղն ու ժամանակը: Աճառեան իր «Արմատական Բառարան»ի մէջ հաւաքած է չորս հազարէ աւելի նորակերտ բառեր: «Այս թիւը շատ ու շատ մեծանալու կարիք ունի», կը գրէ յարգելի գիտնականը:

ՋԵՆՈՐ ՔԶՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՒՍՏՐԱԼԻՈՅ ԹԵՄԷՆ
ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ՝ ՆՈՐ ԶԵԼԱՆՏԱ

Գերշ. Տ. Ադան Արքեպս. Պալիոգեան, ընդառաջելով Նոր Զելանտայի Օգլընտ ֆաղափի մէջ հաստատուած Նոր Զելանտայի Հայոց Միութեան հրաւերին, Շր. 6 Յունիս 1998ի երեկոյեան մեկնեցաւ Օգլընտ Նոր Զելանտա: Առաջնորդ Սրբազան Հայրը Օգլընտի օղակայանին մէջ դիմաւորուեցաւ Վարչական կազմի, գաղութի անդամներու եւ Հոնկ Գոնկի ազգայիններէն Տիար Ժագ Մաքսանի կողմէ: Տիար Մաքսան, նոյն առաւօտուն Օգլընտ ժամանած էր, Առաջնորդ Ս. Հօր Թեմական այցելութեան ընկերակցելու:

Կիր. 7 Յունիսի առաւօտուն, վարչութեան ատենապետ, Տիար Արա Օվաննեսօֆֆի տան մէջ տեղի ունեցաւ ժողով մը, ուր քննարկուեցաւ գաղութի ապագան ու անոր գործունէութիւնը:

Նոյն օրը, յետ միջօրէին, Անկլիքաններու եկեղեցւոյ մէջ տեղի ունեցաւ Սուրբ եւ անմահ պատարագ, զոր մատոյց Առաջնորդ Ս. Հայրը ու «Էջմիածինն ի Հօրէ, եւ լոյս փառաց ընդ նմա» քնարանով փարոզ մը խօսեցաւ: Ս. Պատարագին սպասարկեց Տիար Արա Օվաննեսօֆֆի, իսկ երգեցողութիւնը կատարեց գաղութի տիկիներէն կազմուած երգչախումբ մը, ղեկավարութեամբ Տիար Նշան Պասմանեանի եւ մենակատարութեամբ Այտա Գալստեանի: Ս. Պատարագին ներկայ էին Անկլիքան եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւը, Բանկունի, (Պըրմա), հայ եկեղեցւոյ պըրմածին հովիւ Հայր Յելիփսը, Անտիոքի Ուղղափառ եկեղեցւոյ Օգլընտի հոգեւոր հովիւը, գաղութի նահապետ 83-ամեայ Տոֆ. Մինաս Էլիսաբ եւ հայ հաւատացեալներ, որոնք վերջին տարիներուն Օգլընտ հաստատուած են Իրաքէն, Իրանէն ու Հայաստանէն:

Պատարագի աւարտին, եկեղեցւոյ յարակից սրահին մէջ հաւաքոյթ մը տեղի ունեցաւ, ուր գաղութի 16 աշակերտները, իրենց ուսուցչուհի Տիկ. Սալքի Նըլտըգեանի առաջնորդութեամբ, գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը ներկայացուցին՝ երգով ու արտասանութեամբ, խլելով երկարատեւ ծափեր:

Վարչութեան Ատենապետ Տիար Արա Օվաննեսօֆֆ յանուն վարչութեան ու գաղութին յուշանուէր մը յանձնեց Առաջնորդ Ս. Հօր. իսկ Տիար Ստեփան Ստեփանեան գեղեցիկ խօսքով մը գաղութի գոհունակութիւնը արտայայտեց, այս պատմական այցելութեան առիթով:

Բշ. 8 Յունիսի առաւօտուն, Առաջնորդ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ վարչականներ, Արա Օվաննեսօֆֆի, Սերժիկ Սուֆիասեանի եւ Վահագն Գալստեանի, պաշտօնական այցելութիւն մը տուաւ Օգլընտի Հոովմէական-Կաթոլիկ եկեղեցւոյ Առաջնորդ, Գերշ. Փաթրիք Նպս. Տանն-ին. իսկ յետ միջօրէին, Անկլիքան եկեղեցւոյ Առաջնորդ, Գերշ. Զօն Նպս. Փաթըրսընին: Երկու հոգեւոր պետերն ալ սիրալիր ընդունելութեան արժանացուցին Առաջնորդ Ս. Հայրը եւ իրեն ընկերացող պատուիրակութեան անդամները. խոստանալով ամէն տեսակի աջակցութիւն, մասնաւորաբար հոգեւոր հարցերու պարագային:

Նոյն երեկոյեան, վարչական կազմը, պաշտօնական ընթրիքով մը պատուեց Առաջնորդ Ս. Հայրը: Ընթրիքի ընթացքին, ամէն ոք իր զգացումը բաժակահառով մը արտայայտեց:

Պաշտօնական բաժնէն ետք, շատ ջերմ, հարազատ ու մտերմիկ մթնոլորտ մը ստեղծուեցաւ, որ անկասկած բոլորի

յիշողութեան մէջ անմոռաց պիտի մնայ:

ԴՂ. 10 Յունիսի երեկոյեան, Առաջնորդ Ս. Հայրը Սուփասեաններու տան մէջ մտերմիկ հանդիպում մը ունեցաւ գաղութի փոքրիկներուն հետ, ուր կարեւորեց հայ հաւատքի ու հայ լեզուի անհրաժեշտութիւնը. ապա հանդիպում ունեցաւ պարման-պարմանուհիներու հետ, ուր գնահատեց ու փառաբանեց անոնց ցուցաբերած հետաքրքրութիւնը հայ արժէքներու նկատմամբ եւ աշխոյժ մասնակցութիւնը գաղութային գործունէութեան մէջ:

Աւելի ուշ Առաջնորդ Ս. Հայրը, վարչական կազմի անդամներու եւ գաղութի կարգ մը անդամներու հետ բոլորուեցան հայու սեղանի շուրջ, ուր ողջերթի խօսքեր արտասանուեցան:

ԵՂ. 11 Յունիսի առաւօտուն, Առաջնորդ Ս. Հայրը հարցազրոյց մը ունեցաւ Օգլընտի թերթերէն մէկուն քրթակցին հետ:

Առաջնորդ Ս. Հայրը իր առաջնորդութեան աւարտին, նոյն երեկոյեան Օգլընտի հայութենէն հրաժեշտ առնելով, ողջամբ իր պաշտօնատեղին, Սիւնի վերադարձաւ:

ՆՈՐ ԶԵԼԱՆՏԱՅԻ ԳԱՂՈՒԹ

Ապրիլեան նահատակաց Յուշահանդէս, Հայաստանի Հանրապետութեան 80 ամեակի տօնակատարութիւն, եւ Առաջնորդական Ա. Պաշտօնական այցելութիւն Օֆլանտ.

Նոր Զելանտայի Հայկական Միութեան վարչութեան կազմակերպութեամբ 24 Ապրիլի երեկոյեան տեղի ունեցաւ Ապրիլեան նահատակաց 83րդ տարելիցի յուշահանդէսը, ներկայութեամբ աւելի քան 50 հայ եւ օտար հանդիսականներու: Բացման խօսքը արտասանեց հայկական միօրեայ վարժարանի տնօրէնուհի՝ Տիկին Սայրի Նըլտըզեան: Ան ըսաւ որ առանց անցեալը լաւ սորվելու կարելի չէ ապագան լաւ կազմակերպել եւ առանց պահանջատիրութեան կարելի չէ իրագործուած տեսնել Միացեալ, ազատ եւ անկախ Հայաստանի տեսլականը:

Գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը հրամցուեցաւ: Խմբերգեցին Միօրեայ Վարժարանի աշակերտները ապա

արտասանեցին օրիորդներ Թափիլ Գոհարեան, Քնարիկ Ստեփանեան, Լիլիթ Զաքարեան:

Խոստմնալից մտաւորական Վիգէն Գալստեան Հայերէն լեզուով ներկայացուց, ժամանակագրական կարգով, բոլոր այն երկիրները որոնք հայկական ցեղասպանութիւնը պաշտօնապէս նանչած են, որմէ ետք Միութեան վարչութեան Ատենապետ Պրն. Արա Օվանէսով անցկերէն լեզուով հակիրճ պատմականը ըրաւ Մեծ Եղեռնին:

Օրուան բանախօսն էր Նարեկ Պասմանեան: Անցկերէն լեզուով իր արտասանած դասախօսութեան մէջ ան ծանրացաւ փառաբանական, տնտեսական եւ ընկերային բոլոր դրդապատճառներուն վրայ, որոնք առաջնորդեցին օրուան թուրք

ղեկավարութիւնը ի գործ դնելու Թալէաթներու նիւաղային ծրագիրը: Պրն. քանախօսը քացատրեց իրաւական իմաստը ցեղասպանութեան՝ տալով իրաւական փաստեր հայ ժողովուրդին դէմ ցեղասպանութիւն գործադրուած ըլլալուն: Նրիտասարդ դասախօսը իր խօսքը աւարտեց կոչ ուղղելով պահանջատիրութեան եւ հայրենիքին գորավիզ կանգնելու:

Փակման խօսքը արտասանեց Պրն. Նշան Պասմանեան որ քացատրեց թէ ինչ պէտք է Ապրիլ 24ը նշանակէ անցնող եւ ապագայ սերունդներուն համար:

29 Մայիսի երեկոյեան, դարձեալ Նոր Զելանտայի հայկական Միութեան վարչութեան կազմակերպութեամբ տեղի ունեցաւ Հայաստանի հանրապետութեան հիմնադրութեան 80րդ տարեդարձի տօնակատարութիւնը: Ներկայ էին 50ի մօտ հայորդիներ: Գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը պատրաստուած էր տիկիներ Սալբի Նըլտըզեանի եւ Այտա Գալստեանի կողմէ:

Օրուան քանախօսն էր Պրն. Նշան Պասմանեան: Սահիկներու եւ պատկերներու միջոցաւ Պրն. դասախօսը հարազատօրէն ներկայացուց Սարտարապատի, Բաշ Ապարանի եւ Ղարափիլիսէի նակատամարտերը, իրենց մանրամասնութեանց մէջ քացատրեց նակատամարտերուն «strategy»-ն, վերլուծեց քաղաքական պայմանները նախքան Սարտարապատ, առաքայական քացատրութիւն տուաւ Հայաստանի Հանրապետութեան երկուփուլէ տարուան քաղաքական ու տնտեսական քարդ պայմաններուն: Հանդիսութիւնը փակուեցաւ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի 80 ամեակի առթիւ թեմերուն ուղղուած հայրապետական կոնդակով:

Կիրակի, 7 Յունիս 1998ը Օֆլանտի հայ գաղութին համար անմոռանալի պիտի մնայ: Առաջին Առաջնորդական Պատարագը տեղի ունեցաւ այդ օր եւ Նոր Զելանտայի

առաջին Ազգային Վարչութիւնը նշանակուեցաւ:

6 Յունիսի կէս գիշերին Օֆլանտ ժամանեց Աւստրալիոյ եւ Նոր Զելանտայի Թեմի առաջնորդ Ադան Արք. Պալիօզեան: Օղակայան ժամանած էին Նոր Զելանտայի հայկական Միութեան Վարչութեան անդամները եւ ազգայիներ՝ աւելի քան քսան հայորդիք: Յատուկ այս առթիւ Հոնկ Դոնկէն գաղութս ժամանած էր Ազգային քարերար Պրն. Հագ Մաքսեան:

Օֆլանտի Թափափունա շրջանի Saint Peter's Anglican Churchի մէջ տեղի ունեցաւ Առաջնորդական առաջին Պատարագը ներկայութեամբ աւելի քան 100 հայ եւ օտար հաւատացեալներու: Ներկաներուն մէջ էին Բանկուէն (Պուրմա) առժամաքար Օֆլանտ ժամանած եւ հայութեան քարեկամ Father Felix, Օֆլանտի Antiochian Churchի հոգեւոր հովիւ Father Michael Coumbaia եւ Saint Peter's Anglican Churchի հոգեւոր հովիւ Vicar Robert Mills, Սովետական նախկին Նոր Զելանտայի փոխ դեսպան եւ University of Aucklandի քաղաքական գիտութեանց դասախօս Փրօֆէսըր Ռուբէն Ազիզեան: Դպրաց խումբը կը ղեկավարէր Պրն. Նշան Պասմանեան, որուն եւ 10 դպրուհիներու անխոնջ աշխատանքով կարելի եղաւ ներդաշնակ խումբ մը կազմել եւ վայելել հայկական հոգեպարար պատարագը:

Իր հայրենաշունչ քարոզով Սրբազան Հայրը քաջալերեց գաղութի բոլոր հայերը համախմբուելու, իրարու ցաւ եւ ուրախութիւն քաժնելու, ձեռք ձեռքի աշխատելու յօգուտ մեր եկեղեցւոյ եւ հայրենիքին: Ապա յայտարարեց անունները առաջին Ազգային վարչութեան, որ հիմը պիտի ըլլայ Ազգային եկեղեցական կեանքի կազմակերպման:

Ազգային վարչութեան անդամներն են.

Պրն. Արա Օվանէսօֆ - Ատենապետ

Պրն. Վահագն Գալստեան - Ատենադպիր
Տիկ. Հերմիկ Սուֆիասեան - Ատենադպիր
Պրն. Ստեփան Ստեփանեան - Խորհրդական
Պրն. Յակոբ Ելուրզեան - Խորհրդական
Պրն. Սէրժ Սուֆիասեան - Խորհրդական
Պրն. Ալֆրէտ Ղազգի - Խորհրդական

Պատարագէն ետք տեղի ունեցաւ
աւանդական աղ ու հացի օրհնութիւն եւ
հիւրասիրութիւն, որուն ընթացքին Միօրեայ
վարժարանի աշակերտութիւնը բարի
գալուստի երգերով եւ արտասանութիւն-
ներով գմայեցուց ներկաները:

Երկուշաբթի, 8 Յունիսին, ըստ
նախօրոք դասաւորուած ժամադրութեանց,
Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Ազգ-
վարչութեան անդամներու, այցելեց
Օֆլանտի Կաթոլիկ եւ Անկլիկան եկեղեցիներու
ընդհանուր պատասխանատու եպիսկո-
պոսներուն յամօնին՝ Հայր Փաթրիք
Տանի եւ ձոն Փաթըրսընի: Երկու

կրօնապետները սիրալիր ընդունեցին
Սրբազան Հայրը եւ իրենց գորակցութիւնը
յայտնեցին Հայց. եկեղեցւոյ եւ Նոր
Զեյանտայի հայ համայնքին:

Երեկոյեան, Ազգային վարչութեան
հրաւերով տեղի ունեցաւ պաշտօնական
ընթրիք: Խօսք առին Ատենապետ Պրն.
Արա Օվանէսօֆ եւ Պրն. Նշան Պասմանեան:
Վարչութեան խնդրանքին ընդառաջելով եւ
յանուն Ազգ. վարչութեան Սրբազան Հայրը
պարգեւատրեց Պրն. Նշան Պասմանեանը
իր յաճախակի այցելութեանց Ազգային
կեանքին իր բեղուն մասնակցութիւնը
բերած ըլլալուն եւ Առաջնորդական
այցելութիւնը յաջողցուցած ըլլալուն
համար:

Սրբազան Հօր այս այցելութիւնը
անկիւնադարձ մը եղաւ գաղութին համար:
Հօտը գտաւ իր հովիւը, այլեւս անտէր չէ:

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ՀԱՅՐ ՖԷԼԻՔՍԻ ՀԵՏ

*Հ.- Հայր Ֆելիքս, մեր համայնքին
համար մեծ ուրախութիւն էր ձեզ
տեսնել Աղան Արք. Պալիօզեանի կողքին
Սուրբ եւ Անմահ Պատարագի ընթացքին:
Առաջին անգամ ըլլալով ոչ հայ
կղերականի մը շրթներէն ունկնդրեցինք
հայերէնով արտասանուած աղօթք:
Անսովոր է այս մէկը, ի՞նչպէս
պատահեցաւ որ դուք, Բանկունի
Անկլիկան եկեղեցւոյ կրօնաւոր, հայերէն
լեզուով կ'աղօթէք եւ հայերէն
շարականներ կ'երգէք:*

Պ.- Իմ կապս Հայաստանեայց
Առաքելական եկեղեցւոյ հետ սկսաւ 1976ին
երբ Բանկունի հայ եկեղեցւոյ վեց
խնամակալները դիմեցին Բանկունի
Անկլիկան եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսին եւ
խնդրեցին որ կրօնաւոր մը ուղարկէ իրենց

եկեղեցին անգլիերէն լեզուով պատարագելու
համար: Եպիսկոպոսը ինծի պատիւ ըրաւ
այդ գործը: Վեց ամիս պատարագելէ ետք
նկատեցի որ հաւատացեալներուն մե-
ծամասնութիւնը՝ հայեր, չէին հասկնար
անգլիերէն լեզուով մատուցուած Ս.
Պատարագը: Ուստի, որոշեցի ես ինքս
սորվիլ հայկական շարականները: Ես ինքս
շարականագետ ըլլալով դժուար չեղաւ
զանոնք սորվիլ: Լիբանանահայ վաճա-
ռական մը եւ իր տիկինը քառասուն
օրերու ընթացքին ինծի սորվեցուցին
հայերէն գիրերն ու պատարագի
եղանակները: Մնացեալը իմ գործս պիտի
ըլլար: 1977ի Յունուարին մատուցի հայերէն
լեզուով առաջին Պատարագս: Այդ
թուականէն սկսեալ ամէն կիրակի
հայերէնով պատարագած եմ:

Հ. Հայերու թիւը շա՞տ է Րանկունի մէջ որ կրնա՞նք եկեղեցի պահել: Ինչո՞ւ էջմիածինը Հայ կղերական մը հոն չուղարկեք:

Պ.- Հայերու թիւը՝ 150 ընտանիք է, սակայն մեծամասնութիւնը եկեղեցի չեն յանախեր եւ կը ձուլուին Պուրմացիներու մէջ խառն ամուսնութեանց պատճառաւ: Եկեղեցին միայն հայերը չեն որ կ'օգտագործեն: Ես պատարագ կը մատուցանեմ Ռումանացիներու, Յոյներու, Ասորիներու եւ Հայերու համար, բոլորին միասնաբար, հայերէն լեզուով: Զեմ կարծեր թէ գործնական պիտի ըլլար հայ հոգեւոր հովիւ մը դրկել Րանկուն նկատի ունենալով երկրին փաղափակն թէ տնտեսական պայմանները:

Հ.- Պիտի վերադառնամ առաջին հարցումիս եւ անգամ մը եւս հարց տամ՝ ինչո՞ւ հայերէն լեզուով պատարագել վերոյիշեալ չորս ազգերուն հաւատացեալներուն համար:

Պ.- Հայերէն լեզուն, հայկական երաժշտութիւնը այնքան պարզ են եւ այնքան վեհ, այնքան գեղեցիկ ու սառնիմնող, որ մարդս ինքզինք միայն անոնցմով Աստուծոյ աւելի մօտիկ կը գգայ: Ես ուսումնասիրած եմ զանազան լեզուներով կատարուած պաշտամունքներն ու երգուած շարականները, ոչ մէկը կարելի է քաղդատել հայկականներուն հետ: Ես երկրպագուն եմ ձեր լեզուին եւ ձեր եկեղեցական երաժշտութեան: Հինգ ամիսէ ի վեր Նոր Զելանտա կը գտնուիմ յատուկ առաքելութեամբ, ամէն առաւօտ աղօթքս հայերէնով արտասանուած «Հայր Մեր»ով կը սկսիմ եւ նախ քան հաղորդուիլս «Սուրբ Սուրբը» կ'երգեմ:

Հ.- Հայկական կրօնական ո՞ր հաստատութեանց հետ կ'ապ հաստատած էք:

Պ.- Հաստատութեանց հետ՝ ո՛չ, սակայն մօտիկ քարեկամութիւն ունիմ Աւստրալիոյ եւ Նոր Զելանտայի թեմի

քարեջան առաջնորդ Ադան Արք. Պալիօգեանի հետ: Սրբազան Հօր առաջին անգամ հանդիպեցայ Պանֆոֆի մէջ 1995 թիւին: Նախ քան իր հոս այցելելը զիս պաշտօնապէս հրաւիրեց Սիւնի, երկու շաբաթուան համար, որ աւելի մօտէն ծանօթանամ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ծիսակատարութեան, աւելի լաւ ճանչնամ հայ համայնքն ու հայ եկեղեցին:

Հ.- Շնորհակալ եմ Հայր Ֆիլիփս: Արդեօ՞ք բան մը ունի՞ք աւելցնելի՞ք այս հարցազրոյցին:

Պ.- Այո՛: Նախ ըսեմ, որ Րանկունի հայկական եկեղեցին կառուցուած է 1840ին իսկ հայերը սկսած են Րանկուն գալ 16րդ դարէն: Շրջանը կը պատկանի Ծալրագոյն Արեւելիի Հայրապետական Պատուիրակութեան: Այսօր երեք հոգիներ խնամակալ մարմին մը հոգ կը տանի եկեղեցւոյ պէտքերուն, յանձնէ՝ Պր. Պասիլ Մարթինի - Ատենապետ, Պր. Տիգրան Մինասեանի - Գանձապահ, Տիկ. Պարպարա Մինասեանի - Քարտուղարուհի: Եթէ չեմ սխալիր, այս մարմինը նշանակուած է Կալկաթայի եկեղեցւոյ եւ դպրոցի խնամակալ մարմնին կողմէ: Կ'ուզէի ձեր ընթերցողներուն թելադրել մէկ շատ կարեւոր բան: Հայաստանեայց եկեղեցին Առաքելական է քայց միսիոնարական ոչ մէկ աշխատանք կը տանի: Առանց այդ աշխատանքին եկեղեցին կը լճանայ ու օր մըն ալ կը խամրի: Զեր միսիոնարական աշխատանքը պայման չէ որ կատարէ՞ հայկական նեղիկ շրջանակի մէջ միայն, պէտք է դուրս գալ նաեւ եւ ճանչցնէ՞ ձեր եկեղեցին օտարներու: Ասիկա հարց մըն է որ Գերաշնորհ Ադան Արքեպիսկոպոսին հետ պիտի փննեմ:

Օֆլանտի մէջ Առաջնորդական առաջին Պատարագը յաջողցնելով դուք անգամ մը եւս փաստը տուիք թէ ինչ քացառիկ ազգի զաւակներ էք, կազմակերպ, աշխոյժ եւ Աստուածավախ: Յաջողութիւն ձեր երթին:

Ն. Պ.

ՈՒՂԻՂ ԽՆԴԻՐ ՀՈՂՈՎԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ԱՐԵՒԵԼԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ԵՒ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ՄԻՋԵՒԻ

Աշակերտս, թէեւ ծնած եւ սնած արեւմտահայերէն խօսող Միջին Արեւելեան շրջանակի մէջ, ժամանակ մը Մայր Աթոռի դպրեւմանքը ուսանած էր Ամերիկա գալէն առաջ: Արեւելահայերէնի ազդեցութիւնը յայտնի էր անոր ինձ ներկայացուցած շարադրութեան մէջ, ուր կ'երեւնային մի քանի ուղիղ խնդիրներ որոնք ունէին տրական հոլով փոխանակ հայցականի: Արեւմտահայերը կ'ըսեն, գործինակ, ակնարկելով Հին Կտակարանի պատկանող գոյգ մը դէմքերու, «պատանին Դաւիթ սպանեց հսկայ Գողիաթը», մինչ արեւելահայերը պիտի ըսէին «պատանին Դաւիթ սպանեց հսկայ Գողիաթին»: Առաջինը կը պատասխանէ «գո՞վ» հարցումին, մինչ երկրորդը կը պատասխանէ «ու՞մ»ին: «Ջով»ը հայցական հոլով է, իսկ «ու՞մ»ը տրական է:

Արեւմտահայերէնի մէջ հայցական եւ տրական հոլովները իրենց գործածութեան յատուկ կանոններն ունին, մինչ ներգործական բայը, գործինակ՝ սիրել կ'ունենայ ուղիղ խնդիր երբեմն հայցական հոլով, երբեմն տրական: Արեւելահայերէնի մէջ հայցականի փոխարէն երբեմն տրական հոլով գործածելու շփոթեցուցիչ հակամիտութիւնը կ'երեւի գէթ Բաֆֆիի գրական գործունեութեան սկսելէն ի վեր, եւ կը շարունակուի ցարդ, ահաւասիկ մէկուկէս դարու երկար ժամանակաշրջան մը: Արեւելահայը կը խորշի գործածել «գայն», «գինք», «գանոնք», «գիրենք», «գորս» հայցականները, հետեւաբար փոխարէնը կ'ունենանք «ներան», «ներանց», «իրեն», «իրանց» ձեւերը, որոնք տրական հոլով են հոգ չէ թէ պաշտօնով կրնան ըլլալ հայցական:

Արեւմտահայերէն գրուած ԶՕՐԱՎԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԵՒ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ, հսկայ մատեանին մէջ, հեղինակը՝ Անդրանիկ Չէլէպեան ունի շատ մը մէջբերումներ ներկայ դարու սկիզբէն ցայսօր գրած կամ գրող արեւելահայ մտաւորականներէ: Բոլորն ալ տեղ տեղ ուղիղ խնդրի դեր կատարող գոյականներ եւ մանաւանդ դերանուններ գործածած են տրական հոլով ձեւի մէջ: Ասոնց մէջ են, պրպտելով գրքին վերջին մի քանի հարիւր էջերը – Աւետիս Ահարոնեան եւ որդին Վարդգէս անկախ Հայաստանի անդրանիկ խորհրդարանի նախագահ Ա. Սահակեան, Սիմոն Վրացեան, Վարդգէս Համազասպեան, Սիլվա Կապուտիկեան, Գաբրիել Լազեան, Նիկոլ Աղբալեան, եւ Յովհաննէս Շիրազ:

Արեւմտահայերէնին ընտանի Անդրանիկ Չէլէպեան ինձ անծանօթ պատճառով իր այս գրքին մէջ տեղ տեղ գանց ըրած է տրամաբանական թուող հայցական հոլովը, նախապատուութիւն տալով տրականին: Յստակ հայերէն գրող Արշակ Զօպանեանէն, Վահան Թէֆեանէն, Շաւարշ Միսաքեանէն եւ այլ արեւմտահայ գրողներէ – որոնցմէ եւս մէջբերումներ կ'երեւին գրքին մէջ – չէ տպաւորուած այս հարցի վերաբերմամբ: Ահա մի քանի օրինակներ, որոնց մէջ Չէլէպեան տրական ձեւով դրած է հայցականով աւելի լաւ հասկնալի խնդիրները: Այս օրինակներուն մէջ ընդգծած եմ ինձ համար առարկելի տրականները:

«Գրկաբաց ընդունելով Մուրատին եւ Սեպուհին, Շահումեան ըսաւ»: (էջ 465)

«Բոչոն Վարդգէս Համազասպանի Հօրը ներկայացնելէ ետք կը սկսի ...»: (էջ 550)

«Դրոն հոն ալ չգտնելով Անդրանիկին, կը շարունակէ իր հետապնդումը»: (էջ 552)

«Անգլիացիները սպառնալիքով ուզեցին վհատեցնել զանգեղորցիներուն»: (էջ 568)

«ՍՈՂՈՄՈՆ ԹԵՀԼԻՐԵԱՆԸ սպաննեց Թալեաթ փաշային»: (էջ 636)

Արդեօք մասնաւոր ընտանիքի՞ մը կը պատկանին «ընդունի», «ներկայացնել», «գտնել», «վհատեցնել», եւ «սպաննել» ներգործական բայերը, որ Զէլէպեան նախընտրեց անոնց պատկանող առարկաները (ուղիղ խնդիր) տրական հոլովով տալ:

Յուշագրական

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

ՍԻՐԱԾ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՄ ՎԱՀԷ ՎԱՀԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Յուզումով, սիրով եւ յարգանքով կ'ոգեկոչեմ անթառամ յիշատակը մեր ազգին տաղանդաւոր նուիրեալներէն Վահէ-Վահեանին՝ իր անցումին առիթով:

Այս պահուն, կը վերյիշեմ մեր առաջին հանդիպումը 1946ին Երուսաղէմ, երբ յաջորդական երկու օրերու ընթացքին նախ ծանօթացայ իր գործին եւ ապա՝ անձին: Գեղարուեստասիրաց Միութեան կողմէ հրաւիրուած էր տալու իր հայրենական տպաւորութիւնները՝ Երեսնի մէջ կայացած Սովետահայ գրողներու երկրորդ համագումարէն իր վերադարձի քննարկում վրայ: Ինձի վիճակուեցաւ մեր Ատենապետին խօսելիք բացման խօսքին պատրաստութիւնը եւ տրուեցաւ Վահէ Վահեանի անդրանիկ տաղարանին՝ Արեւ-Անձրեւին մէկ օրինակը: Այն օրերուն, երիտասարդական խանդէ տարուած՝ չէինք գիտեր «չեմ կրնար» ըսել: Գիրքը տարի տուն եւ մէկ շունչով կարդացի: Հոն տրուածը՝ իմ հոգիին շատ մօտիկ, հարազատ աշխարհ մըն էր, որ զիս տարօրէն յուզեց եւ համակեց: Հոն գտայ գերզգայուն հոգի մը, որ իր սրտին երգին հետ կ'երգէր նաեւ՝ իմ եւ իմ սերունդիս տղոց ապրումները՝ քաղցրաթափած եւ քննաւոր ճանաչողութեամբ, ինքնատիպ

գեղեցիկ պատկերներով եւ խնամքով յղկուած լեզուով մը: Ընթերցումէս կրած խանդավառ տպաւորութեան տակ գրեցի խօսք մը՝ որ հիացական բոթովանմէն էր անակնկալ գեղեցկութենէ մը շլացած երիտասարդի մը: Յաջորդ օրը, հաւաքոյթին սկիզբը Վահէ Վահեան, համբերութեամբ ունկնդրեց բացման խօսքը եւ իր նիւթին անցնելէ առաջ յայտնեց թէ իր բարեկամները իրենց սիրալիր արտայայտութիւններով, միշտ այսպէս զինք կը դնէին բարոյական քաղցր ալ սակայն ծանր պարտաւորութիւններու տակ: Այդ պահէն սկսաւ հոգիէ հոգի եւ միտքէ միտք՝ մեր բարեկամութիւնը եւ անցեալ յիսուն տարիներուն ընթացքին, Վահէ Վահեանին մէջ եւ տեսայ խոնարհամիտ եւ պարկեշտ, բարի, տաք սիրտ, անկեղծ եւ ազնուական հոգիով հայ մարդը եւ մտաւորականը: Մօտէն հետեւած եմ իր ստեղծագործական նիւթերուն եւ քնդուն վաստակին, կրթական երախտաշատ գործունէութեան, հրապարակագրութեան եւ հրապարակաստութեան եւ տարիներու հետ շատցած է հիացումս եւ համակրանքս իր հոյակապ նուիրումին հանդէպ:

Մեր հասարակական եւ մշակութային կեանքին մէջ, կը հանդիպինք զօրաւոր

խառնումով եւ տաղանդով օժտուածներու, որոնց կեանքը, սակայն, յաճախ ժխտումն է իրենց ստեղծումներուն մէջ արտայայտուած գեղեցկութիւններուն եւ վսեմ գաղափարներուն, զգացումներուն ու իտեալներուն: Իրենց գործին հանդէպ մեր զգացած սքանչացումը կը չփանայ՝ մեր կրած հիասթափութեան մէջ: Կան նաեւ համակրելի, խանդավառ հոգիներ ալ, որոնք ոգի ի բռին կը ճգնին, բայց որովհետեւ իրենց ստեղծելու կարողութիւնը չէ պաշտպանուած վաւերական տաղանդով չեն յաջողիր երկնել գործ մը՝ որ դիմանայ ժամանակին հարուածներուն: Հագուազիւտ են անոնք, որոնց անձնաւորութիւնը եւ տաղանդը, կեանքն ու գործը, իրարմով ներդաշնակ ամբողջութիւն մը կազմեն: Վահէ Վահեանը՝ այդպիսի հագուազէպ երեւոյթ էր մեր հայ իրականութեան մէջ: Ճշմարիտ արուեստագէտի իր խառնումովն եւ տաղանդին կը միանային իր կոչումին բարձրագոյն գիտակցութիւնը, իր ամրակոտ հաւատքը հայ ժողովուրդի հոգեկան ոյժին եւ մշակութային առաքելութեան հանդէպ, գիտնականի յստակատեսութիւնը, ուժեղ կամքը եւ կեդրոնացումը եւ եռանդը: Կրթական մշակի, բանաստեղծի, խմբագրի, քննադատի, հրապարակախօսի աւելի քան վաթսուն տարիներուն վրայ տարածուած իր նուիրումն ու վաստակը, խորունկ պատկառանք կ'ազդեն: Սովորական մարդու համար, այդ ասպարէզներէն ոեւէ մին առանձին՝ ամբողջ կեանք մը կրնար լեցնել, բայց ողբացեալ բարեկամս, սովորական մարդ չէր եւ այս գործունէութիւնները ասպարէզներ էին իրեն համար, այլ կոչում եւ հոգու նուիրական պարտք: Ներքին շատ զօրաւոր ազդմունքներէ թելադրուած ան դիմաւորեց իր պարտականութիւնները անշեղ վնասակարութեամբ եւ հայ մշակոյթի պահպանումին եւ պաշտպանումի պայքարին մէջ՝ ան միշտ

կեցաւ առաջին գիծին վրայ:

Պարտականութիւններու այս շարքին մէջ իր սիրտին ամենամօտիկը ուսուցչութիւնն էր ապահովարար: Օտար վարժարանի մը մէջ ուսողութեան եւ քնագիտութեան դասատուի կարեւորեւ փորձառութենէն ետք, ան ամբողջովին նուիրուեցաւ հայերէն լեզուի եւ հայ գրականութեան ուսուցումին եւ որպէս խղճամիտ, ծանրաշուք, ներշնչող ուսուցիչ՝ ան յաջողեցաւ հայ գրականութիւնը սիրող եւ պաշտող ուսանողներու սերունդներ հասցնել Անթիլիասի դպրեվանքին, Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական հաստատութեան, Պէյրութի Դարուհի Յակոբեան, Յովակիմեան-Մանուկեան վարժարաններուն եւ Երուսաղէմի Հիւսիսեան հայագիտական հիմնարկին մէջ: Իր բարեբար ազդեցութիւնը անցաւ դպրոցական սահմաններէն անդին եւ թափանցեց Պէյրութի գրական շրջանակներէն ներս, ուր երիտասարդ գրողներ վայելեցին բարիքները իր լայն հմտութեան, գրական գեղագիտական ճաշակին եւ մեծ գրչեղօր մը հոգածութեան:

Ուսուցչական այս աշխատանքին առ ընթեր եւ իբր քնական զարգացումը ատոր՝ Վահէ Վահեան, վաթսուն տարի ամբողջ, որպէս լրջախոհ եւ ներշնչող հրապարակախօս՝ տիրական ազդեցութիւն մը ունեցաւ մեր ազգային հասարակական կեանքին մէջ: Գնաց հոն, ուր որ կանչուեցաւ եւ խօսեցաւ ի շահ հայութեան բարիքին, մեր մայր հայրենիքին, եւ ի պաշտպանութիւն մեր մշակութային արժէքներուն: Կարելի չէր չտպաւորուիլ իր հաւատաւոր եւ ուղղամիտ հայու տաք, անկեղծ շնչոյն, գաղափարներու առողջութենէն, որքան եւ իր խօսքին անթերի կառուցուածքէն եւ բանաստեղծական գրաւորութենէն:

Իմ մտքիս մէջ թարմ է տակաւին վերյուշը՝ յիսուն տարի առաջ Երուսաղէմի

մէջ տուած իր հայրենական տպաւորութիւններուն: Շլացիկ քառերով ան գովքը չհիւսեց հայրենական սխրանքներու: Ոչ ալ վարդագոյն խոշորացոյցի տակ դրաւ մեր հայրենաքնակ ժողովուրդին կեանքը: Մեզի խօսեցաւ մեր հարազատներուն մասին, որոնք, աշխարհաւեր պատերազմի օրերուն, միշտ վառ պահեր էին հայրենական թոնիրները եւ անպարտելի կամով ու յոգնիլ չգիտցող քաղուկներով լծուեր էին հայրենիքի վերաշինութեան սրբազան գործին: Այն օրերուն, երբ սփիւռահայու մը համար վտանգաւոր էր յայտարարել իր հայրենասիրութիւնը, Վահէ Վահեանի հաւատաւոր կուռ խօսքը, մեզի հայրենասիրական խանդ ներշնչեց եւ մեզի մտածել տուաւ՝ մեր հայրենիքին ծառայելու եւ գործնապէս օգտակար ըլլալու պարտականութեան մասին: Սփիւռահայութեան մէջ, մահուր, գիտակից եւ զգաստ հայրենասիրութեան զգացումին մշակումին եւ ոգեկան ուժի վերանորոգման մէջ՝ մեծ եղաւ նպաստը Վահէ Վահեանի կենդանի խօսքին եւ գրիչին:

Վահէ Վահեանի իսկական կոչումը, սակայն, քանաստեղծութիւնն էր: Վահէ Վահեան, Անդրանիկ Ծառուկեան, Մուշեղ Իշխան, Նիկիւարդ, սփիւռահայ հայադրոշմ քանաստեղծութեան առաջին սպայակոյտը կազմեցին: Վահէ Վահեանի Արեւ-Անձրեւը 1933ին լոյս տեսած Պէյրութի մէջ՝ առաջին գեղարուեստական իրագործումն է, զոր կարելի է համարել շարունակութիւնը Ապրիլեան Սերունդի գրականութեան, եւ սկիզբը՝ սփիւռահայութեան բերթողութեան: Դժուարահաւ եւ դժուարածին այս բերթողը, այնուհետեւ մեր գրականութեան գանձարանին նուիրեց չորս տաղարաններ եւս - *Ոսկի Կամուրջը* 1946ին, որ նոյն անունով լոյս տեսաւ 1958ին Նրեւան, որ հաւաքածոյ մըն է բերթուածներու, յուշերու եւ գրադատական էջերու: Մատեան Սիրոյ

եւ Մորմոքի տաղարանը 1968 Պէյրութ եւ 1971ին Նրեւան. իր գաւկին նուիրած Յուշարձան Վահրամիս եղբորգութիւնը 1977ին: Վերոյիշեալ տաղարաններէն կազմուած գեղատիպ Հատընտիրը 1986 եւ իր կարապի երգը՝ *Ղօղանջ եւ Մրմունջ Վերջալուսայինը* 1990ին: Ասոնք վկայութիւնն են կանխահաս մահէ հրաշքով նոյնպիսի, աշխարհի մը տառապանք տեսած, թիւրֆին սարսափը ապրած հեղինակներուն հոգիի մը եւ պատկանած դժբախտ սերունդին եւ իր յաջորդներուն ապրումներուն եւ ներաշխարհին: Մարդկային անձնական հոգեվիճակներէն եւ հիմնական զգացումներէն մեկնելով - սէր, անյուսութիւն, թշուառութիւն, մեկնութիւն, սիրելիի մը կորուստին կսկըծանքը, հայրական վիշտ, որքութիւն, մարդուն չարիքը մարդուն դէմ - ան կը ձգտի համամարդկայինին: Ան կ'ըսէ ինք իր մասին. «Կը սիրէ կեանքը կատաղիօրէն, բայց նաեւ գուրգուրանով, որովհետեւ կը հաւատայ մարդուն մեծութեան, դաւանած ըլլալով այդ մեծութիւնը, իր իսկ ազգին հոգիին մէջ մանաւանդ: Անգուստ այդ սէրը իր մէջ յարատեւ տառապանք մըն է նոյն ատեն, ու տառապանք՝ հանդէպ բոլոր այն փոքրութիւններուն որ կը պղտորեն պայծառութիւնը մարդկային հոգիին, կ'այլանդակեն անոր իսկութիւնը եւ կը սեղմեն սահմանները անոր հիւլեական անհունութեան»:

Սրտարուխ այս խոստովանանքը, հարազատօրէն կ'արտայայտէ այս ներհուն, խորհրդածող քանաստեղծին կեանքի հանդէպ կեցուածքը եւ հոգեյատակը, որուն մէջ իր բարախուն հայրենասիրութիւնը տիրական ներկայութիւն մըն է եւ ներշնչումի անսպառ աղբիւր:

Քերթողական արուեստի կապակցութեամբ Վահէ Վահեանի թարգմանչական վաստակը իր բարձր որակով բացառիկ

արժեք մը ունի: Ան մեծ ձեռնհասութեամբ եւ կարելի հարազատութեամբ անգլերէն քննադիրէ 1984ին թարգմանեց իրանացի քանաստեղծ եւ փիլիսոփայ՝ Ճպրան Խալիլ Ճպրանի Մարգարէն եւ 1988ին Ռապիւտրանաթ Դակորի՝ Պարտիզայան Կիթանալի (Ջոնեթ) եւ Մրֆահաւաֆ Բերթուաճները: Իւրաքանչիւր գիրքին համար գրուած հմտալից ներածականները կը նոխացնեն թարգմանութիւններուն առթելիք իմացական վայելքը: Շահուած արդիւնքը գեղեցիկ փաստն է թարգմանչին քացառիկ տաղանդին, որքան եւ մեր Մեծաւանդին ճշգրտութեան եւ դաշնութեան: Նոյնքան ուշագրաւ իրագործում մըն է Օսգըր Ուայտի՝ Տօրեն Կրէյի պատկերը - արձակ գործին թագմանութիւնը 1992ին:

Վահէ Վահեանի միակ գեղարուեստական արձակը՝ Յարալէզներու Հաշտութիւնն է, տպուած 1953ին: Հայրենական տպաւորութիւններ, նկարագրութիւններ, տիպարներ, խօսակցութիւններ, խորհրդածութիւններ, ներշնչումներ, իրարու վայելչօրէն ընդելուզուած՝ կ'աւետեն մեր Մայր հայրենիքի հրաշալի վերածնունդը՝ նոր եւ այլեւս մեզի հետ հաշտուած յարալէզներու միջոցաւ:

Գրական իր գործունէութեան մարզին մէջ, Անի Ամսագրին եւ հրատարակչականին երեւումը 1945ին, Պէյրութի հայ գրական կեանքին համար նախախնամական կարգադրութիւն մը եղաւ: Վահէ Վահեանի խմբագրութեամբ Անին շուտով դարձաւ գորաւոր ազդակ մը եւ մնաց զգաստութեան ծայրը Լիբանանահայ կեանքին մէջ մինչեւ 1955: Այդ շրջանին, խոստմնալից ուժեր Անիի շուրջ համախմբուեցան եւ լուրջ ֆայլեր առնուեցան՝ մշակելու գրականութիւն մը որ սփիւռֆահայ կեանքը առնէր իրմէ ներս, եւ ֆաշիստներու նորերու ջանքերը: Անին, սովորական ձեւով ամսագիր մը չէր: Ան, պատուհան մը

քացաւ մեզի դրացի Արաբ ժողովուրդին գրականութեան վրայ եւ իր ակնարկը նետեց աւելի անդին՝ միջազգային գրականութեան վրայ եւ օրակարգի նիւթըրաւ գրական այժմէական կարեւոր հարցեր: Գրական-գեղարուեստական նիւթերու մասին իր գրիչէն ելած խորագննին ուսումնասիրութիւնները որոնք տասնեակ տարիներ ետքն ալ կը պահեն իրենց շահեկանութիւնը:

Անին մէջ էր որ Վահէ Վահեան կատարեց շատ շնորհակալ աշխատանք մը եւս: Ան մեզի բերաւ թարմ շունչը եւ գեղեցկութիւնները մեր հայրենի նորաստեղծ գրականութեան ու մեզի ծանօթացուց Յովհաննէս Շիրազի, Սիլվա Կապուտիկեանի, Պարոյր Սեւակի, Վահագն Դաւթեանի, Մարօ Մարգարեանի, Համօ Սահեանի, Գէորգ Էմինի, Հրաչեայ Յովհաննէսեանի եւ ընկերներուն առաջին սրտառուչ քղիւմներուն: Իրաւ գրադատի իր կոչումին խորապէս գիտակց՝ Վահէ Վահեան համակրանքով, գուրգուրանքով մօտեցաւ անոնց գործերուն եւ մեր առջեւ քացաւ անոնց պսպղուն գեղեցկութիւնները եւ երեւան հանեց անոնց բերրի տաղանդները: Ժամանակը ցոյց տուաւ որ ան չէր սխալած իր գնահատումին մէջ:

Կ'արժէ քիչ մըն ալ ծանրանալ Վահէ Վահեանի գրաքննադատին քացառիկ արժանիքներուն վրայ: 1948, մեր քննադատութեան տիտանին՝ Յակոբ Օշականին անցումով խոշոր պարապ մը գոյացաւ մեր գրականութեան մէջ: Սփիւռֆի տարածքին երեւցան գրողներ եւ խմբագիրներ, որոնք փորձեցին այդ պարապը լեցնել: Ունեց ուժերը անբաւարար եկան, ուրիշներուն պակսեցաւ լուրջ եւ զգաստ մօտեցումը. ուրիշներ, նորերու նիգերը դիմաւորեցին հեզմանքով: Եղան մաւ անոնք որոնք կիրքով, կուսակցական շիւ հաշիւներով եւ քիմախնդրութեամբ իջան հրապարակ: Վերջին ֆառաս-

նամեակին, մեր ֆննդատներու խումբէն կը գտնուի Վահէ Վահեան իր մտաւորական հաւասարակշռութեամբ եւ ազնու- խոհութեամբ, հմտութեամբ եւ անաչա- ռութեամբ: Անի ամսագրի մէջ երեւցած եւ ապա բերֆահաւափի Ա. (1978) Բ. (1987) եւ Գ. (1993) հատորներուն մէջ հաւաքուած գրադատականները եւ իր կազմած գիրքերուն ներածականները յստակ փաստերն են այդ յատկութիւններուն: Վահէ Վահեանի մեղուաջան աշխատանքին արգասիքն են նաեւ երկու շատ քացառիկ արժէք մերկայացնող գիրքեր: Առաջինը, Վահան Թէֆէեանի Հատընտիրն է, Թէֆէեան Մշակութային Միութեան կողմէ հրատարակուած, գեղեցիկ հատոր մը, Վահէ Վահեանի խորիմաստ ներածականով, քերթուածներու ընտրութեամբ եւ գեղարուեստական նուրբ ճաշակով: Երկրորդը, հայ գրականութեան հաւաքա- ծոյի Ա. Հատորը, Ալեք Մանուկեան Մշակութային հիմնարկութեան կողմէ հրատարակուած, ուր մեկտեղուած են մեր գոյգ գրականութիւններուն յաջողագոյն պատմութեանները իր խստապահանջ ընտրութեամբ, ներածականով, հեղինակներու կենսագրականով եւ քա- ռարանով: Միջազգային չափանիշով քարճրորակ գործ մը - Կեդրոնական Լոնտոնի համալսարանի լեզուներու կանառին մասնագէտ պաշտօնակիցներու

հիացական հաւաստումով: Հայ ժողովուրդի գրականութեան ծանօթացման եւ ուսումնասիրութեան համար աւելի քան անհրաժեշտ այս կոթողական գործին երկրորդ հատորը եւ ատոնց զուգահեռ հայ բանաստեղծութեան երկու հատորները Վահէ Վահեան պատրաստ էր ի կատար ածելու եթէ նիւթական միջոցները տրամադրուէին: Դժբախտաբար որոշումը ուշացաւ գալու:

Խորապէս կը հաւատամ, որ այնպարզ նուիրեալը երբ հրաժեշտ տուաւ այս կեանքին եւ խաղաղութեամբ փակեց իր աչքերը, իր հոգիին մէջ զգաց անապական այն գոհունակութիւնը որ մենաշնորհն է անոնց միայն, որոնք իրենց կեանքին իմաստը եւ արժէքը կը գտնեն իրենց կարողութիւնները եւ տաղանդը անսակարկօրէն կը քաշխեն իրենց ժողովուրդին եւ մարդկութեան ծառայութեան մէջ, ու իրենց մմաններուն, եւ անոնց կեանքը քարիփով, լոյսով, գեղեցկութիւնով կը ճոխացնեն:

Վարձքը կատար, Մեսրոպ Մաշտոցի արժանաւնտիր աշակերտ եւ հայ մշակոյթի անխոնջ առաքեալ՝ Վահէ Վահեանին:

Սէր եւ համբոյր իր հոգիին, յարգանք իր նուիրումին եւ փառք իր վաստակին:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱՄՄԱՆԻ ՄԷՋ

29 Սեպտ. 1998 երեքշաբթի առաւօտ ժամը 8ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը Ամման մեկնեցաւ, ընկերակցութեամբ Սեւան Եպս. Ղարիպեանի եւ Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանի: Պատրիարք Սրբազանը Յորդանան գետի միւս կողմը ընդունուեցաւ Յորդանանի հայ գաղութի ներկայացուցիչներէն, գլխաւորութեամբ իրենց հոգեւոր առաջնորդին Վահան Եպս. Թօփալեանի, որոնք կամուրջ եկած էին դիմաւորելու իրենց Պատրիարքը: Շփախումը ուղղուեցաւ դէպի Յորդանանի մայրաքաղաք Ամման:

Ամմանի Ազգային Տեղական Խորհուրդը, մասնակցութեամբ Հ.Մ.Ը.Մ. եւ Հ.Օ.Մ. եւ Ա.Մ.Մ. կազմակերպութեանց, որոշած ըլլալով Ամմանի Հայոց Ս. Թադէոս եկեղեցւոյ կառուցման երեսնամեակը եւ Պատրիարքի փոխանորդ Տ. Վահան Եպս. Թօփալեանի քահանայական ձեռնադրութեան երեսունհինգ ամեակը նշել հանդիսութեամբ, հրաւիրած էին նուիրապետական Աթոռներէ ներկայացուցիչներ:

30 Սեպտեմբերին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն ժամանեց Տ. Նաւասարդ Եպս. Կնոյեան, Արագածոտնի Թեմին Առաջնորդ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութենէն՝ Տ. Վարդան Արք. Տէմիրճեան, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութենէն, կրօնական ժողովոյ Ատենապետ՝ Տ. Արամ Վրդ. Աթէշեան: Հրաւիրուած ըլլալով ժամանած էր նաեւ եգիպտոսի Հայոց Առաջնորդ Տ. Զաւէն Արք. Զինչինեան:

29 Սեպտեմբերին, տեղւոյն Կիւլպէնկեան, Իզգալշեան Ազգ. վարժարանի հանդիսասրահին մէջ քացուած էր երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան անդամ, Տ. Ընծանուէր Արքեպս. Բարախանեանի նկարչականցուցահանդէսը:

30 Սեպտեմբերի երեկոյեան Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք, զգեստաւորուած եւ ի գլուխ հոգեւորականաց դասուն, Հ.Մ.Ը.Մ.ի եւ Ա.Մ.Մ.ի սկաւտներէն եւ նուագով առաջնորդուեցաւ մինչեւ եկեղեցւոյ մուտքը: Ապա «Հրաշափառ»ի երգակցութեամբ թափօրը յառաջացաւ դէպի եկեղեցւոյ բնմը, եւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, կատարեց օծումը Ս. Թադէոս եկեղեցւոյ նորակառոյց խորանին եւ Մկրտութեան Աւագանին, որմէ յետոյ Ս. Պատարագ մատուցանեց Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ներկայ էին բոլոր եկեղեցիներու բարձրաստիճան հոգեւորականներ եւ պետական պաշտօնեաներ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը քարոզեց պայծառացող եկեղեցւոյ խորհուրդի մասին, եւ իրրեւ նուէր Վահան Սրբազանին յանձնեց սկիւմը եւ Հայաստանեան արուեստի գործ խաչքար մը, որու աւարտին Զաւէն Արք. Զինչինեան կարդաց Ամենայն Հայոց Վեհափառ Գարեգին Ս. Կաթողիկոսի կոնդակը որով Վահան Սրբազանին կը շնորհէր Արքութեան աստիճան:

Նոյն գիշերը, տեղւոյն Ռատիսոն հիւրանոցին մէջ տեղի ունեցաւ հանդիսութիւն: Յակոբ Սէրփէֆեանի Արաբերէն, եւ Ներսէս Ներսէսեանի Հայերէն քաջման խօսքէն ետք, Ամմանի երիտասարդական Սէմֆոնիք Օրֆէսքը դասական երաժշտութիւն եւ հայ հեղինակներէ Արամ Խաչատրեանի Սէլպըր Տէնսը ներկայացուց: Զուրակահար Տիկ. Սիրարփի Սարիքէկեան, Կռունկ եւ այլ երգեր ջութակի վրայ մեմանուագեց, իսկ Զէլիսք երիտասարդը՝ Արամ Խաչատրեանի Expromtu-ն, Օրֆէսքի դեկավարին դաշնակի ընկերակցութեամբ:

Այս առիթով, Արաբերէն լեզուով ուղերձ մը կարդաց Տ. Զաւէն Արք.

Զինչինեան: Ամենէն ետք, Պատրիարք Սրբազան Հայրը Անգիբերեմով իր խօսքէն յետոյ, եւ եպիսկոպոսական պանակէ մը կախեց մեծարեալին վիզէն:

Պատրիարք Սրբազանը խօսեցաւ Հայց. եկեղեցւոյ, հայ մշակոյթին եւ գաղթօճախին մէջ կատարուած եկեղեցանուէր ու Աստուածահանոյ գործերուն մասին, որոնց իր բոլորանուէր մասնակցութիւնը բերած էր Յորեկեար Սրբազանը քսան տարիներէ ի վեր: Հաւաքին առաջին մասը աւարտած ըլլալով, սրահի կողքի տարածքին մէջ տեղի ունեցաւ հիւրերու համար յատուկ ընդունելութիւն: Երուսաղէմի Ամեն. Պատրիարքի եւ իրեն ընկերացող հինգ Սրբազաններու եւ այլ եկեղեցականներու ներկայութեամբ, հանդիսութեան մթնոլորտին մէջ կը զգացուէր հոգեւոր ուրախութիւն:

1 Հոկտ. 1998ի կէսօրին, նախօրօք առնուած ժամադրութեան համաձայն, Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ հինգ Սրբազաններու եւ Ամմանի Հայոց Ազգային Տեղական խորհուրդի երկու անդամներուն, այցելեց Յորդանանի վարչապետին, Նորին Վեմ. Տօքթ. Ֆայէզ Թարաունիին, իր պաշտօնատեղիին մէջ: Պատրիարք Սրբազանը վարչապետին խօսեցաւ Հայ գաղութի մասին, շնորհակալութիւն յայտնեց Նորին Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թագաւորին եւ Արաք ազնիւ ժողովուրդին, որուն հետ հայ ժողովուրդը ապրած է երկար դարերէ ի վեր կողք կողքի: Ն. Վեմ. վարչապետն ալ խօսեցաւ Յորդանանի պետութեան ծրագիրներուն, դժուարութիւններուն եւ արձանագրած յաջողութիւններուն մասին: Պատրիարք Սրբազան առողջութիւն մաղթեց Վեհափառ Թագաւորին որ բուժման համար արտասահման կը գտնուի: Կէս ժամ տեւած սոյն ընդունելութեան ժամանակ Պատրիարք Սրբազանն ու իր հետեւորդները

պատուասիրուեցան, ապա հրաժեշտ առին:

Նոյն գիշերը դարձեալ Ռատիսոն հիւրանոցին մէջ, Ամմանի Ազգային Տեղական Խորհուրդի եւ Յորեկեար Յանձնախումբի կողմէ կազմակերպուած էր պարահանդէս, որու սկզբնական մասին մէջ, նաշկերոյթի ընթացքին, խօսք առին Արամ Մուրատեան, Ներսէս Ներսիսեան, հիւր հոգեւորականներն ու Յորեկեար Վահան Սրբազան, ու ամենէն ետք Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարք: Բոլոր հանդիսութիւններուն ալ իրենց անվերապահ մասնակցութիւնը բերած էին Ամմանի Հ.Մ.Ը.Մ. եւ Հ.Օ.Մ. եւ Ա.Մ.Մ. կազմակերպութիւնները, նախագահութեամբ Հոգեւոր Հովիւ Տ. Զաքարիա Քինյ. Սարիբէկեանի:

Յաջորդ օրը, Ուրբաթ 2 Հոկտ. 1998, երեկոյեան, տեղւոյն Ս. Թադէոս եկեղեցիին մէջ Պատրիարք Սրբազան Հայրը դասախօսեց նիւթ ունենալով «Կոմիտաս Վարդապետի հանճարը իր երգերուն ընդմէջէն». հմտութեամբ լեցուն, վերին աստիճանի հետաքրքրական եւ ուսանելի այս դասախօսութիւնը տեւեց մէկուկէս ժամ: Երեկոյթին բացումը կատարեցին հինգ ասմունքող հայուհիներ, արտասանելով հինգ ֆերթումներ:

Հանդիսութիւններու շարքը, հոգեւոր ուրախութեամբ լեցունց Ամմանի հայ գաղութի անդամներուն սրտերը եւ ընդհանուր գոհունակութիւն պատճառեց բոլորին:

3 Հոկտեմբեր 1998, Ծաբաթ առաւօտ ժամը 11ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ իր ընկերակիցները, վերադառնալու համար Երուսաղէմ, առաջնորդուեցան դէպի Ալէմպի կամուրջ:

Կամուրջ չը հասած, պզտիկ շեղումով կ'առաջնորդուէին դէպի այն պեղումները ուր գտնուած են Յովհաննէս Մկրտչի փարոգութեան եւ մկրտութեան վայրերը եւ աւազանները:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Շր. 13 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան:

Կիր. 14 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Կիրեղ եպս. Գարիկեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Թէոդորոս Արդ. Ջաֆարեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Հրեշտակապետաց Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Բշ. 15 Յունիս.- Ս. Կուսանացն Հովսիսիմեանց: Առաւօտուն ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ եկեղեցւոյ ասանդատան Ս. Հովսիսիմէի մատրան մէջ: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոզանեան:

Ուր. 19 Յունիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Սեւան եպս. Դարիպեան:

Շր. 20 Յունիս.- Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին (Ելն ի վիրապէն): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ասանդատան Ս. Լուսաւորչի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան: Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Ապա ծնրադիր «Տէր Ողորմեա» երգուեցաւ ըստ սովորութեան:

Կիր. 21 Յունիս.- Տօն Կարօղիկէ եկեղեցւոյ Սրբոյ Էջմիածնի: Ժամերգութեան աւարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» հանդիսապետն էր Տ. Սեւան եպս. Դարիպեան:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

«Հայր Մեր»էն առաջ կատարուեցաւ «Հայրապետական Մաղբանք» վասն Ս. Էջմիածնի, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Շր. 27 Յունիս.- Սրբոցն՝ Մեծին Ներսիսի Հայրապետին մերոյ եւ Խաղայ եպիսկոպոսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կիր. 28 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան եպս. Դարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Ուր. 3 Յունիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Սեւան եպս. Դարիպեան:

Շր. 4 Յունիս.- Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին

(Գիւտ Նշխարաց): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան:

Կիր. 5 Յունիս.- Երէկուան Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տօնին առթիւ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Երուսաղէմի Հրեական բաժնին մէջ գտնուող եւ այդ մեծ Սուրբին անունը կրող եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

Դշ. 8 Յունիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Եշ. 9 Յունիս.- Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց եւ քարոզեց Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Շր. 11 Յունիս.- Ս. Տրդատայ քաջաւորին մերոյ եւ Աշխէն տիկնոջն եւ Խոսրովիդիստոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 12 Յունիս.- Գիւտ Տփոյ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Տիրամօր Ս. Գերեզմանի վրայ: Հանդիսապետը եւ քարոզիչն էր Արիս եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Ուր. 17 Յունիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Սեւան եպս. Դարիպեան:

Շր. 18 Յունիս.- Երկոտասան Առաքելոցն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պօղոսի վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 19 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոզանեան: Քարոզեց Տ. Բազրատ Արդ. Պօրնէրեան:

Ուր. 24 Յունիս.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էջմիածին մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Շր. 25 Յունիս.- Յիշատակ Տապանակին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

- Կէսօրէ ետք Այլակերպութեան մեծահանդէս նախատօնակին եւ Տեառնեղբայր Յակոբոս Առաքելի Յիշատակի հանդէսին նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Ապա «Օրհնեցէ՛ք Տէր» շարականի երգեցողութեամբ միաբանութիւնը քարոզեցաւ Պատրիարքարան:

- Գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ

պաշտուած «Եկեղեցի»ի եւ «Հսկման» կարգերուն նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 26 Յուլիս.- Վարդավառ (Տօն Այլակերպութեան Տնտն): Ժամերգութեան արարտին կատարուեցաւ «Անդաստան» Հանդիսապետն է Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցելու քարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան եւ Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէեան:

Բշ. 27 Յուլիս.- Յիշատակ Մեռելոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր. Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Ապա կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն համայն մեջեցեալներուն համար: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Ուր. 31 Յուլիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Շր. 1 Օգոստ.- Թաղէտիս Առաքելոյն եւ Սանդիստոյ Կուսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Կիր. 2 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէնեան: Քարոզիչն էր Ամերիկայէն ուխտաւորաբար ժամանած եւ Ֆիլատելֆիոյ Ս. Սահակ-Մեսրոպ եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովիւ Տ. Բարի Քհնյ. Մէքեան:

Շր. 8 Օգոստ.- Սրբոցն Որդւոց եւ Թոռանց Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ՝ Արիստակիսի, Վրթանիսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի եւ Դանիէլի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

- Յետ երկնայեան ժամերգութեան Պատրիարք Սրբազան Հայրը Ուրար կրելու արտօնութիւն տուաւ Միսաէ Յովհաննէսեանին (Ընծայարան Ա.) եւ Ս. Տեղեաց մէջ՝ ծառայող Միաբաններուն՝ Արտակ Առաքեանին, Անդրանիկ Աղապապեանին եւ Տիգրան Նահապետեանին:

Կիր. 9 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին աջակողմեան խորանին վրայ (ի Ս. Կարապետ):

Ժամարարն էր Տ. Անուշահան Մ. Վրդ. Զոյրանեան: Քարոզեց Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Շր. 15 Օգոստ.- Սրբոյն Գրիգորի Աստուածաբանին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 16 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէնեան: Հանդիսապետը եւ քարոզիչն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան, որ կատարեց «Խաղողօրհնէ»ի արարողութիւնը:

Բշ. 17 Օգոստ.- Այսօր սկսաւ Ս. Կոյսի վերափոխման տօնը կանխող հանդիսաւոր Ս. Պատարագներու մատուցումը՝ Գեքսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Սուրբ Գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Շր. 22 Օգոստ.- Եփեսոսի Ս. Ժողովոյն (431): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Աստուածածին: Ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաքարեան:

Կիր. 23 Օգոստ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Սուրբ Աստուածածին: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Քարոզեց Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Ուր. 28 Օգոստ.- Նախատօնակին ի Ս. Էջմիածին հանդիսապետեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Շր. 29 Օգոստ.- Տօն Շողակաքի Ս. Էջմիածնի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Էջմիածին: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

- Կէսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբան հայրեր, ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Գիշերասկիզբին, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան «Եկեղեցի»ի եւ հսկման ժամերգութիւնները: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Կիր. 30 Օգոստ.- Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբան հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեքսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Պատարագը մատուցելու քարոզեց Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Պատարագիչ Սրբազանը հանդիսապետեց «Անդաստան»ին:

Բշ. 31 Օգոստ.- Յիշատակ Մեռելոց: Օրուան Ս. Պատարագը Ս. Գլխադիրին մատրան մէջ մատուցեց Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Շր. 5 Սեպտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ

ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Աստիս Արդ-
Իփրանեան:

Կիր. 6 Սեպտ.- Ըստ սովորութեան, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամասերան
Երաշխատոր Ս. Աստուածածնի խորանին վրայ
պատարագեց Տաճարին Տեսուչը՝ Տ. Վաղարշ Եպս.
Խաչատուրեան:

Բշ. 7 Սեպտ.- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ
հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Գշ. 8 Սեպտ.- Ս. Յովակիմայ Եւ Աննայի:
Ըստ սովորութեան Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ
Գերսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ,
Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ: Հանդիսապետն
էր Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոհանեան: Պատարագեց
Տաճարին Տեսուչը՝ Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան:

Եր. 12 Սեպտ.- Ս. Թովմայի Առաքելոյն: Ս.
Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր:
Ժամարարն էր Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաֆրեան:

- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց
Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Կիր. 13 Սեպտ.- Գիւտ Գօտոյ Ս. Աստուա-
ծածնի: Օրուան հանդիսատէր Ս. Պատարագը
Գերսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տիրամօր Ս.
Գերեզմանին վրայ մատոյց Տ. Սեւան Եպս.
Ղարիպեան: Կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան
պաշտօն 7 Սեպտեմբերին Տաճարին ընդհանուր
մաքրութեան մասնակցողներուն հանգուցեալ
հարգատեւելոյն, որոնց երկար ցանկը կարդաց
տաճարին Տեսուչը՝ Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան:

Եր. 19 Սեպտ.- Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն (325):
Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր:
Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 20 Սեպտ.- Բարեկենդան Ս. Խաչի
Պահոց: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս.
Յարութեան, մեր վերնամասերան մէջ: Հանդիսապետն
էր Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան: Ժամարարն էր Տ.
Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան: «Հայր Մեր»էն
առաջ քարոզեց Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան:

- Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն

էր Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Բշ. 21 Սեպտ.- Ծնունդ Ս. Աստուածածնի:
Առաւօտուն Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի
գլխաւորութեամբ Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով
իջան Գերսեմանիի ձորը, ու «Հրաշափառ»ով
մուտք գործեցին դէպի տաճար: Օրուան հանդիսատէր
Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Տիրամօր Ս.
Գերեզմանին վրայ, Հանդիսապետ Սրբազանին
կողմէ:

Եր. 26 Սեպտ.- Տօն Եկեղեցւոյ ի Նաւակատիս
Ս. Խաչին: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս.
Գլխադիր: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արդ.
Արաքանեան:

- Խաչվերացի մեծահանդէս նախատեսակին
ի Ս. Յակոբ նախագահեց Պատրիարք Սրբազան
Հայրը, որ ապա Կենաց Փայտի մասունքը քափօրով
փոխադրեց Աւագ Սեղան:

- Պատրիարք Սրբազանը նախագահեց
գիշերասկիզբին Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած
«Եկեղեցւոյ»ի եւ Հսկման կարգերուն:

Կիր. 27 Սեպտ.- Տօն Վերացման Ս. Խաչին
(629): Օրուան հանդիսատէր Ս. Պատարագը Մայր
Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց
Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Սպասարկող
վարդապետներն էին Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան
եւ Տ. Էմմանուէլ Արդ. Արաքանեան: «Հայր Մեր»էն
առաջ կատարուեցաւ Գոհաբանական Մաղրանք
վասն եօթներորդ տարեդարձի Հայաստանի
Հանրապետութեան: Ս. Պատարագէն ետք Տ. Սեւան
Եպս. Ղարիպեան հանդիսապետեց Մեկոնեան
քարերար եղբայրներու հոգիներուն համար
կատարուած տարեկան հոգեհանգստեան
պաշտամունքին:

- Կէսօրէ ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը
նախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած
Խաչվերացի մեծահանդէս «Անդաւատան»ին:

Բշ. 28 Սեպտ.- Յիշատակ Մեռելոց: Մայր
Տաճարի Ս. Գլխադիր մատրան մէջ պատարագեց
Տ. Շնորհք Ծ. Վրդ. Գասպարեան: Տ. Սեւան Եպս.
Ղարիպեան հանդիսապետեց հոգեհանգստեան
կարգերուն նախ ի Ս. Յակոբ եւ ապա զաւիթը՝
Երանաշնորհ Տ. Կիրեղ Բ. Պատրիարք Զօր շիրմին
վրայ:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

Դշ. 10 Յունիս.- Անգլիոյ Էլիզապէթ Երկրորդ
Թագուհիի ծննդեան տարեդարձին առթիւ, Անգլիոյ
Ընդհանուր Հիւպատոսի կազմակերպած
ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Պատրիարք
Սրբազան Հայրը, Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան, Տ.
Սեւան Եպս. Ղարիպեան եւ Տ. Ռազմիկ Վրդ.
Պօղոսեան:

Եշ. 11 Յունիս.- Երուսաղէմի Հին Քաղաքի
շրջանային ոստիկանատան մէջ, Զօրավար Եպիփ
Իցիաֆիի եւ գեղապետ Ռաւանան Թալի կողմէ
կազմակերպուած հաւաքոյթին ներկայ գտնուեցան
Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան, Տ. Կիրեղ Եպս.
Գարիկեան, Տ. Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեան եւ Տ.
Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Ուր. 12 Յունիս.- Սապիլ Ազատագրութեան
Աստուածաբանական կեդրոնի վարչութեան կողմէ
կազմակերպուած հաւաքոյթին, Հայֆայի Յոյն

Կաթողիկե եկեղեցւոյ մէջ, ներկայ գտնուեցան Ս. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զդէանեան եւ Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Շր. 13 Յունիս.- Իսրայէլի Պետութեան Ռուսական դաշնակցութեան Հիւպատոս Միխայէլ Պոկտամովի կողմէ կազմակերպուած ընդունելութեան Ռուսական դաշնակցութեան Ազգային Օրումն առիթով, Շարա պանդոկին մէջ Հերձիլիա ներկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Ս. Արիս եպս. Շիրվանեան եւ Ս. Սեւան եպս. Ղարիպեան:

Դշ. 17 Յունիս.- Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Արտաբէկ Յարաբերութեանց վարիչ՝ Ս. Արիս եպս. Շիրվանեանի, Լուսարարապետի Տեղապահ Ս. Սեւան եպս. Ղարիպեանի եւ Աւագ Թարգման Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի, այցելեցին Ֆրանսայի դեսպան ժան Նոյէլ Տր Պույեան Տր Լագոսթին, Թել Ավիլի իր դեսպանատան մէջ: Պատրիարք Սրբազան Հայրը շնորհակալութիւն յայտնեց յանուն Իսրայէլի եւ Յորդանանի մեր հայութեան, փրանսական խորհրդարանին միաձայնութեամբ առած 29 Մայիս 1998ի որոշման համար 1915ի հայկական ցեղասպանութիւնը պաշտօնապէս նանչնալով իբրեւ պատմական իրողութիւն: Նաեւ շնորհակալական նամակ մը յանձնեց Դեսպանին, Նախագահ Ժազ Շիրաբէին փոխանցելու համար: Դեսպանը իր գոհունակութիւնը յայտնեց յիշեալ որոշման համար, յիշելով նաեւ փրանսահայութեան նպաստը փրանսական պետութեան:

Բշ. 22 Յունիս.- Սպանիոյ Հիւպատոսը՝ Մանուէլ Քաչօ, այցելութիւն մը տուաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր իր մեկնումին առիթով: Իրեն ղիմաւորեցին Աւագ Թարգման Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան եւ Էփումենիքի եւ Արտաբէկ Յարաբերութեանց վարիչ՝ Ս. Արիս եպս. Շիրվանեան:

Դշ. 24 Յունիս.- Երուսաղէմի Ար. Յովհաննէս (Սեբէ Տօն) Ակնարութեան հիւանդանոցի Տնօրէն Ալեք Հարտընի կողմէ կազմակերպուած ընդունելութեան, հիւանդանոցի գարիքին մէջ, ներկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Ս. Արիս եպս. Շիրվանեան, Ս. Սեւան եպս. Ղարիպեան եւ Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Շր. 27 Յունիս.- Անկլիկան եկեղեցւոյ Առաջնորդ՝ Ս. Սամիր եպս. Քաֆիթիի հրաւերին ընդառաջելով ժառանգաւորաց վարժարանի տաս ուսանողներ ընկերակցութեամբ Էփումենիքի եւ Արտաբէկ Յարաբերութեանց վարիչ՝ Ս. Արիս եպս. Շիրվանեանի մասնակցեցան յատուկ սեմինարի մը, Սէյն-ձօրն Անկլիկան եկեղեցւոյ մէջ: Ներկայ էին կարգ մը օտար ուսանողներ եւս արտասահմանեան երկիրներէ:

Սամիր եպիսկոպոս քանախօսեց Անկլիկան եկեղեցւոյ ծագման եւ դաւանութեան մասին:

Անգլիկան եկեղեցւոյ երգերու մէջ ընդ մէջ, մեր ուսանողները երգեցին մեր Ս. Պատարագի երգերէն: Երեկոյեան ժամերգութենէն ետք ներկաները հիւրասիրութեան նաշով:

Դշ. 30 Յունիս.- Տօքթ. Էմիլ Ժարժուիլի հրաւերին ընդառաջելով՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Ս. Արիս եպս. Շիրվանեանի, Ս. Սեւան եպս. Ղարիպեանի եւ Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի, ներկայ գտնուեցաւ Երուսաղէմի «Քրիսմըս» պանդոկին մէջ տեղի ունեցած ընդունելութեան, ի պատիւ Վատիկանի ներկայացուցիչ՝ Մօնսինթօր Մելիօրիի:

Եշ. 2 Յուլիս.- Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու Երուսաղէմի Ընդհանուր Հիւպատոսի Տոն Էրրասթի հրաւերին ընդառաջելով՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, իր հետ ունենալով Ս. Արիս եպս. Շիրվանեանը եւ Ս. Սեւան եպս. Ղարիպեանը, ներկայ գտնուեցաւ Անկախութեան Տօնին 222րդ տարեդարձին առիթիւ կազմակերպուած ընդունելութեան, հիւպատոսարանին մէջ:

- Նոյն օրը Էփումենիքի եւ Արտաբէկ Յարաբերութեանց վարիչ՝ Ս. Արիս եպս. Շիրվանեան, ընկերակցութեամբ Աւագ Թարգման Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի այցելութիւն մը տուաւ Երուսաղէմի Քաղաքապետ Տիար Էհուտ Օլմէրքի:

Ուր. 3 Յուլիս.- Պատրիարք Սրբազանը իր հետ ունենալով Ս. Արիս եպս. Շիրվանեանը, Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանը եւ Հ.Մ.Բ.Մ.ի Ատենապետ Տիար Յակոբ Տէմիրեանը՝ այցելեց Հ.Մ.Բ.Մ.ի սկաւտական նամարը Լաբրուրի մէջ: Ան աչէ անցուց մէկ շաբթուան ընթացքին սկաւտներուն եւ արեւոյշներուն իրագործումները: Ատենապետին ուղերձէն յետոյ Պատրիարք Սրբազանը եւ Արիս Սրբազան Մետայներով զարդարեցին անոնց կուրծքերը: Ապա Պատրիարք Սրբազանը տուաւ իր պատգամը, որմէ ետք տեղի ունեցաւ ընթրիքի սպասարկութիւն: Երուսաղէմէն, Շաֆայէն եւ Հայֆայէն ժամանած էին հայորդիներ:

Կիր. 12 Յուլիս.- Ս. Արիս եպս. Շիրվանեան եւ Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, յանուն հայոց պատրիարքութեան մասնակցեցան Էլզաֆներու եւ կրօնական գործերու նախարար՝ Իսլամական համայնքի Պետ՝ հանգուցեալ Շէյխ Հասան Ֆաթիմ Թահպուպի յիշատակի ոգեկոչման նուիրուած հանդիսութեան մը Ազարիայի մէջ: Պաղեստինեան իշխանութեան նախագահ Յասէր Արաֆաթի ցաւակցական գիրը կարդացուեցաւ եւ պետական եւ համայնքային քաղաքի ղեկավարներ ելոյթներ ունեցան:

Բշ. 13 Յուլիս.- Էֆումենիֆ և Արտաֆին Յարաբերութեանց վարիչ՝ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան այցելութիւն մը տուաւ Խարայէլի կառավարութեան կրօնից նախարարութեան Քրիստոնէական բաժնի վարիչ՝ Ուրի Մօրի, ընկերակցութեամբ դիւանատան պաշտօնեայ Տիար Կարապետ Յակոբեանի:

Գշ. 14 Յուլիս.- Ֆրանսայի Ազգային Տօնին առիթով, Երուսաղէմի ընդհանուր Հիւպատոս Սքանիսլաս Տը Լապուլայի հրաւերին ընդառաջելով՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի, Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի և Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի, ներկայ գտնուեցաւ հիւպատոսարանին մէջ կազմակերպուած ընդունելութեան:

- Նոյն տօնակատարութեան առիթով, յաջորդ օր, Գշ. 15 Յուլիսին, Հին Երուսաղէմի Ս. Աննա Կարողիկէ եկեղեցւոյ մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան և Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Ուր. 17 Յուլիս.- Պաղեստինեան ինքնավար կառավարութեան մօտ Զիլիի ներկայացուցիչ՝ Մարիօ Շեկայի հրաւերին ընդառաջելով՝ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի, Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի և Տ. Ասետիս Արդ. Խփրանեանի ներկայ գտնուեցաւ Զիլիի Ազգ. տօնին առիթով կազմակերպուած ընդունելութեան:

Մը 18 Յուլիս.- Առաւօտեան ժամը 11ին, Երուսաղէմի Պապական նոր նուիրակը՝ Մօնիկնօր Բիէքքօ Սոմպիլ՝ հանդիսաւոր մօտիք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար ի գլուխ Ֆրանսիական Միաբանութեան:

Տաճարի մօտէֆին՝ ըստ ընկալեալ սովորութեան ան՝ դիմաւորուեցաւ երեք յարանուանութեանց՝ հայոց, յունաց և լատինաց տեսուչներուն կողմէ Տաճարի շրջափակին մէջ:

Էֆումենիֆ և Արտաֆին Յարաբերութեանց վարիչ՝ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան ևս ներկայ գտնուեցաւ ու բարի գալուստ մաղթեց նուիրակին:

Պատանասեղիի մօտ Ֆրանսիական Դուստոս՝ Հայր Զիլովանի Պաքիսքիլի ողջոյնի խօսքով ընդունեց հիւրը: Այս բաժնի ուղղուեցաւ դէպի Դերեզման, ուր ան իր ուխտը կատարեց:

- Նոյն օրը Պատրիարք Սրբազանը իր հետ ունենալով Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանը և Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանը՝ այցելեց Հ.Ն.Մ.ի սկաւտական նամբարը Լաբրունի մէջ: Ան աչէ անցուց մէկ շաբթուան ընթացքին սկաւտներուն և արեւոյշներուն ձեռագործ աշխատանքները: Հ.Ն.Մ.ի Փոխ-ատենապետ Տիար Յակոբ Անդրեասեան ուղերձով մը բարի գալուստ մաղթեց ներկաներուն: Պատրիարք Սրբազան շնչոյն օգտակար

կարեւորութիւնը բանակումին և գնահատեց ղեկավարներուն ջանքերը: Սկաւտապետ Կարօ Պօյանեան ղեկավարեց արիներու և արեւոյշներու նկարներու կազմութեան խաղի մրցում մը, որմէ ետք տեղի ունեցաւ ընթրիքի սպասարկութիւն: Երուսաղէմէն ժամանած էին բաւականաչափ թիւով հայորդիներ՝ բաշխուելու այս նամբարը:

Բշ. 20 Յուլիս.- Պեկինիայի ընդհանուր Հիւպատոս Կօպլէ տ'Ալվիլլայի մեկնումի առիթով կազմակերպուած ողջերթի ընդունելութեան, հիւպատոսարանին մէջ ներկայ գտնուեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան և Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Գշ. 21 Յուլիս.- Արաք Աւետարանչական եկեղեցիներու երրորդ Համագումարը տեղի ունեցաւ Բեքդեհէմ բաղաձի Բեքդեհէմ պանդոկին մէջ: Բացման ընթրիքին և նիստին ներկայ գտնուեցաւ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Գշ. 22 Յուլիս.- Պատրիարքարանի մէջ, Պատրիարք Սրբազանը իր հետ ունենալով Տնօրէն Ժողովի Ատենապետ Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանը, Աւագ Թարգման Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանը և Էֆումենիֆ և Արտաֆին Յարաբերութեանց վարիչ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանը խորհրդակցական հանդիպում մը ունեցաւ Սպանիոյ փոխ Հիւպատոս Տիար Ֆերնանտօ Ֆերնանտէզ - Արիասի և Սպանական Համագործակցութեան ներկայացուցիչ՝ Տիար Կիլլերմօ Գարօյի հետ Բեքդեհէմ մեր վանքին մէջ թանգարանի մը կառուցման առաջարկին շուրջ:

Ուր. 24 Յուլիս.- Պեկինիայի Երուսաղէմի Ընդհանուր Հիւպատոս Կօպլէ տ'Ալվիլլա հրաժեշտի այցելութիւն տուաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Զինք դիմաւորեցին Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան և Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Եշ. 30 Յուլիս.- Միացեալ Նահանգներէն ուխտաւորաբար ժամանեց Ֆիլատիֆիոյ Ս. Սահակ-Ս. Մեսրոպ եկեղեցւոյ հովիւ Տ. Բարի Քիւնյ. Մեքենեան և մեկնեցաւ Օգոստոս 6 Եշ. օրը:

Ուր. 31 Յուլիս.- Պատրիարք Սրբազանը իր հետ ունենալով Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանը, Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանը, Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանը և Տ. Բարի Քիւնյ. Մեքենեանը՝ այցելեց Հայֆայի Հ.Մ.Ը.Մ.ի սկաւտական նամբարը Քարմէլի մէջ: Հայֆայի և Երուսաղէմի ատենապետներուն ուղերձներէն յետոյ Պատրիարք Սրբազանը տուաւ իր պատգամը, որմէ ետք տեղի ունեցաւ ընթրիքի սպասարկութիւն: Ներկայ էին Հայֆայէն, Նաֆայէն և Երուսաղէմէն ազգայիններ:

Բշ. 3 Օգոստ.- Ռումանիոյ վարչապետ Բատու Վասիլէ, այցելեց Երուսաղէմ իբրեւ հիւրը Խարայէլի վարչապետ Բենիամին Նաբանեհուին:

Բարեգալստեան ընդունելութեան ներկայ եղաւ Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեան:

Դժ. 4 Օգոստ.- Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեան եւ Ս. Բագրատ Արդ. Պուրնէժեան ներկայ գտնուեցան Միջազգային Տօնավաճառին՝ կազմակերպուած Երուսաղէմի Բաղաժապետարանին կողմէ: Քառասուն պետութիւններ կը մասնակցէին:

Ծր. 15 Օգոստ.- Երուսաղէմի Անկլիկեան եկեղեցւոյ նորընտիր Առաջնորդ՝ Ս. Ռիա Ապուէլ-Ասալ Եպիսկոպոսի գահակալութեան հանդիսութիւնը տեղի ունեցաւ, Սէյն Ջորժ Տաճարին մէջ: Նախորդ Առաջնորդ Սամիր Քաֆիթի Եպս. նորընտիր Առաջնորդին փոխանցեց իր հովուական ցուպը: Եղան շնորհաւորական ուղերձներ: Իր հերթին Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեան յանուն Պատրիարք Սրբազան Զօր շնորհաւորեց նորընտիր Առաջնորդը, որ մատոյց իր առաջին պատգամը, որմէ ետք տեղի ունեցաւ ճաշի սպասարկութիւն:

- Նոյն երեկոյեան ժամը 5-30ին Սէյն Ջորժ վարժարանի շրջափակին մէջ տեղի ունեցաւ հրաժեշտի հանդիսութիւն մը ի պատիւ հանգստեան կոչուած Ս. Սամիր Քաֆիթի Եպիսկոպոսին, որուն ներկայ եղան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի, Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի, եւ Ս. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանի:

Դժ. 1 Սեպտ.- Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի տարեմուտի արարողութիւնը կատարուեցաւ առաւօտեան ժամը 8ին, ներկայութեամբ Պատրիարք Սրբազան Զօր եւ Միաբանութեան անդամներուն:

Դժ. 1 Սեպտ.- Երուսաղէմի հոգեւոր էֆումենիք պատուիրակութիւն մը այցելեց Հեպրոնի Բաղաժապետին գլխաւորութեամբ Լատինաց Պատրիարք՝ Ամեն. Միշէլ Սապահի որուն կ'ընկերակցէին Հայոց Պատրիարքարանէն՝ Ս. Արիս Եպս. եւ Ս. Աւետիս Արքեպս.: Յոյն կաթողիկէ Ս. Լուրֆի Լահամ Արքեպս., Ղպտոց Ս. Անպա Արքեպս. եւ Լուսեռական Մունիր Եպս.: Ներկայ էր նաեւ Հեպրոնի Մուֆթի Շէյխը: Պատրիարքը յանուն Երուսաղէմի Բիստոնեայ եկեղեցիներուն ցաւակցութիւն յայտնեց պարոն Բաղաժապետին վերջերս տեղւոյն իսլամ եւ հրեայ Բաղաժապետներուն միջեւ պատահած խռովութիւններուն հետեւանձնով վիրաւորներու եւ վնասներու համար: Քրիստոնեայ հոգեւոր պետերու պատուիրակութիւնը այցելեց Ալ-Ահլի նորակառոյց հիւանդանոցը:

Դժ. 2 Սեպտ.- Պապական նուիրակ Մօսիմեօր Բիէրթօ Սամպի իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Պատրիարք Սրբազան Զօր:

Ան դիմաւորուեցաւ առժամեայ Թարգման

Ս. Աւետիս Արդ. Իփրանեանի եւ էֆումենիք եւ Արտաքին Յարաբերութեանց վարիչ՝ Ս. Արիս Եպս.ի կողմէ:

Դժ. 15 Սեպտ.- Իսրայէլի Արդարադատութեան կառոյցի հիմնադրութեան 50 ամեակի հանդիսութեան, Երուսաղէմի քարճազոյն Ատեանի շէնքին մէջ, ներկայ եղաւ Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեան:

Դժ. 23 Սեպտ.- Ժառանգաւորաց վարժարանի եւ Ընծայարանի տարեմուտի արարողութիւնը կատարուեցաւ առաւօտեան ժամը 9ին, ներկայութեամբ Պատրիարք Սրբազան Զօր, Միաբանութեան անդամներուն, նոր ժամանած աշակերտներուն եւ ուսուցիչներուն:

Եժ. 24 Սեպտ.- Երուսաղէմի մէջ նոր նշանակուած Պենիֆայի ընդհանուր Հիւպատոս Տիար Նաօ Տաազ եւ իր ազնուափայլ տիկինը Բաղաժապետական առաջին այցելութիւնը տուին Պատրիարք Սրբազան Զօր: Պատուարժան հիւրերը պատշոճապէս դիմաւորուեցան Առժամեայ Աւագ Թարգման Ս. Աւետիս Արդ. Իփրանեանի եւ էֆումենիք եւ Արտաքին Յարաբերութեանց վարիչ Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեանի կողմէ եւ առաջնորդուեցան Պատրիարարանի դահլիճը: Պատրիարք Սրբազանը բարեգալուստ մաղթեց հիւրերուն որոնք ապա առաջնորդուեցան Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճար:

Կիր. 27 Սեպտ.- Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեան ներկայ գտնուեցաւ Երուսաղէմի Քաղաքապետ Էհուտ Օլմէրքի կողմէ կազմակերպուած հանդիսութեան մը՝ որու ընթացքին ան որպէս Երուսաղէմի Պատուոյ Քաղաքացի պատուեց Գերման Պատուելի Ֆրիտրիխ-Վիլհելմ Ֆրից Մէլը Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմէն ետք վերապրող Հրեաներու ու մանաւանդ Եթովպացի հրեաներուն Իսրայէլ ներգաղթի ի նպաստ տարած աշխատանքներուն համար:

Կիր. 27 Սեպտ.- Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր հետն ունենալով Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեանը, Ս. Սեւան Եպս. Ղարապետը եւ Ս. Աւետիս Արքեպս. Իփրանեանը, նաեւ Միաբան Հայրեր եւ սարկաւազներ՝ ներկայ գտնուեցաւ Հայաստանի Անկախութեան Տօնին եօթներորդ տարեդարձին առիւի, Պատուոյ Հիւպատոս Տիար Յովակ Մումեանի կողմէ կազմակերպուած ընդունելութեան, Նօթըր Ծամ պանդոկին մէջ Երուսաղէմ:

Բժ. 28 Սեպտ.- Ս. Արիս Եպս. Ծիրվանեան եւ Ս. Աւետիս Արքեպս. Իփրանեան մասնակցեցան Երուսաղէմ 2000-ամեակի Իսրայէլեան եւ Միջ-եկեղեցական Յանճանաժողովի մը հանդիպումին Տան Փըրլի Պանդոկին մէջ:

**Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻԻԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԳԻՐԲԵՐԸ**

1. A LA RECHERCHE DE LA SPIRITUALITE.
Le Defi du Renouveau Karekine Ter Patriarche Supreme, Catholikos de Tous Les Armeniens. Paris 1997 pp. 110.
2. MANUSCRITS ARMENIENS.
Raymond H. Kevorkian, Armen Ter-Stepanian. Avec le concours de Bernard Outtier de Guevorg Ter Vardanian.. Foundation Caloust Gulbenkian Paris, 1998 pp. 1071:
3. THE BOOK OF COMMON PRAYER.
Henry Holt & Company, New York 1992 pp. 367:
4. St. NERSES SHNORHALI GENERAL EPISTLE: Translation & Introduction by Fr. Arakel Ajalian. Ս. ՆԵՐՍԷՍԻ ՇՆՈՐՀԱԼԻ ԹՈՒՂԹ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵԱՆ: St. Nerses Armenian Seminary, New Rochelle, New York, 1996 pp. 86:
5. ZABELLE a novel
Nancy Kricorian. Atlantic monthly press, New York, 1998 pp. 237:
6. UNDERSTANDING THE NEW TESTAMENT
Vahan H. Tootikian. Southfield, Michigan, Armenian Heritage Committee, 1997 pp. 300:
7. ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ.
Նորայր Արքեպս. Պողոսեան: Տպարան Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղեմ, 1998 էջ 199:
8. Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ Ի ՎԱՏԻԿԱՆ ԵՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ Ն. Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՊՕՂՈՍ Բ. ՊԱՊԻՆ ՀԵՏ 22 ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄ-28 ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄ 1997:
9. ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ Ս. ԱԹՈՌԻ ԵՐԱՆ. Տ. ԲԱՐԳԷՆ ԱԹՈՌԱԿԻՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԿԻԼԷՍԷՐԵԱՆԻՆ 1868-1936: ԱՆՏԻՊ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ, ՈՒՂՂՈՒՄԾ ՎԻԵՆՆԱԿԱՆ ՄԻԹՈՍԻՆԱՆ ՀԱՅՐԵՐՈՒՆ (1895-1936): Խմբագրեց՝ Վարդան Արքեպս. Տեմիրեհեան, Անքիլիաս-Լիբանան 1996 էջ 302:
10. ՅՈՐԴԱՆ ԳԻՐԲ
Տաղապատեաժ աշխարհարար, Թորգոմ Ս. Արքեպս. Գուշակեանի. Հրատար. ԺԻՐԱՅԻ Ծ. ՎՄԻ. ԹԱՇՃԵԱՆ, Միաբան Ուխտին Սրբոց Յակոբեանց: Մատենաշար՝ «Հազար Եօրն Հարիւրամիակ» Հայկական Քրիստոնէութեան Փարիզ, 1997 էջ 52:
11. ՄԱՅՐ ՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱՑ
Մատենադարանի Միջաբանաց Վեցերիկ, Հ. Սահակ Վրդ. ձեմեմեմեան: Հատոր է. Տօնապատեաժ - Ժողովածոյ Մատենագիրք Հայոց Վեցերիկ - Ս. Ղազար, 1996 էջ 1163:
12. ԴԻՄԱԿ ՈՒ ՀԱՅԵԼԻ
Նորագոյն Բանաստեղծութիւններ Պրակ «Թիւ 1»: Զարեհ Մելեմեան: Ֆրիմոնք, Մ. Ն. 1998 էջ 64:
13. ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՅԱՇՈՒՆ2 ՊԱՏՄԱԿԸ
Ժիրայր Ծ. Վրդ. Թաշեմեան: Փարիզ, 1995 էջ 48:
14. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻՒ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵԱՆԸ
Լոյս եւ Աշխարհ: Թամար Տասնապետեան: Տպրն. Կաթոլ. Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ: Անքիլիաս, Լիբանան, 1993 էջ 182:
15. ՌՈՊԷՐ ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ. ՆԵՐԱՇԽԱՂԷԻ ԳԵՂԱՐՈՒԵԱՍԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ
Սուրեն Դանիելեան: Իսթանպուլ, 1996 էջ 166:
16. ՅՈՒՇԱՄԱՏԵԱՆ
Զօնուած քանաստեղծ Գրագէտ՝ Լեւոն ԶԱԽԷՆ ՍԻՐՄԷԼԵԱՆԻ Յիշատակին, պատրս. Թորգոմ Փօսթանեան, Լոս Անճելոս, 1996 էջ 123:

(Հարունակելի)

ՍԻՐԱՐՓԻ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Քարտուղարուհի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետի
Առողջական վիճակի մասին Նիւ Եօրթէն Դիւան Առաջնորդարանի 275-277

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

- Իզնատիոս Եպս.
Լեկնորիւն Դուկասու, Գլ. Ժ1 - 42 Զաւէն Արք. Զինչինեան 277-285
- Տօն Երեման Ա. Խաչի Շնորհք Ծ. Վ. Գասպարեան 286-289
- Նոր Ուխտին Տապանակը Վաչէ Ծ. Վ. Իզնատիոսեան 290-292
- Պայքարը Հոգիին եւ Նիւրին Միջեւ Վարդան Ա. Քհնյ. Տիւլկէրեան 293-295
- Քաղցկեղաւորի մը Խոհերը Rev. Gavin Elbourne
(Թրգմ. Յապաւումով) 296-298

ԻԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ

- Անաստններուն իմաստութիւնը Վարդան Ա. Քհնյ. Տիւլկէրեան 299
- Օրինակ Լ. Աստուած Անիլ 300
- Գեա Յորդանանի Զաւէն Եկէնեան 301
- Յիշիր՝ Ապրում եւ Մեռնելու համար Միշա Ավարեան 302-303
- I Remember, I Remember Thomas Hood
Կր Յիշեմ, կր Յիշեմ Թովմաս Հուտ
Թրգմ. Շէն-Մահ 304-305

ԻԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ

- Պատկերը Նարեկացու
Ասեղծագործութեան մէջ Ա. Դազինեան 306-310

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

- Երուանդ Օսեան
Դոկտ. Սարիբէկ Մանուկեան Սարգիս Եափունեան 311-317

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

- Եկեղեցւոյ Անկախութիւնը Բարգէն Թովինեան 318-320

ԵՐԱՌՇՏԱԿԱՆ

- Խորէնեան Պատարագ Տէր. Լեւոն Մոմենեան 321-326

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

- Բառակերտութեան Արուեստը Զենոբ Քհնյ. Նալպանտեան 327-333

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

- Աւստրալիոյ Թեմէն՝ Այցելութիւն		334
Նոր Զելանտա		335-336
Նոր Զելանտայի Գաղութ		337-338
Հարցազրոյց Հայր Ֆելիքսի Հետ	Ն.Պ.	339
- Ուղիղ Խնդիր Հոլովի Տարբերութիւնը	Արսէն Ա. Քենյ. Աշնեան	340-344
- Վահէ Վահեանի Յիշատակին	Կարպիս Շապեան	345-346
- Յորելիմական Հանդիսութիւններ Ամմանի մէջ	Ն.Ք.	347-352
- Ս. Յակոբի Ներսէն		353
- Գիրքերու Ցանկ	Ս. Գալայեան	354-355
- Բովանդակութիւն		

8 Յունիս 1998, Auckland, New Zealand այգեխորհան առիթով՝ Հայրապետական Պատուիրակ Ադան Արք. Պալիոզեան եւ Հռովմէական Կաթոլիկ Patrick Dunn նախկնդոս:

8 Յունիս 1998, Auckland, New Zealand այգեխորհան առիթով՝ Հայրապետական Պատուիրակ Ադան Արք. Պալիոզեան եւ Անկլիկան Եկեղեցւոյ John Patterson նախկնդոս:

22 Յունիս 1998, Երուսաղեմի մէջ Սպանիական Հիւպատոս Կօպլէ տ'Ալվիլայի այցելութիւնը Պատրիարք Սրբազան Հօր, իր մեկնումին առիթով: Զախէն Աջ՝ Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Հիւպատոս Կօպլէ տ'Ալվիլա, Թորգոմ Պատրիարք, Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Յուլիս 1998, Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի յատակին՝ պարբերաբերքեր, համակարգիչի մէջ արձանագրուելու համար:

Յուլիս 1998, Գալուստ Կիլպենկեան Մատենադարան, շենքը վերանորոգման կարօտ, մասնաճիւղի ղարանները:

Օգոստոս 1998, Պատրիարքարանի պարտեզին մէջ, Գալուստ Կիլպենկեան Մատենադարանի վերանորոգման աշխատողներ. – Զախէն Աջ՝ Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Խաչիկ Մանուկեան (Ճարտարագէտ Լուս Ամենիոսէն), Բարի Ա. Քիմյ. Մէքենեան (Հովիւ Յիլատեֆիոյ Ս. Սահակ-Մեսրոպ եկեղեցւոյ), Սիլվա Մանուկեան (գրադարանապետ Լուս Ամենիոսէն), Թորգոմ Պատրիարք, Արիս Եպս. Շիրվանեան, Արլին Օպին (գրադարանապետ Պոսթոնէն):

Օգոստոս 1998, ժառանգաւորաց Վարժարանի նախկին նեմարանը աւերակ, վերանորոգման կարօտ:

Օգոստոս 1998, ժառանգաւորաց Վարժարանի նախկին նեմարանը աւերակ, աղանեստուն:

Օգոստոս 1998, Գալիլիոյ շրջանի սրբալայրերէն «Երանիներու» եկեղեցիին մէջ. Զախէն Ա.՝
Թագմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Թորգոմ Պատրիարք, Բարի Ա. Քինյ. Մէրեան, Հովիւ Ս. Սահակ-Մեսրոպ
Եկեղեցւոյ, Ֆիլատեֆիա, Ալիս Եպս. Շիրվանեան:

1 Սեպտ. 1998, Գշ. առաւօտ 8ին, տարեմուտ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի:

1 Սեպտ. 1998, Գշ. առաւօտ 8ին, տարեմուտ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի:

1 Սեպտ. 1998, Գշ. առաւօտ 8ին, տարեմուտ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի:

1 Սեպտ. 1998, Գշ. առաւօտ Տիմ, տարեմուտ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի:

1 Սեպտ. 1998, Գշ. առաւօտ Տիմ, տարեմուտ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի:

2 Սեպտ. 1998, Երուսաղեմի մէջ նոր նշանակուած Պապական նուիրակ, Փիէքրո Սամպի, այցելեց Պատրիարք Սրբազան Հօր:

2 Սեպտ. 1998, Երուսաղեմի մէջ նոր նշանակուած Պապական նուիրակ, Փիէքրո Սամպիի այցելութիւնը Պատրիարք Սրբազան Հօր: 'Իմաւորողներ' Արիս Եպս. Շիրվանեան եւ Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

23 Սեպտ. 1998, տարեմուտ ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի: Առաջամասի տասնութէկ աշակերտները Հայաստանէն նոր ժամանած ուսանողներն են:

23 Սեպտ. 1998, ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի տարեմուտի արարողութեան մաս կը կազմէ Աւետարանէն «Սերմանացանի Առակին» ընթերցումը:

24 Սեպտ. 1998, Պելեխիայի Ընդհ. Հիւպատոս Տէր եւ Տիկին Նաօ Տաազի այցը պատիարաբան: Զախեն Աջ՝ Արիս Նպս. Ծիրվանեան, Ընդհ. Հիւպատոս Նաօ Տաազ, Թորգոմ Պատրիարք, Տիկին Տաազ, Աւետիս Արեղայ Իփրանեան:

Մայիս 1998, Ս. Թադէոս Եկեղեցւոյ խորանը, Ամման, Յորդանան, վերաշինութեան աշխատանքի միջոցին. Զախեն՝ Զաքարիա Քինյ. Սարիթէկեան, Հոգեւոր Հովիւ, Վահան Նպս. Թօփալեան, Պատրիարքի Փոխանորդ:

29 Սեպտ. 1998, Գշ. Ամման, Յորդանան, Կիւպէնկեան Իզպաշեան Վարժարանի նորակառոյց սրահին մէջ, վարժարանի երգչախումբը, Ընծանուէր Արդ. Բարախանեանի նկարներու ցուցահանդէսի բացումին:

29 Սեպտ. 1998, Գշ. Ամման, Յորդանան, Կիւպէնկեան Իզպաշեան վարժարանի նորակառոյց սրահին մէջ, Տ. Ընծանուէր Արդ. Բարախանեանի նկարներու ցուցահանդէսի բացումին, Զայնէն Աջ' Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան, Զաքարիա Քինյ. Սարիբէկեան, Ազգ. Տեղական Խորհուրդի Ատենադպիր՝ Ներսէս Ներսէսեան, Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Վարդան Նպս. Տէմիրեան, Թորգոմ Պատրիարք, Սեւան Նպս. Ղարիպեան, Արամ Վրդ. Արէշեան, Վահան Նպս. Թովպեան:

29 Սեպտ. 1998, ԴՀ. Ամման, Յորդանան, Կիւպէնկեան Իզպաշեան Վարժարանի նորակառոյց սրահին մէջ նկարներու ցուցահանդէս Ընծանուէր Արդ. Բաբայանեանի:

30 Սեպտ. 1998 ԴՀ. Օծում Ս. Թաղէոս եկեղեցւոյ Խորանի Ամման, Յորդանան: Արարողութեան մասնակցող հոգեւորականներ.- Չախէն Աջ՝ Վարդան Արք. Տէմիրեան, Անրիլիասէն, Զաւէն Արք. Զինչինեան Առաջնորդ Նաւասարդ Նպս. Կնոյեան Ս. Էջմիածնէն, Առաջնորդ Արգածոտնի Թեմին, Թորգոմ Պատրիարք, Վահան Նպս. Թօփալեան, Պատրիարքի Փոխանորդ Յորդանանի, Արամ Վրդ. Արէշեան Պոլիսէն:

30 Սեպտ. 1998, Դշ. Օժուժ Ս. Քաղեոս եկեղեցւոյ խորանի, Ամման, Յորդանան, Հ.Մ.Բ.Միութեան եւ Ա.Մ.Միութեան սկաւտները բափօրը կ'առաջնորդեն դէպի եկեղեցի:

30 Սեպտ. 1998, Դշ. Օժուժ Ս. Քաղեոս եկեղեցւոյ խորանի, Ամման, Յորդանան, բափօրով դէպի եկեղեցի: Զախեն Աջ՝ Զատեն Արք. Զինչինեան եգիպտոսի Առաջնորդ, Սեւան Նպա. Ղարիպեան՝ Միւռոնակիր եւ Պատարագիչ. Փէշակիր Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Թորգոմ Պատրիարք, փէշակիր Ընծանուէր Արդ. Բաբախանեան, Անթիլիանէն՝ Վարդան Արք. Տէմիրեան, Պոլիսէն՝ Արամ Վրդ. Արէշեան:

30 Սեպտ. 1998, Դշ. Օծում Ս. Թադէոս եկեղեցւոյ խորանի, Չախէն Աջ՝ Վարդան Արք. Տէմիրնեան, Սեւան Եպս. Ղարիպեան, Ընծանուէր Արք. Բարախանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Զատեն Արք. Չինչինեան:

30 Սեպտ. 1998, Դշ. Օծում Ս. Թադէոս եկեղեցւոյ խորանի, Ամման, Յորդանան: Վահան Եպս. Թօփալեանի Արք.ուրեան Աստիճան ստանալու առիթով, Թորգոմ Պատրիարք նուիրեց սկիւի մը և ժամացոյցով խաչքար մը:

30 Սեպտ. 1998, Դշ. Օժուժ Ս. Քաղէտս եկեղեցւոյ Խորանի, Ամման, Յորդանան: Վահան Եպս. Թօփալեանի Արք.ուքեան Աստիճան ստանալու առիթով, Ամնայն Հայոց Հայրապետ Գարեգին Ա. Կարողիկոսի կոնդակը ընթերցաւ եզիպտոսի Առաջնորդ Զաւէն Արք. Չինչինեան:

Սեպտեմբեր 1998,
Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի խաղավայրը նորոգուած

